

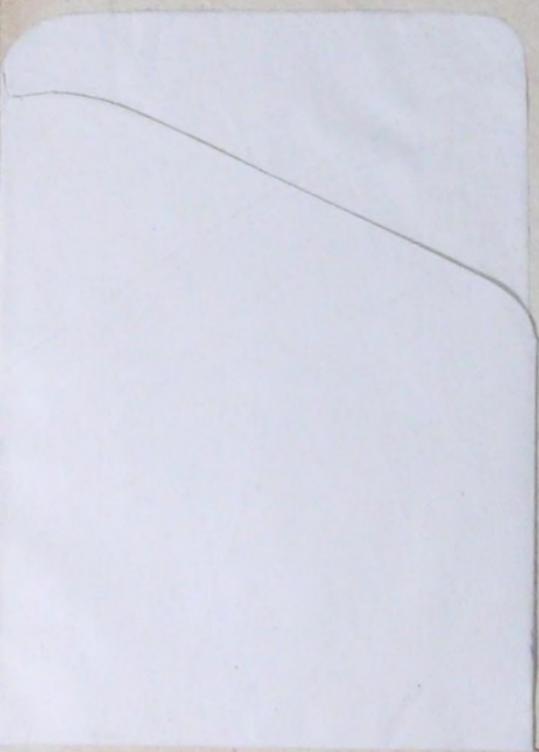
84(2=411.2)/5

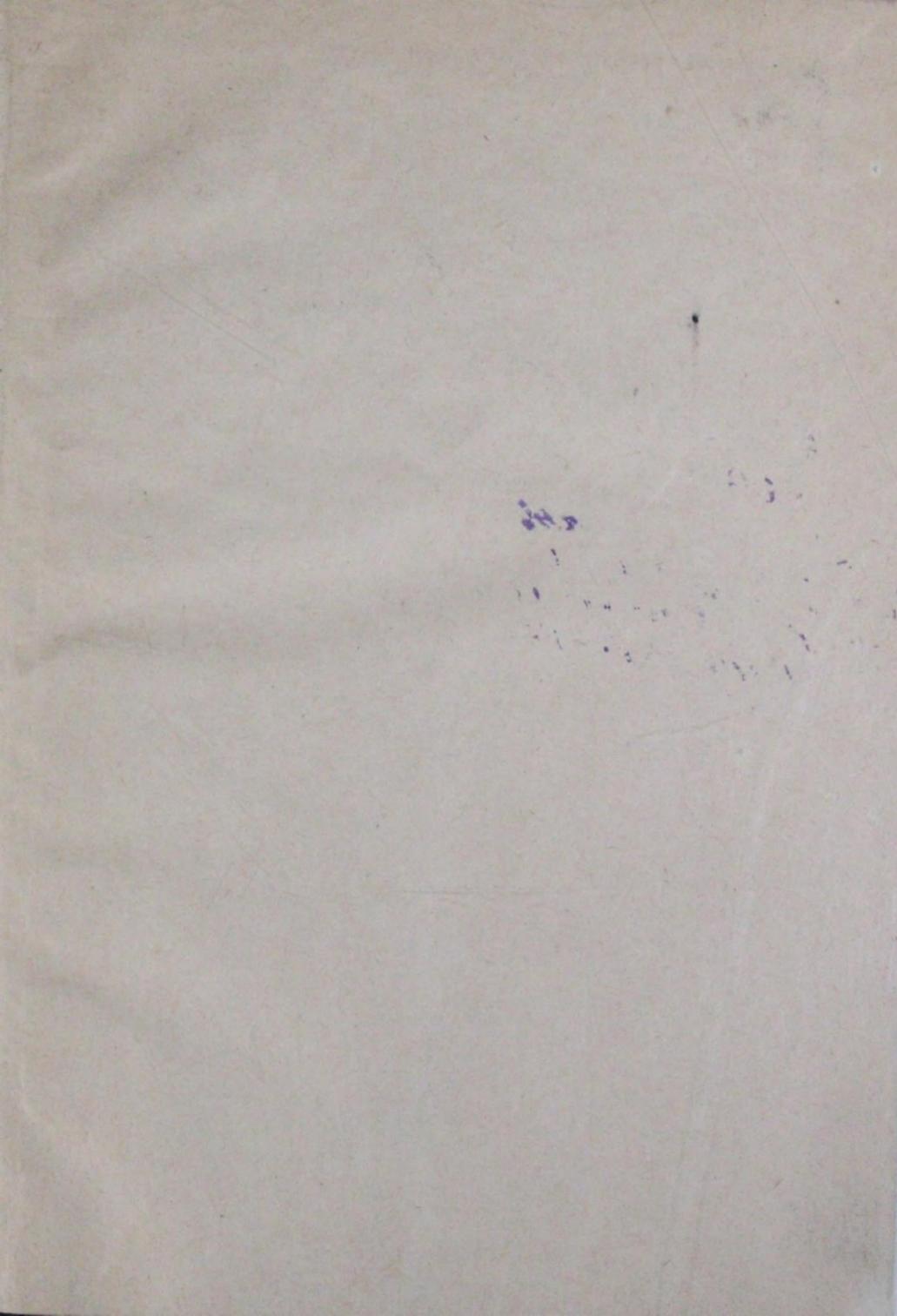
ЖК 510

В. ЖЕЛЕЗНИКОВ

КАТКЫМЧЫЛУ УУЛЧАК

P2
Ж 51.

В. ЖЕЛЕЗНИКОВ

КАТКЫМЧЫЛУ УУЛЧАК

КУУЧЫНДАР

АЛТАЙДЫҢ БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ

1964

Горно-Алт. областная
БИБЛИОТЕКА.

109297-

84(2=411.2/6-4
Ж 510

БАЖАЛЫКТАР

Алтынчы «Б» класстың каткымчылу ўренчиги	3
Майор Щеголеев	76
Космонавт	93
Тўндеги салкын	99
Военный кийимдў кыс	102
Уроктордыг кийининде	112
Баштапкы письмо	118

ДЛЯ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Железников Владимир Карпович

ЧУДАК ИЗ ШЕСТОГО «Б»

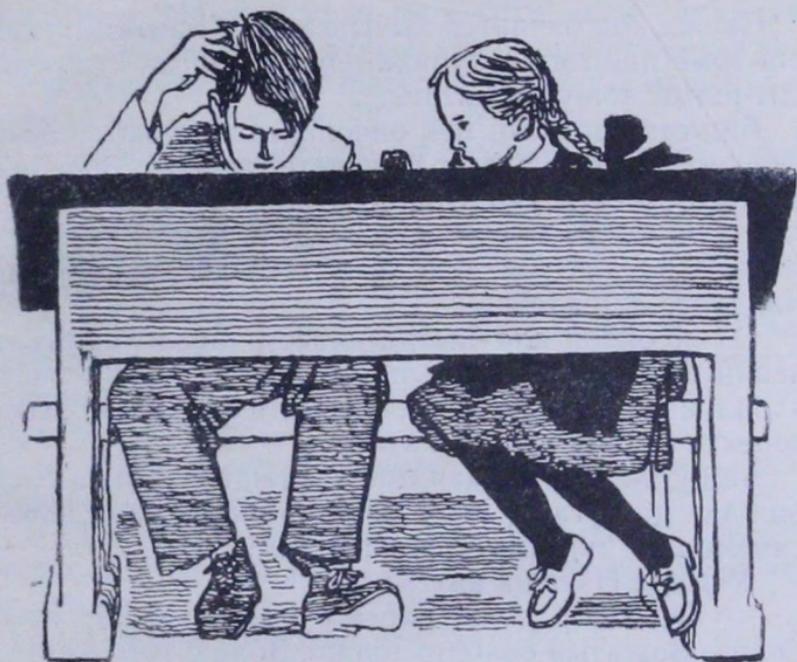
Рассказы на алтайском языке, переводчик Н. П. Кучияк

Редактор *З. С. Суразакова*. Художественный редактор
И. И. Митрофанов. Технический редактор *М. И. Тихтиев*
Корректоры: *Н. П. Кучияк* и *Г. Д. Голубев*

Сдано в набор 12/III 1964 г. Подписано в печать 8/V 1964 г.
Формат 60×84¹/₁₆. Печ. л. 7,5. Уч.-изд. л. 5,1.
Тираж 1000 экз. Заказ № 685. Цена 28 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного
издательства, Горно-Алтайская типография, г. Горно-Алтайск,
проспект Коммунистический, 25.

5-ЖВК-КУ

АЛТЫНЧЫ «Б» КЛАССТЫҢ КАТКЫМЧЫЛУ ЎРЕНЧИГИ

Мени экинчи «А» класска октябраттардын вожатыйы эдип туткандар.

Вожатый Наташа ол керегинде отрядтын сборында айдарда, ончолоры каткырышкылай берген.

— Донато! Ха-ха-ха! Ол оларды жангыс ла экилер аларга ўредер болбой.

— Бандито! Школ жанындагы оромнын агаштары кырылатан туру.

— Фандуто! Ол олардон Тарасконнын Тартарендерин эдип салар — деп, менин најым Смолин Сашка кыйгырды.

Сашка көп бичиктер кычырганыла мактанып, куучын-эрмегине литературадан билип алган улустын ады-жолун кожуп туратан.

Баштап тарыйын мен ончолорыла кожо каткырышкам. Керек неде болгон дезе, менин өбөкөмди айдарга сүрекей уур: Збандуто. Мен бу школго баштапкы ла катап келеримде, үредүчи менин өбөкөмди жастыра айткан. Ол мени Збандуто деердин ордына Надувато деп адаган.

Ол ло өйдөг ала бистин класста кажы ла үренчик менин өбөкөмди канайып-канайып өскөртип ийерге албаданатан. Же мен ого ачынбайтам, кезикте дезе ол керекте бойым да туружатам.

Же бүгүн мен балдардын кыйгырып айткан сөстөрүн тындап угала, олар мен керегинде чала коомой санангылап турганын билип ийдим.

Учында Наташа айтты:

— Же, болор, каткыраарга буурыс чек ле көжий берди. Вожатый болорго жөп пө, Збандуто?

Мен өрө туруп, балдар жаар күүн-күч жок көрөлө, тоомжылу көрүнөрге бир кезек өйгө унчукпай турала, айттым:

— Жөп.

— Бис сенин једикпестеринди билерис. Же сен јакшы иштеерин деп бүдүп јадыс — деп, Наташа айтты.

— Меге иженигер.

Сбордын кийининде мен жаар Смолин Сашка базып келди. Мен эки колымды сарбагдадып, каткырып, көзимди кайра көрүп, бажымды јайкап тура бердим. Чике айткажын, күнчыгыштагы албатылардын кудај јагына учурлаган кайкамчылу бијезин көргүстим. Та өлүмнин, та тайылга тайарынын бијезин бијелегем.

— Бу сен кайттын? — деп, Сашка алан кайкады.

— Кайттын? — Мен ол жаар чугулым бадырбай

көрдим. — Наташа мени вожатый эдип тудалдар деерде, сен канайып каткырганыңды көргүзип жадым. Каткыдан сен талгак ооруга туттурар болорунг деп, коркый да бергем. Күйүңдинг бе?

— Күндүлү Надувато, мен күйүнбей жадым, ненин учун дезе экинчи класстын одорокторыла өткүретен иштег эрикчил неме телекей үстүңде жок. Эзен!

Жанып келеле, мен ончозын энеме куучындап бердим.

— Сени? Вожатый эдерге тургандар ба? — деп, энем алаң кайкады. — Же туткулагай, Бока, мен сүрөкөй сүүнип турум. Эмди сен өскө балдарга жозок көргүзөр учурлу.

— Мени жаңыс ла мынаң ары Бока деп адаба. Мен эмди жаш бала эмезим.

— Кем жок, сеге анайда адаганы жарабай турган болзо, мен анайда айтпайын. — Ол мени окшоп ийеле, айтты:

— Сеге жеңил болор деп сананба.

— Же күч болоры болор ло — деп, мен каруузын жандырдым.

Онын кийининде мен ванныйга кол јунуп аларга јүгүрдим, ойто клееделе, Ольга Андреевнага, бистинг айылдажыска, јолуктым.

Ол пенсионер, жаңыскан јуртап јат. Онын уулы дезе Сибирьге иштеп барган.

— Ольга Андреевна! — деп, мен кыйгырдым. — Менде јакшы солун табыш бар.

— Араай, араай. Сибирь керегинде кандый-кандый солун ба?

Сибирь керегинде ончо солундарды билетен де болзо, Ольга Андреевна жаңыс ла ол јер керегинде угарга јилбиркейтен. Оны, Якутиянын алмазтарыңдый, каа-јаа учурайтан тузалу немелер сонуркадатан. Сибирь керегинде торт ло үезезин билип, ол керегинде улай ла куучындап туратан. Ол керек дезе Сибирь-

дин сууларында кандый балыктар да барын унды-
байтан — жүзүн-базын чарагандар, лососьтор ло
омульдар эрмегинен чыкпайтан.

Меге дезе онызы тузалу болгон. Сибирь керегинде
кемис көп билип алар деп, бис Сашкала экү маргы-
жып туратаныс. Бу керекте Ольга Андреевнаны со-
лыгадый кижичек жок болгоны јарт.

— Јок, Сибирь керегинде солун табыш айдарга
турган эмезим — деп, мен каруузын јандырдым. —
Мени октябрыттардын вожатыы эдип тутканы кере-
гинде айдарга санангам.

Ольга Андреевна аланзып айдат:

— Сен, Бока, оморды неге үредеринди торт ло
билбей турум. Кезик бирде нени эдетенин сен бойың
да билбей турадың ине. Сен ар-бүткеннинг јарталба-
ган сурагыңдый. Сыраңай ла тунгусский метеорит-
тинг бойы.

«Сибирь керегинде!» — деп менин санаама чирт
ле кире конды. Ол метеоритти мен канайда ундып
салган болотом. Је эмди Сашканы јакшы ла бије-
ледерим!

Мен Ольга Андреевнадан жүгүре берерге турала,
бис экүнинг куучын-эрмегис божобогонын эске алы-
нып ийдим. Онызы менин једикпезим — бир неме ке-
регинде куучындап турала, оноң дезе өскөзине јайы-
лып, баштап тарыйын не керегинде куучындаганым-
ды ундып саладым. Је бу аразында сагыш алынып,
мынайып айттым:

— Мен коомой кылыктарды таштап, түзелерге са-
нанып алдым.

— Түзелерим деп сен көп катап айткан, је түзелип
ле турганың билдирбейт — деп, Ольга Андреевна
айтты.

— Мен эмди бек сананып алгам — дедим.

— Је кем јок; бар. Сениң колдорыңнан суу там-
чылап, паркетти үрейт.

Мындый жаан керектер болуп турганда, паркет неме беди! Мен ары баштанган Ольга Андреевнага кыйгырдым:

— Мени мынанг ары Бока деп адабагар!

Ажанып алала, мен урокторым белетеерге отурдым, энем дезе ижине барды.

Бу өйдө Сашка келип, бис экүнинг ортобыста не де болбогон чылап, менле куучындажа берди. Онызы-мынызы керегинде, күннинг аайы ла футбол-сатбол керегинде куучындашты. Бис керишпегенис, өөр-көшпөгөнис деп көргүзерге турган.

Мен дезе ого мынайда айттым:

— Тунгусский метеорит. Тофалар. Дивногорск город.

Ол дезе, мен не керегинде айдып турганымды ондобогон кижиге болуп, сурады:

— Нени, нени айттын?

— Бир мун тогус жүс сегис жылда тунгусский тайгада метеорит түшкен. Ол эмдиге жетире жарталгалак. Келип түжерде, жүстер тоолу агаштарды жыккан. Бир. Тофалар — Сибирьде журтап жаткан ас тоолу албаты. Олордон бир мун кирези кижиге арткан. Революциядан озо олор ачанадан өлгөн, ончозы бичик билбес болгон. Эки. Дивногорск — Енисейдин жаказында, бу суудагы баштапкы плотинанын жанында, турган город. Уч очко. Ундыбай жүрзеге — үч: ноль менин тузама.

Сашка тын кородогон. Сүрекей ойноттырган ине! Токуналу болуп көрүнерге, ол айтты:

— Эртен jep-jeжил уроктор болор. Футбол ойноорго баралы.

Мындый жөнүнинг кийининде мен Сашканын сөзинен канайып та кыйыжып болбос болгом. Онызы кижини электегени болор эди. Мен учебниктеримди ойто портфелиме салып койдым, онон бис футбол ойноорго жүгүрө бердис.

Бир канча күннинг бажында, мени вожатый эдиپ тутканын мен ле ончо балдар ундып саларыста, бистинг класска эки кызычак кирип келген.

Ончолоры олор јаар көрди. Кичү үренчиктер биске бойлоры келетен учуралдар сүрекей ас болгон.

Олордын бирүзи:

— Биске керек Боря З... — дейле, кызара берген, менинг өбөкөмди айдып болбогон.

Экинчизи дезе, үүре-јелезине болужып, айтты:

— Здандуто.

Ончолоры јангыс ла мынызын сақып, каткырыжа бердилер. Мен дезе айда салдым:

— Каткымчылу бир де неме јок. — Бу кызычактар экинчи «А» класстан, чике айтса, менинг октябряттарым, болгонын сезип ийеле, мен олорды, класстан түрген чыккылап барзын деп, каран ийдип турдым.

Је олор мененг озолоп ийди.

— Бис экинчи «А» класстан — деп, эки үн айда салды. — Слер бистинг вожатыйыс, бис слерди сақып јадыс.

— Кем јок. Бүгүн уроктордын кийининде келерим.

Шак бу өйдө класска Наташа кире конды. Ол јаантайын ла сақыбаган өйдө једип келетен. Канча күнге улай бир де келбеген, бүгүн дезе једип ле келген бойынча, меге чурап келди:

— Слердинг класска келерге олорго кандый күч болгонын сен билбей де јадынг. Олор кичинек те болзо, общественный керектерде туружарга күүнзеп јат. Сен дезе... — Наташа унчукпай барды. Ол, јарт ла, сен кандый кереги јок кижн болгонынды бойынг ондоп ал деерге сананган ошкош. — Сен олорло не керегинде куучындажарынды сананып ал. Баштапкы учуралга кандый-кандый јилбүлү неме сананып табар керек.

Уроктордо мен октябрияттар керегинде сананып отурдым.

Баштап тарыйын мынайып сананып алдым: ологорго төп кижининг базыдыла кирип барала: «Якшылар, октябрияттар!»—деп айдарым. Баштап ла туштажарда нени-нени куучындап берер керек деп санандым. Анайда этсем, Наташанын айтканы аайынча болор.

Мен чаазын алып, мынайып бичидим: «Қару балдар! Пионерский организация мени слерге, бистинг сүүген кичү нөкөрлөриске, ийген, слерди үредип өскүрзин, биске жарамыкту, мактулу солынты белетезин деп жакыган. Эмди дезе бис иштинг планын тургузып алала, оны кожо бүдүрип турарыс».

Мен бойымнын айдатан куучынымды канча-канча катап такып кычырдым, ол меге сүрекей жакшы деп билдирген. Оны база катап такып кычырала, үч жерге «эркин» деп сөс кожуп койдым.

Эмди куучыным мындый болгон:

«Қару балдар! Эркиндү пионерский организация мени слерге, бистинг сүүген кичү нөкөрлөриске, ийген, слерди үредип өскүрзин, биске жарамыкту, мактулу, эркиндү солынты белетезин деп жакыган. Эмди дезе бис иштинг планын тургузып алала, оны кожо эркиндү бүдүрип турарыс».

Онон мен куучынымды кычырбай айдарга үрендим, же онызынан не де болбой калды. Айдарда мен оны балдарга кычырып берерге шүүнип алдым. «Алдырбас. Министрлер де бойларынын куучындарын база чаазыннан көрүп кычыргылайт ине» — деп санандым.

Уроктордын кийининде мен баштапкы этажка араай түжүп клееткем. Балдар тепкишти төмөн, жеерендер чилеп, казалалан; жангыс ла мен мендебегем.

— Борька, капшайлазан, бу сен не, төрт жүс жашту черепаха чылап, жорголоп браадырын? Күннинг жакшызын! — деп, Сашка кыйгырды.

Мен колымла жаңып ийдим:

— Барып болбозым, школдо артар керек.

— А не болгон? Учительскийге алдыргылайт па?
— деп, Сашка кайкап сурады.

— Јок. Экинчи класстын балдарына кирип бараачы болгом.

— Берген сөсти үч жыл сакыйтан дешкен.

Менин жүре берер күүним келип турган, је анда да јок мен айттым:

— Эп јок, сөзим бергем. — Ого јүк октябраттардын сборын өткүрбе деп, Сашка мени јөптөөр деп санангам, ол дезе јүгүре берген.

Нөкөр лө база! Мени јөпкө кийдирип болбогон. Мени албанла апаргадый болгон. Колымнан ала койып, јединип апарар эди. Айса болзо, мен мойношпос эдим?..

Мен экинчи «А» класстын эжиги јанында токтой түштим. Ол экинчи класстын балдарына кирип барарга андый ла јенил эмес болгон. Көзнөк јаар туура базып, бозогозына чаканактанып алала, терең сананып калган кижиге болуп туруп алдым.

Тышкары дезе күн чалыган, калганчы айас күндер турган.

Мени бедрегилеп келип жүрген байагы эки кызыктын бирүзи коридорго чыгып келип, өткүн үниле кыйгырып ийди:

— Балдар, Боря келтир!

Ол ок тарыйын класстын эжигинен бастыра балдар чыккылап келди.

Анда јирме беш кире кижиге болгон.

Олор бой-бойын ийдижип, мени, чек ле зоопарктагы кийик анды чылап, кайкап калган көстөриле ајыктагылап турды.

Мен оозым тыртыйтып күлүмзиренеле, айттым:

— Класска кирелдер. Анда бис бойыстын јеристе болорыс.

— Бойыстың јериске баралдар — деп, кандый да уулчагаш јөмөшти.

Класска киргилеп, балдар парталарына отургылап алды, мен дезе тыркырашкан сабарларымла байагы куучыным бичип алган чаазынды карманымнан чыгарып, үредүчининг столына јайа салып, түзеделе, кычыра бердим.

Э чаалда, кунукчылду ла неме болуп калды. Менинги тилим торт ло када бергендий, мен кажы ла сөскө туктурулып турдым. Отурган балдар јаар көрөргө дө эп јок болгон.

«Андый куучындарды болгон-тушкан кижиге айдып болбос эмтир — деп санандым. — Вожатый болорго јөбим бербезем кайдат. Мененги кандый да вожатый болбос эмтир. Наташаны алгажын — ол куучындаарга сүреен. Кезик аразында та не керегинде айдып турат болбогой — кижиге ондобос, је јик те јок куучындаар».

Балдар мени, кийик анды чылап, байагызынча ла ајыктап отургылады.

— Је, таныжалыктар — деп, мен албаданып айттым. — Слердинг кажыгар ла бойынын адын айдып берзин. Бой-бойын өбөкөзиле адаарга эрикчил.

Балдардын үндери чуркуража берди: Нина, Зина, Толя, Лена, Гога, Лена, Сима, Сима база Лена ла Серафима.

Мен баштап тарыйын балдардын аттарын ла чырайларын ундыбаска кичеенгем, онын кийининде дезе токтоп калдым.

Олордын чырайларынан менин бажым айлана берди. Олор сүрекей бүдүштеш болгон. Ончолоры формаларлу. Ончолоры ак јакалу. Кызыкчактар тулунгашту. Уулчактар чүрмештү. Ол үстүне эки эмезе үч бала түйей атту.

Балдар ээчий-деечий өрө туруп, бойлорынын аттарын айдып ла турдылар, мен дезе бажымды кекип,

мынан канайып түрген кыйып баратаны керегинде санангам.

Айылыма мен ачурканып калган келеле, керек десе ажанып та болбогом. «Анайып оорый да берерге узак эмес — деп санандым. — Ол одороктор көзимнен чек жоголзын!»

Олордын керегинде мен бүгүн канча немени жылыйткам?

Футбол ойноор арга болгон. Ойнободым. Киного барып келер арга болгон. Барбадым. Энем обедке менин сүүген курсагымды—вареньелү блине белетеп салган. Ажанар күүним жок!

Же андый да болзо, блинени жип алала, токунай бергем деер керек.

* * *

Мен эмди баштапкы этажты жаңыс ла түрген өдө конуп турдым. Ол экинчи класстын немелери, ырысту учуралда, менин жүк ле сыртымды көргөдий болгон. Же олордын кезиктери меге келип жүретен.

Бир катап переменде мен бистин коридорго чыгып барала, көрзөм: мени баштапкы катап бедрегилеп келген кызычактардын бирүзи анда туру. Онын ады Нина болгон.

— Боря, мен арифметиканы коомой ондоп жадым — деп, ол айтты.

— Же оног не?

— Айса, сен уроктордын кийининде мени эмеш үредеринг?

Мен унчукпай турдым. Алаатый бердим. Жаңыс ла мынызы жетпеген эди: урокторды бойыг да албанкүчле белетеп жадыг, ол десе — арифметикала болужып бер деп сурап жат. Ого үзеери, уроктордын кийининде болбозын ба! Жок, мынызы ойиненг өткүре.

Мен сакыбаган кандый да учуралга, уур-күчке белен болгом. Же мындыйына эмес. Мынызына мен жөлсинбезим.

Нинанын кулагы кызарып, чичкечек, кыска ту-
лунажынын учтары да тыркыражып келди.

Мен ого килей бердим — киленкейим мени жаан-
тайын керекке сугатан. Кемге-кемге килеп турган
кижи сакып чыдажар керек. Мен дезе качан да чы-
дажып болбойтом. Мен ол ло тарыйын айда салдым:

— Кем жок. Бүгүн сагы.

Бүгүн уроктордын кийининде бисте алтынчы
класстар ортодо баштапкы јер учун футбольный
матч болотоны чек сагыжымнан чыга конбой кайт-
ты. Мен дезе бистин командада защитник болуп ой-
ногом.

— Бу сен канайып турун? — деп, Сашка чек ле-
кыйгырып чыкты. — Айтканынды ондоп турун ба,
жок по? Мынызы садырган кижинин кылыгына јуук.

— Мен бош жок — деп јана баспай айттым.

Менде кандый керек барын мен ологорго јартын
айтпагам. Айткан болзом, ологор мени электеп каткы-
рыжар эди.

— Онын кайдаар мендеп турганын билген кижин,
Портфели жок министрдин бойы табылган туру!..

Бистин бастыра футбольный командабыс куучы-
нысты сүреен тындап уккан, мен дезе бу өйдө Нина-
ны ичимде арбап турдым: «Арифметиканы аайлабай
турган кандый да учканак учун мен најыларымла
футбол до ойноп болбой јадым. Ологорды мекелеп сал-
гам». Кандый-кандый керекте бойың бурулу болзон,
өскө кижини арба — ол ло тарыйын сагыжын јарый
берер. Менин сагыжым тургуза ла јарый берерде,
мынайда айттым:

— Баралы, ол керегимди сонгында бүдүргейим.

Ойын тужунда мен улай ла Нина керегинде са-
нангам. Сагыжымнан ол торт чыкпас болды. Онын
учун мячты да күүн-күч јогынан тееп тургам.

Бир частын бажында, чот бистин тузабыска 15:10
боло берерде, мен барайын деп шүүнип алдым.

— Је, болды. Менинг барар ойим јетти — дедим.

— Анайып кылынарга јарабас!— деп, өскө класс-тынг балдары кыйгырышты. — Бис јаантайыи јирме-ге јетире ойнойтоныс, бүгүн дезе јүк ле он бешке је-тире, айса, бис кайра ойноп аларыс — дешкиледи.

— Јок, мен баратам. Слер канайдатан эдеер— онызы бойоордо, меге дезе барар керек.

Мен ологго сүрекей тынг чугулданып, Нина да керегинде куучындап берерге белен болгом. Кижн сакуп јат, олор дезе бозомго јетире мяч тепкилеп јү-рер. Айса болзо, олорды база сакугылап јат, је олор онызын керекке албай јат. Мен дезе бүгүн мени са-кугылап турганынан улам јүрекшип турдым.

— Бис сен јогынан да ойноорыс. Ары тайыл, оног башка курсак ичерге оройтыырын—деп, Сашка каа-рып айтты.

Нина сакуп албай, јүре берген болор деп, мен он-чозынан тынг коркып турдым. Је ол класста болгон, баштапкы партада отурган. Мен кире конорымда, ол өрө туруп келди.

Класстынг ичи телкем, көзнөктөри сүреен јаан, потологы бийик болгон, ол дезе торт кип-кичинек бо-луп көрүнген! Түште, класстынг ичинде балдар тол-тыра болгондо, айландыра тал-табыш, куучын-эрмек угулып турганда, онызын ајарбай турадын. Эмди дезе ол кызычак кайкамчылу кичинек көрүнген. Торт ло балдардын садына јүрген кызычагаштый болгон.

— Чала удадым. Бүгүн бистинг јаан учурлу ойы-ныс болгон — дедим.

— Јарт — деп, Нина каруузын јандырды.

Футбол ойноорында ол нени де ондобой турганы-на мен бек иженгем.

— Је, примерлеринди көргүс — дедим.

Нина меге задачнигин берди. Анда кижн аайла-бас кандый да примерлер болгон. Тоолор, оног үч

точка, катап тоолор ло үч точка, катап ла тоолор. Примердин учында десе түңгөйликтин темдеги ле каруузы. Точкалардын ордына арифметический действилердин темдектерин тургузар керек болгон.

— Бу јеп-јенгил неме — дедим, бойым десе анда база кандый темдектер тургузатанын санандым.

— Катаптаарын үренгенеер бе? — деп сурадым.

— Үренгенис — деп, Нина каруузын јандырды.

— Үлеерин база үренгенеер бе?

— Үренгенис.

«Оогош балдарга не аайлу көп јакылта бергилеп турган. Олорго кожоры ла айрыыры да јеткил. Јок, ол үстүне катаптаарын ла үлеерин бергилеер»—деп санандым.

Узак сананып отуарга эп јок болгон, Нина десе чике ле менин оозым јаар көрүп отурды. Мени арифметика јанынан кандый да тармачы эмесе тоо тоодойтон кибернетический машина деп, менин оозымнан тутканча ла белен каруулар чыга конуп турар деп бодогон болгодый.

Унчукпай ручка ла лист чаазын алып, ол килинчектү примерди көчүрүп бичий бердим. Байла, мен тын өкпөөргөн болорым, нени де булгап койгом, каруузы менин бодогонумла келишпей калган.

Нина јаар көрдим: менин јастырганымды ол ајарды ба, јок по?

Нина улу тынала, айтты:

— Мен база андый: түрген бодоп ийерим, каруузыла десе келишпес.

Мен бир де көдүринги јогынан күлүмзиренеле, каруузына нени де айтпадым. Менен өскө кижиле болзо, кокурладым деп сүмеленер эди. Мен десе сүмеленерин билбейтем — онызы менин једикпезим болгон.

Ол примерлерле бир частан көп отуарга келишти. Јеп-јенгил примерлер болгон эмтир. Учы-түбинде Нина олорды база бодоп тура берген.

Сүүнгенимнен мен торт ло энчигип болбой турдым. Бу менин жүрүмүмде баштапкы ак-чек кылыгым болгон, мен андый примерлерди тўнге жетире бодоорго белен болдым.

— Арифметикадан база кандый-кандый уур-кўчтер болзо, келип жүр.

Болужарым деп ого та ненин учун айтканымды бойым да билбей турум. Вожатый болбоско шўўнгем ине, эмди дезе бойым суранып алдым.

— Якшы — деп, Нина каруузын берди.

Барар керек болгон, же мен ненин де учун мендебей турдым. Сагыжыма экинчи «А» класстын балдары кирди, чынын айткажын, оларды таштап барарга ачымчылу боло берди. Олордон бойым качып жүрөтөм, эмди дезе та ненин де учун кенетийин килей бердим.

Бу өйдө кенетийин жап-якшынак неме сананып алдым. Ол балдардын ончозынын өбөкөлөрүн тетрадька көчүрүп бичийле, онын кийининде дезе бойлорун ГУМ-га апарып, автоматический фотографияда карточкага соктырар. Карточкаларын дезе бу ок тетрадька жапшырып алар.

Мен бодозом, бу чын якшы шўўлте болгон: балдар да сүүнгилеер, менин ордыма келетен вожатыйга болуш та болор. Тетрадьты ачып ийзе — анда фотокарточкалар, олардын алтыгы жанында дезе — балдардын өбөкөлөри: кемди де булгаштырбас.

Мен портфелимнен ару тетрадь чыгарала, Нинаны айттырып, балдардын өбөкөлөрүн бичип алдым.

Айылыска бис кожо жанып клееткенис. Жолой үзүк жогынан куучындашканыс. Нина бойы керегинде куучындаган.

— Бис төрт кижн журтап жадыс: адам, энем, жаанам ла мен. Адам ла энем врачтар, жаанам дезе пенсионер... А сен кемле журтап жадын? — деп, Нина сурады.

— База ада-энемле. Јаңгыс јаанам јок. Адам Свердловско командировкага барган. Ол анан бойынын заводуна түрген иштеер станоктор экелер. Пенсионер киж и бисте база бар — бистин айылдажыс, Ольга Андреевна.

— Пенсионер! — деп, Нина сүүнген бойынча каткыра берди.

Ого ненин учун каткымчылу болгонын мен ондобой калдым. Андый оок балдарды кезик аразында ондоп болбозын ине.

— Пенсионерлер ончозы каткымчылу — деп, ол айтты. — Пенсиязын экелгилейтен күнде озор почтальонды көрбөй каларынан коркып, тышкары чыкпай јат.

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24
25
26
27
28
29
30
31
32
33
34
35
36
37
38
39
40
41
42
43
44
45
46
47
48
49
50
51
52
53
54
55
56
57
58
59
60
61
62
63
64
65
66
67
68
69
70
71
72
73
74
75
76
77
78
79
80
81
82
83
84
85
86
87
88
89
90
91
92
93
94
95
96
97
98
99
100
101
102
103
104
105
106
107
108
109
110
111
112
113
114
115
116
117
118
119
120
121
122
123
124
125
126
127
128
129
130
131
132
133
134
135
136
137
138
139
140
141
142
143
144
145
146
147
148
149
150
151
152
153
154
155
156
157
158
159
160
161
162
163
164
165
166
167
168
169
170
171
172
173
174
175
176
177
178
179
180
181
182
183
184
185
186
187
188
189
190
191
192
193
194
195
196
197
198
199
200
201
202
203
204
205
206
207
208
209
210
211
212
213
214
215
216
217
218
219
220
221
222
223
224
225
226
227
228
229
230
231
232
233
234
235
236
237
238
239
240
241
242
243
244
245
246
247
248
249
250
251
252
253
254
255
256
257
258
259
260
261
262
263
264
265
266
267
268
269
270
271
272
273
274
275
276
277
278
279
280
281
282
283
284
285
286
287
288
289
290
291
292
293
294
295
296
297
298
299
300
301
302
303
304
305
306
307
308
309
310
311
312
313
314
315
316
317
318
319
320
321
322
323
324
325
326
327
328
329
330
331
332
333
334
335
336
337
338
339
340
341
342
343
344
345
346
347
348
349
350
351
352
353
354
355
356
357
358
359
360
361
362
363
364
365
366
367
368
369
370
371
372
373
374
375
376
377
378
379
380
381
382
383
384
385
386
387
388
389
390
391
392
393
394
395
396
397
398
399
400
401
402
403
404
405
406
407
408
409
410
411
412
413
414
415
416
417
418
419
420
421
422
423
424
425
426
427
428
429
430
431
432
433
434
435
436
437
438
439
440
441
442
443
444
445
446
447
448
449
450
451
452
453
454
455
456
457
458
459
460
461
462
463
464
465
466
467
468
469
470
471
472
473
474
475
476
477
478
479
480
481
482
483
484
485
486
487
488
489
490
491
492
493
494
495
496
497
498
499
500
501
502
503
504
505
506
507
508
509
510
511
512
513
514
515
516
517
518
519
520
521
522
523
524
525
526
527
528
529
530
531
532
533
534
535
536
537
538
539
540
541
542
543
544
545
546
547
548
549
550
551
552
553
554
555
556
557
558
559
560
561
562
563
564
565
566
567
568
569
570
571
572
573
574
575
576
577
578
579
580
581
582
583
584
585
586
587
588
589
590
591
592
593
594
595
596
597
598
599
600
601
602
603
604
605
606
607
608
609
610
611
612
613
614
615
616
617
618
619
620
621
622
623
624
625
626
627
628
629
630
631
632
633
634
635
636
637
638
639
640
641
642
643
644
645
646
647
648
649
650
651
652
653
654
655
656
657
658
659
660
661
662
663
664
665
666
667
668
669
670
671
672
673
674
675
676
677
678
679
680
681
682
683
684
685
686
687
688
689
690
691
692
693
694
695
696
697
698
699
700
701
702
703
704
705
706
707
708
709
710
711
712
713
714
715
716
717
718
719
720
721
722
723
724
725
726
727
728
729
730
731
732
733
734
735
736
737
738
739
740
741
742
743
744
745
746
747
748
749
750
751
752
753
754
755
756
757
758
759
760
761
762
763
764
765
766
767
768
769
770
771
772
773
774
775
776
777
778
779
780
781
782
783
784
785
786
787
788
789
790
791
792
793
794
795
796
797
798
799
800
801
802
803
804
805
806
807
808
809
810
811
812
813
814
815
816
817
818
819
820
821
822
823
824
825
826
827
828
829
830
831
832
833
834
835
836
837
838
839
840
841
842
843
844
845
846
847
848
849
850
851
852
853
854
855
856
857
858
859
860
861
862
863
864
865
866
867
868
869
870
871
872
873
874
875
876
877
878
879
880
881
882
883
884
885
886
887
888
889
890
891
892
893
894
895
896
897
898
899
900
901
902
903
904
905
906
907
908
909
910
911
912
913
914
915
916
917
918
919
920
921
922
923
924
925
926
927
928
929
930
931
932
933
934
935
936
937
938
939
940
941
942
943
944
945
946
947
948
949
950
951
952
953
954
955
956
957
958
959
960
961
962
963
964
965
966
967
968
969
970
971
972
973
974
975
976
977
978
979
980
981
982
983
984
985
986
987
988
989
990
991
992
993
994
995
996
997
998
999
1000

Мен база каткырдым. Пенсиязын экелгилейтен күнде Ольга Андреевна качан да айылынан чыкпайтаны сагыжыма кирип келди.

— Бистин айылдажыс дезе ончо улустан Сибирь керегинде сурулап турат, онын уулы анда.

Меге Нинала куучындажарга јенил болгон. Ол уулчактый: оныла не керегинде куучындажар күүнин бар, ол ло керегинде калыра. Ого ончозы солун, онызын мен тургуза ла сезип ийгем. Кезик кызыкчактардын кичеегени арчуулдар ла шарфиктер, Нинага дезе ончозы јилбүлү болгон.

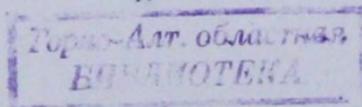
— Јаанап келзем, мен база Сибирь јаар барарым — деп айттым.

— Анда сүрекей элбек чөлдөр бар дежет, бүткүл недеде туркунына бир де киж и јолукпастан маат јок.

— Је оног не?

— Не де эмес — деп, Нина каруузын јандырды. — Је, улустын айтканынча болзо, анда чөлдөрлө ач бөрүлер јемзеп јүрүп, койлорды тудуп јадылар.

— Је оног не? — дедим. — Ол бөрүлерди аңчылар самолёттордон ло аткылап јат. Самолёттон ыраак качып барбазын эмей.

— Бистин класска кирип жүрзег — деп, Нина жанар алдында айтты.

— Кем жок, кирип жүргейим — деп, мен каруузын жандырдым.

Эжик жанында мени Сашка сакып турган.

— Бу сен не турун? — деп, мен сурадым. — Меге баралы.

— Сенин айылынга кирерге шыйдынбай турум. Менин сенде эдетен керегим жок. Мен тегин ле сенин уйалбас бүдүжинди көрөгө тургам.

Сашка бастыра бойы кара тер, ого үзеери, чугулданып калган болгон. Бистин командабыс ойноттырганын мен тургуза ла билип ийдим. Сашка сүрекей арып, өөркөгөнине ыйлаардын бери жанында болгон.

Тенек кылык, онызы жарт. Тууразынан да каткымчылу көрүнөрдөг маат жок. Футбол жанынан ойноттырганы неме бедди. Же бу ойноттырганын Сашка жаан түбекке бодогонын мен билгем.

— Же санааркаарын токтот! Акыр ла, бис олардын үлүүн берерис.

— Воспитатель — деп, Сашка шоодылганду айда салды.

Айдарда, ол мени Нинала көргөн туру. Мен учукадым, каруузына ого нени айдатаны сагыжыма бачым кирбеди. Сашка десе ары бололо, барып жаткан. Мендебей базып, портфелиле жанып, ырап браатты.

«Мынызын ол тегин жерге айткан — деп санандым. — Каткырып жат. Кыйгазынан өскө улусты электеп каткырганы — онызы качан да жарабас кылык».

* * *

Эртезинде переменде Наташа келген.

Мен качып кыйарга тургам, же ол меге кыйгырып ийбезин бе:

— Боря, октябраттарын кандый жүрү?

Бисти эбиреде балдар жуулыжып келген. Айла

көп лө дегени кызычактар болды. Олордын жыпылдажарга сүүйтени коркуш болгон: «Наташа, Наташа, бу сенин жакан кандый жараш эди!» эмезе «Бу сенин значогыннын жаражын!»

Олордын көзинче куучындажар күүним келбей турган, же өскө арга жок болды.

— Бир кызычакка арифметикала болужып бергем — дедим.

Бу өйдө кайдан да Сашка чыга коноло, кыйгырды:

— Ура! Придуманто жаңы математикти өскүрип чыдаткан. Бу айдары жок жаан керек!

Менин өбөкөмди эмдиге жетире анайып кем де өскөртпөгөн болгон. Мен ончолорыла кожо каткырыжып, бир уун эки койонды адарым деп санангам: Сашкала жөптөжип, Наташадан айрылып аларым деп бодогом.

Же Наташа катуу айтты:

— Мынызы оок керектер. Сен дезе суракты тереңжиде көр. Бастыра коллективти общественный ишке тартып тур.

О калак, бу сөстөрди ол айдарда, меге кандый тын эрикчил боло берген деер!

— Не-нени сананып албай база. — Мен ого октябраттардын өбөкөлөри бичилген тетрадьты сундым.

Ол тетрадьтын страницаларын ачып турарда, бастыра арткандары мойындарын чөййип, анда не барын карап көрөргө чырмайгандар. Олордын мойындары торт лө жирафтардын мойындарынды узун боло берди.

— Бу не атазы? — деп, Наташа сурады. — Нени де ондобой турум.

— Бис ГУМ-га барарыс, анда балдар бачым фотографияда карточкага соктырар. Мен дезе ол карточкаларды бу тетрадька жапшырып аларым.

— А не керектү? — деп, Наташа онын тын кайкап калды.

— Фотография автоматический. Фотограф жокко иштеп жат.

— Мен бодозом, сен жастыра жолло барып жадын. Кандый да фотокарточкалар...

Ончолоры шыйтылдада каткырышты.

Мен чугулдана бердим. Оогош балдарга бачым автоматический фотографияда карточкага соктырарга солун болотонун ол, жарт ла, ондобогон.

— Же, онын кийининде бу тетрадька бойыстын керектеристи бичип турарыс — деп, мен албаданып айттым.

Меге эрикчил болгон. Керек десе октябрыттарга да барар күүним келбей барды.

— Бу ончозы вожатыйдын ижине кирбей жат, же баштапкы учуралга кем жок. — Наташа балдар жаар көрди. — Вожатый дегени — ол кем? Бойынын кичү иккөрлөрининг воспитатели ле политический башкараачызы. А сен десе, Збандуто, онызын эм тургуза ондобогон.

— А нези вожатыйдын ижине кирип турган эди? — деп, мен чугулданып айттым.

— Же, танцевальный кружок төзө. Темдектеп айтканын, гопак деген бијени үренип алыгар.

— Танец-бијеге ондо кандый да күүн-жүткүүл жок — деп, база ла Сашка кыйгырып ийген.

Мен оны жүгүрө берди дезем, ол эмдиге ле мында айланып жүргөн болтыр.

— Мен Смолинди кычырып аларым. Ол бистинг ортобыста танец-бије јанынан атту-чуулу үредүчине — деп, мен каруузына айттым.

* * *

Анда да жок мен балдарды ГУМ-га баштап апардым. Тегин јерге эмес деер керек. Автоматический

фотография — ол сүрекей јакшы неме. Қирип барып, кабинага отурып алала, јүзинди канайып та тыртыттып турзан, кем јок — анда фотограф јок ине. Онын кийининде бир уунда тогус фотокарточка аларын. Ұчүзинде кижинин јүзи сол келтейинен, үчүзинде — он келтейинен, үчүзинде — ичкери алдынан согулган.

Јүзин тыртыттып баштактанзан да кем јок деп, мен балдардын бирүзине де айтпаган эдим. Је Костиков Толя бойы сананып табала, өскөлөрине куучындап берген.

Соот-јыргал мында болгон дезен! Костиков Толя карточкага тиштерин ырсайтып алып соктырган. Симагин Гена ээгине газеттин үзүгин јапшырып алган. Бунятов Гога десе — ол тилин чыгарып алган. Ончолоры каткырыжып, канайып та токтодынып болбой турдылар.

Јаан улус бис јаар кылчас эдип, айса, чугулданып та турган. Је мен јакшы билгем; каткымчылу болзо, канайып та токтоп болбозын. Ол тушта кандый бир ангылу-башка неме сананып табар керек.

— Эмди мороженный јиирге барарыс. Чаазын стакандардан — деп, мен айттым.

— Ура! Ура! — деп, ончолоры кыйгырышты.

— Меге десе мороженный јиирге јарабас. Менин бу јуукта тамагым оорыган, ангина болгон — деп, Костиков Толя айтты.

— Корондузын — деп, мен каруузын јандырдым; Костиков Толя тургуза ла чөкөнө берди. — Је канайдар, мороженный јибезис. Повидлолу пирожоктор садып алгайыс — дедим.

— Онызына јөп! — деп, Костиков Толя сүүне берди.

Пирожоктор алып турарыста, көрзөм: Симагин Гена туура базып барала, кебистер јаткан витринадан көзин албай турган эмтир. Оны энеден чыккалы

јангыс ла кебистер ле ол кебистердеги јүзүн-базын журуктар јилбиркеткендий болды.

Јарт: ондо пирожок садып алатан акча јок болгон. Менин карманымда дезе јап-јангы үч салковой акча јаткан, оны меге адам артызып койгон. Бу акчага мен энемнинг чыккан күнинде ого сый садып берер учурлу болгом.

Эмди ол јап-јангы салковойлордын бирүзин чыгарып, Симагин Генага пирожок садып берерге келишти.

Мен акчама эмеш те килебегем. Ончолоры јаактары бултайганча пирожоктор јигилейт, бир уулчагаш дезе бу өйдө кандый да тоозындалып калган кебистерди ајыктайт. Андый немени көрүп чыдажарга, кандый кижиге болор керек? Је андый да болзо, мен үшкүрип ийдим, ненин учун дезе учы-түбинде не болотонун сүрекей јакшы билгем — салковойды ооктоп ло алзан, ол бастыразы түгенип калар.

Мен Нинаны кычырып алала, ого Генага беретен пирожокты туттурдым. Ол ого анда нени айтканын билбезим, је мынын кийининде олар витринанын јанында турбай, сүрекей түрген туура баскылай берди.

Энирде мен балдардын фотокарточкаларын тетрадиме јапшырып алдым. Ол торт ло тирү немедий боло берген. Онын страницаларын ачып турарга јилбүлү болгон. Оогош балдардын бүдүштеринин каткымчылузын!

Онын кийининде мен уроктымды белетегем. Үренип, үренип отурала, фотокарточкаларлу тетрадимди катап ла ачып көрүп турадым.

Балдарга кандый-кандый аңылу, кандый бир тимуровский иш сананып берер күүним келди. Санангам ла санангам, је нени де сананып албадым. Јөпсүме угуп аларга Ольга Андреевнага бардым.

Ол креслодо отурып, эски письмолор кычырган эмтир. Ол бу письмолорды улам ла кычырып отура-

тан. Олор канчын-јиит болордо, бу письмолорды ого өбөгөни бичиген.

Мен ого бойымнын керектеримди ончозын куучындап бердим.

Ольга Андреевна очказын көзинен алып ийди. Ол өрүп эткен кара торко буушту озогы пенсне кийип жүрген. Пенснези улам сайын тумчугунын белинен түже беретен, же өрөкөн оны канайып та таштабайтан. Бу пенсени ого өбөгөни сыйлап берген. Онын жүрүм-салымында эки сүүген кижиге болгон: өбөгөни ле уулы.

— Хоровой кружок төзөзөң. Улус кожондогондо, угарга жакшы ине. Балдардын үндери дезе өткүн, ару. Мен бойым да олорды эмеш үредер эдим — деп, ол айтты.

Керек неде дезе, Ольга Андреевна үй улустын ортозында каа-жаа ла учурайтан контрольно деген сүреен жоон үндү болгон. Же онын адазы, бичик билбес карануй кижиге, ого консерваторияда үренерге жөп бербеген. Менин Ольга Андреевнаны өөркөдөр күүним жок болгон, же, мен бодозом, кожондоорунда база бир де тимуровский неме жок болгодый.

— Төс учурлузы сен нени сананып аларында эмес — деп, Ольга Андреевна катап ла куучундай берди. — Төс учурлузы сенин октябрыңды жакшы күүндү, ак-чек улус болуп өзөтөңдө.

Мен бойымнын кыбыма келип, база ла санана бердим. Санаама не де кирбей турды.

«Алдырбас. Эм тургуза олорды чакту болор эдип тазыктырарым. Кийининде дезе аайына чыгарыс» — деп шүүнип алдым.

Баштапкы ла воскресен күнде мен класстын бастыра балдарын бассейнге апаргам. Ол бассейнде эжинери жанынан балдардын кружогы бар болгон.

Эжинерин мен учуралла талдап алган эмезим. Баштапкысында, спорттын бу бүдүмине жаштаң ала

үренерге јараар, экинчизинде дезе, эжинери јанынан бистинг орооныста керектер тын да јакшы эмес болгонын ончозы билер. Римде Олимпийский ойындар болор тушта бис ума јок көп медальдар алганыс, эжинери аайынча дезе бир де медаль једишпеген.

Шак онынг учун мен экинчи класстын балдарын эжинетен кружокко бичидерге шүүнип алгам. Кем билер, айса болзо, олордын тоозынан орооныстын эмезе телекейдин де рекордсмендери өзүп чыгар. Онызы сүреен болор эди.

Је бистинг керегис андый ла јенгил эмес болуп калган. Баштап тарыйын бисти бассейнге божотпоско тургулаган. Олордын анда ончозы расписание ле пропусктар аайынча болгон эмтир.

Балдар, чычканактар чылап, унчукпай бардылар. Мен дезе узак блаажып, мен вожатый, бис бастыра классла келгенис, бис общественный керекти үстүрбезис деп кыйгырып турдым.

Адакы-учында көк спортивный кийимдү кандый да узун эр кижии көрүнип келеле, бисти божотсын деген. Ол бисти залга кийдиреле, јакарды:

— Чечинеле, сындараар аайынча туруп алыгар!

Ончолоры чуркуражып, шыйтылдада каткырыжа берди.

Айдарда ол айтты:

— Түрген-түкей. Менде бош өй јок.

Меге чечинерге келишти. Јозок көргүзер керек болгон, онон башка ол узун сынду неме чугулданала, бисти чыгара сүрерден айабас. Јаңыс ла трусиктү ле майкалу артып калдым.

— Майканы база чечсин — деп, узун сынду кижии јакарды.

Мени ээчий балдар чечинип тура бердилер. Олор кемзинип, эпјоксынып тургулаган, је узун неме олорго бир де эмеш килебеген.

Мен олор јаар көрүп ийеримде, кенетийин кат-

кым келди. Олордын кийген кийими каткымчылу болгон. Уулчактардыйын кем жок дегедий. Уулчактар кара трустиктерлү. Кызычактар десе өңи жүзүн-базын трустиктерлү: чаңкыр, кыскылтым, сары. Олор чук тургулап алып, анда нени де куучындажып жатты. Торт ло жаш страустардын бойлоры — сyp-сырсак, чип-чичкечек. Буттары узун, чичке. Олор андый буттарыла канайып базып жүргенин кижн кайкаар.

Сындарыс аайынча јергелей тургулап алдыс. Мен стройдын бажында тургам.

— Стройдон чык. Эжинерге чала карган — деп, узун сынду кижн айтты.

Алаатыйла, мен арай ла јыгылбадым. Айткан ла база! Мен оныла чала кезем эрмектежерге тургам, је ол мен јаар баштанып, кожуп айтты:

— Көксин де чичке. — Ол мени сабарыла тага-нагыма ачыда чертип ийди.

Менин көксим такаанын төжиндий болгон. Мынызы менин түбегим болгон. Је спортло мен таскадынып тургам ине. Бойымды арайдан ла тудундым. Балдардын көзинче сексендеер күүним жок болгон.

Тренер десе оног ары көрүп турган. Ол балдардын көксин кемјип, балдар кычыкайына чыдашпай, араай каткырышканда, олор јаар соок көрүп турды. Балдардын буды-колын тудуп көргөн. Онын кийининде десе өкпөнинг объёмын (кей бадырар кемин) кемјийтен аппаратка јууктадып экелген. Объёмы јаан өкпө эжинеечиге—төс учурлу керек.

— Је бот мындый неме, слердин бастыра компаниягардан бу кызычакты алза-аларым — деп, тренер айдып, Босина Зина јаар уулап көргүсти.

— Ненин учун? — деп, мен сурадым.

— «Ненин учун, ненин учун»! Онызын мен бойым билейин. — Ол Зинага баштанды. — Занятиеге ол воскресенде келерин. Самын, коларткыш ла эжинетен костюм экелерин.

— М-да. Слердин ижеер коомой ло—дедим.

— Ненин учун коомой? — деп, узун сынду кижн сурайла, мен јаар алтады.

Байа ол мени ајарбай тургандый болгон, эмди дезе көрүп ийген.

— Римде Олимпийский ойындарда алдыртып ийгенеер, јаны улус слерге келгенде дезе, слер сүрүп јадыгар.

Балдар бойларынын кийим-тудумын јууп, түрген кийине бердилер. Олор капшай јүре берерге мендегилеген.

Је узун сынду кижн каруузына меге нени де айтпаган. Онызы чыннын бойы да, нени айдатан эди.

* * *

Эмди экинчи класстын балдары меге кажы ла перемен сайын јүгүргилеп келер болды, уроктордын кийининде дезе мени сакып алып, айылыма үйдежип турдылар. Сашка эдер немезин чек таппай барды.

— Сен олорло узак берижерин бе? — деп, ол сураган.

— Бастыра јыл туркунына. Онын кийининде дезе эзенде катап ла.

— Анайдарда, өлөр күниге јетире бе?

— Өлөр күнине јетире эмес, је школды үренип божотпогомчо, олорды таштабазым.

— Айдарда, бистин көп јылдарга улай најылашканыс божогон бо?

— Ненин учун божогон? Олор сеге чаптык эткилебей јат. Билерин бе, олор кандый јакшы!

— Мен бүгүн сени Костиков мактап турганын туйка тындагам — деп, Сашка айтты. — Бистин ортобыста сен эн ле бөкө, ончо предметтерле отличник болуп калтырын. Бодолголорды, кузук черткендий, түрген бодоп јат деген. Мынызын олорго база сен куучындаган ба?

— Олор мени өрө көдүргилеп жат. Билдинг бе?

Бу куучын-эрмектин кийининде мен энемнен балдар мени ненин учун анайып тын сүүген деп сурадым.

— Сен жалакай иненг. Оогош балдар дезе сүрекей карузак, олор жаан улусты жаантайын сүүп жат.

Мен каруузына энеме нени де айтпагам, же ол өйдөг ала күнүг сайын зарядка эдип, урокторымды сүрекей ару-чебер белетеп турар болдым. Айла мынызы сүрекей ле уур неме эмес болтыр. Жаңыс ла темигер керек болгон.

Мен бойыма теннис ойнойтон мячик садып алала, оны кере түжүне сабарларымла уужап, колдорымнын балтырларын чыйрадып турдым. Менин шүүлтемле болзо, мен чокум једимдерге једип брааткам.

Мен чын кезердин бойы боло беретен күним керегинде сананып јүрдим. Бот ол тушта өчим аларым. Ол тушта мен бассейндеги ол узун сынду кижиле эрмектежип көрөрим. Кемибис кемди сабарыла тага нагына черткей не, онызын аайлажар болбойыс.

Эмди менле куучындашканда, Ольга Андреевна эрдин мырыйтпас болды, керек дезе бир катап мынайып та айткан:

—Билеринг бе, Бока, сен бойыгнын турумкайыгнла Игоримдий болтырыг.

Мынызы мениг үлүүме једишкедий эн бийик мак болгон. Ольга Андреевна мени бойынын уулыла, Игорьдын бойыла, түгдештирген. Је андый да болзо, мен айттым:

— Ольга Андреевна, мени Бока деп адабагар, мен слерди сурадым ине.

— Калак, кайран мениг уулчагым! Керек кижининг адында эмес. Мениг өбөгөнимди Минутка деп адайтандар, а ол дезе бастыра гражданский јууда турушкан, бу јуунын өйинде ополчениеге барала, Москванын јанында өлгөн. Кичинек тужунда ол «ш»

букваны айдып болбой, Мишутка ордына бойын Минутка деп адайтан. Же Бока деп адаганы сеге жарабай турган болзо, мен сени анайда адабаска кичеенгейим.

Ол аразында энемнин чыккан күни жууктап клееткен, сый садып берер керек болгон.

Бистин айылыста онызы жанынан кату ээжи. Энеме сый туттуруп бербезен — адамды уур айалганын алдына тургузарын.

Магазиндер сайын жүрерин мен сүүбей де турган болзом, магазинге барарга келишти. Ончолоры ийдишкилеп жат, прилавокко жууктап та болбозын. Тургуза ла эдинг изип, нени де алар күүнинг келбей барат.

Магазинге браадала, мен Нинаны очкалу кандый да узун сынду, каткак кижиле көрүп ийдим.

— Боря! Боря! — деп, Нина кыйгырды.

Мен токтой түштим. Оок балдарла ада-энелеринин көзинче не керегинде куучындажатанын мен билбегем деер керек.

Эр кижини мен жаар көрди. Онын очказы калын шилдү болгонынан улам көзи торт көрүнбей турган дегедий. Ак-чегинен айткажын, меге андый «шил көстүлөр» сүрекей ле жарап турган эмес. Оны көрбөгөн дө кижини доктор деп айдар эди. Мен онызынан аайлу иштерди артыксынатам, же андый да болзо, жууктаарга келишкен.

— Ада, бу бистин Борябыс. Вожатый. Ол алтынчы класста үренип жат — деп, Нина айтты.

Ол мен керегинде, мен академик эмезе народный артист болгом чылап, айдып турган. Бу доктор дезе мени кижиге де бодобой турган болор.

Эр кижини колын сунуп, айтты:

— Сүрекей жакшы. Менин ады-жолым Иннокентий Иннокентьевич.

Мен каруузына нени де айтпадым, же онын ады-

жолун айдарга кижининг тили курулардан айабас деп сананып калдым.

— Бис киного браадырыс — деп, Нина айтты.

— Јарт — деп, мен каруузын јандырдым. — Јилбүлү картина ба?

— Јилбүлү—деп, Иннокентий Иннокентьевич эрмекке киришти. — Бисле кожо баралы ба?

«Чындап та айтса, киного ненин учун барып келбейтен? — деп, мен санандым. — Мынанг эмеш орой магазиндерде улус ас болор».

— Кем јок — дедим.

— Нина, Боряга билет ал. — Иннокентий Иннокентьевич ого бежен акчанын монетазын сунды.

— Јок, слер канайып тураар — деп, мен карма-нымнан адамнын арткан эки салковойын чыгарып

келдим. — Бойым учун мен бойым төлөөргө үренип калгам.

Иннокентий Иннокентьевич кызарала, айтты:

— Же кайдар, онызы бойында ла туру.

Фойеде¹ бис стаканактарга салган мороженный садып алганыс. Мен база ла бойымнын акчама алгам. Баштап тарыйын мен мороженный албаска тургам. Же мороженныйды јалап јип турган улустын оозы доон көрөргө эп јок. Онын кийининде дезе бу доктор мени карамданып туру деп бодоорынан коркыгам. Бойымнын сүүген јер јиилектү мороженныйымды садып алдым. Онон залга кирип бардыс.

Картина коомой эмес болгон, је, залда от өчөрдө лө, менин санаам карагуйлай берди, мен анча кире акча чыгымдаганымнан коркый бергем.

Бу өйдө шил көстү Иннокентий Иннокентьевичке менен једишкен ле.

Калын шилдү очка кийип јүрген улуска та ненинде учун чала бүтпей туратаным тегиндү эмес. Мени јакшы ла керекке суккан, нени де айдып болбозын. Эмди адам мени ижемјизи јок кижиде деп, керек сыйда эмес, сен бойыннын берген сөзингди бүдүрбегенинде деп айдар. Ольга Андреевна дезе эрдин ойто ло мырыйтып, мени Крыловтын басняларынан алган јүзүн-базын үзүктерле арбап турар.

Кинодон бис кожо чыккылаганыс.

— Јакшы. Қалганчы күски күндер келгенде, кунукчыл да, јакшы да — деп, Иннокентий Иннокентьевич айтты.—

Јалбырактар акта саргарып,
Айланыжып учкулайт;
Јаңыс чибилер карыгып,
Јажыл бүрлү тургулайт.

¹ Фойе — кино көрөргө келген улус амырайтан јер.

«Жалбырактар — деп, мен санандым. — Менде адамнын акказынан бир ле салковой артып калганда, жалбырактарда менин кандый керегим болор».

— А бис Внуково жаар барзабыс кайдар? — деп, Иннокентий Иннокентьевич сурады. — Анда эмди сүрекей жакшы.

Кайдаар баратаны меге түнгей ле болгон, онын учун мен айттым:

— Кем жок болгодый.

— Сен менин адамла таныжып алганынга сүрекей сүүнип турум — деп, Нина айтты. — Ончозы жакшы болуп калган ба?

— Жакшы. Мынызынан артык сананып таппазын — деп, мен каруузын жандырдым.

Бис Карл Маркстын адыла адалган проспектке једип келдис. Бир канча минут «Метрополь» деген гостиницанын јанында туруп, өскө ороондордын машиналарын ајыктап көргөнис. Бу гостиницада өскө ороондордон келген улус конуп јат. Онын учун мында јаантайын солун номерлү машиналар тургулайт. Олор Прагадан, Парижтен, Варшавадан келгилеген.

— Јарайт па? — деп, Иннокентий Иннокентьевич сурады.

Бу ченемели ас кижинин сурагы болгон — машиналар кемге јарабай турган эди! Мен бажымды кекип ийдим.

— Бис сенле экү јуук санаалу улус болтырыс. Мен машиналарды база сүүп јадым. Канча ла кире узак көрүп турар эдим.

Ак-чегинен айткажын, ол күски жалбырактар түшкенин канча ла кире көрөргө сүүйдим деген болзо, онызына мен артык бүдер эдим.

— Бистин айылыста коллекция бар — деп, Нина айтты. — Қош тартар ла легковой машиналардын эмблемалары¹.

¹ Э м б л е м а — кандый бир шүүлтени темдектеп турган јурук эмезе неме.

— Мен башка-башка бүдүмдү машиналардын бежен эмблемазын жууп алгам — деп, Иннокентий Иннокентьевич айтты.

— Мен дезе андый коллекциялар жуугылап турганын билбегем де — деп, мен жажырбай айттым.

— Бойымнын ченемелимнен ле коллекцияманг берижейин—деп, Иннокентий Иннокентьевич айтты.

Бу өйдө Внуковонун экспресс-автобузы једип келерде, мен каруузына нени де айдарга јетпедим.

Внуководо чындап та јакшы болгон. Аэродромнын јалангында самолёттор тургулаган: реактивный машиналар, пропеллери јок «ТУ»-лар, төрт моторлу турбовинтовой «ИЛ»-дер. Олордын канаттарынан аэродромнын бетонный плиталарына көлөткөлөр түжүп турган. Көлөткөдө бензин тартар јаан грузовиктер амыр тургулады.

Меге бу тегин аэродром эмес, космодром деп билдирди. Эмди ле моторлор күүлеже берзе, бу турган самолёттор кайдаар да јарты јок бийикке учкулай бергедий болгон.

Је бу өйдө бир бөлүк улус, тонду, шляпаду, керек дезе колдорында сыйрылып-кыркылып калган эски портфельдерлү, чемодандарлу теп-тегин улус, контрольды өдүп, самолёт јаар ууланган.

Олор, бу кичинек улус, јаан бетонный јалагда ийде-күчтү, уур самолёттордын ортозында билдирер-билдирбес болгон.

Лётчиктер бастыра ол улустаг бир де артык көрүнбеген. Олор јангыс ла базыдыла эмеш башка көрүнип, куучындажып, каткырыжып тургандар.

Самолёт учар јолына ууланып, моторлорын тыгыда иштедип ийеле, учуп чыкты. Мен дезе онын кийининен үзүк јокко көрүп, анда самолёттын эптү креслоларында отурып јаткан улус керегинде санангам. Олор јердин үстүле андый бийик учкулап браатканын бир де кайкабай јадылар.

— Мен көп катап учкам, је канайып та темигип болбойдым — деп, Иннокентий Иннокентьевич айтты. — Коркушту, је кайкамчылу. Андый уур немени теңериге көдүргилейт.

База бир самолёт учуп келди. Ол јаланла мантап клеедерде, онын куйругынан эки кичинек парашют јайыла берди.

— Самолёт јерге келип отурар алдында ол парашюттар онын түргенин араайладып јат — деп, Иннокентий Иннокентьевич айтты.

Бистинг јанысла пассажирлер өткөн. Олор омок-јардак болгон, куучындажып, каткырыжып турган, лётчиктер дезе унчукпай браатты.

«Арып-чылап калгандар. Самолётты башкарарга јенил эмес болбой кайтсын» — деп сананып калдым.

— Слер канайып бодоп туругар, Иннокентий Иннокентьевич, мени лётчикке алгылагай не? — Бу сурак оозымнан канайып чыга конгонын бойым да билбей калдым, эмди дезе ол каткырап эмезе онызы керегинде тонг өткүре тын куучындажар деп, бисти туура улус угар деп коркыгам.

— Билеринг бе, мында кижинин јалтанбазы, күүн-зегени јаан учурлу — деп, Иннокентий Иннокентьевич айтты.

— А мен јалтанып турган эмезим, күүним де бар — деп, мен каруузын јандырдым.

Онын айтканы меге јарап турган. Қандый бир өскө кижиде быжу ла мынайып айдар эди: сен јакшы үренер болзонг, оног до өскөзин јакшы эдер болзонг, айса, ол тушта...

Үренерге керектүзин эмди тегин де ончолоры билер, онызын база такып айтпаза да кем јок. Көп тоолу јаан улус дезе онызы керегинде бойынын јалкузынан ла улам айдып јат. Өскө каруу керегинде сананар керек, мынызын дезе айдып ла салзан, айрылып каларын.

— Сен лётчик болорго сананып алдың ба? — деп, Нина сурады. — Сибирь јаар барарым деп айдып турдың ине.

— Казып алатан тузалу немелердин јаткан јерлерин бойларынын самолётторыла ачып-таап турган лётчиктер керегинде сен нени-нени уктың ба? Олор Сибирьдин үстүлө учкулап, онын тайгаларын кайып јүрөт. Олордын самолёдында дезе аңылу прибор бар, ол ончозын темдектеп турат: кайда руда, кайда вольфрам, кайда никель јатканын.

— Јок. Андый немени укпагам — деп, Нина каруузын јандырды.

— Слердин класста өскөлөри база укпаган болбой кайтсын?

— Билзе, Костиков билер болор. Ол кезикте «Юный техник» деген журналды кычырып јат.

— Сеге онызын олорго јартап берерге келижетен туру — деп, Иннокентий Иннокентьевич айтты.

— Келижер туру — деп, мен каруузын јандырдым.

* * *

Энемнин чыккан күнинде мен, энем јүрө бербегенче, уйкудан турбаска албадангам. Мен ал манаага түштим, энеме де нени айдатанын билбей тургам. Ого сыйды мен анайып ла садып албагам.

Сагар көзимди ачып, онын ишке шыйдынып турганын туйказынаң көрүп јаттым. Көп сабазында ол эртен тура сүрекей сүүнчилү, омок-јардак болотон, бүгүн дезе ол кунукчыл.

Бүгүн онын чыккан күни, је оны бир де кижини уккыбай јат. Ол бойынын билезинде эмес, улус јок ортолыкта јуртап јаткандый болгон.

«Мениң күүним коомой — онызы андый. Је мен неме керексибес болгонымда энем бурулу эмес ине» — деп санандым.

Өрө туруп, энеме базып келеле, айттым:

— Чыккан күнингле уткып турум.

— Быйан болзын — деп, энем айтты. — Мен сени ундып койгон дезем.

Энемди жаагына окшоп ийдим. Онон сүт жытанып турган.

Мен энемди чыккан күниле уткып ийеримде, ол тургуза ла сүүне берген. Ого бистинг айылда бастыра керектер якшы деп билдирген. Мен оны чыккан күниле уткыгам, адам база уткыыр, онызында бир де аланзу жок. Анайдарда, ончозы якшы. Чындап, адам үйде болгондо, ол энеме жаантайын нени-нени сыйлап беретен: духи эмезе жаңы шарф. Бүгүн дезе адам үйде жок.

Адам ончозын меге якыганын энем кайдан билетен эди. Мынызы эр улустын жажытту кереги болгон ине.

Энем туранын ичиле ары-бери база бир эмеш базып, кофтазын солып кийди. Онын темиккен жаңы андый — эртен тура кыйалта жок эки катап кийинер. Онын кийининде жүре берди.

Бу өйдө телефон шыгырады. Городтор ортодогы телефоннын чөйө, узак өйгө шыгыраган табыжы угулган. Ольга Андреевна бу менин уулым шыгырадып туру деп бодойло, телефон жаар тап этти. Же онызы менин адам болуп калган.

— Энем жүре берген — дедим.

— Корондузын! — деп, адам каруузын жандырды.

— Же, сен оны уткыдын ба?

— А база. Уткыбай кайткан эдим — деп, мен айттым.

— Сен ого нени сыйлап бердин? — деп, адам сурады.

Качашкан неме чилеп, ончозы сүрекей якшы угулган. Кайда-кайда кинодо эмезе театрда телефонло куучындашканын көргүскилегенде, көп ара-

зында коомой угулатан. Артисттер бар-жок үниле кыйгырып, сөстөрдү булгап туратан, оного улам жүзүн-базын булгак болотон. Эмди десе ончозы сүрекей жарт угулган.

Же андый да болзо, мен суракты жетире укпаган кижин болуп оптондым.

— Не? — деп кыйгырдым. — Укпай турум, база катап айт.

Ольга Андреевна коштой турган, адам десе телефоннын трубкасына сүрекей тын кыйгырып ийген, онын үнин жаңыс да мен эмесе Ольга Андреевна эмес, же тышкары жүргөн улус та уккадый болгон.

Трубкины кулагыма тыгыда жаба тудуп, бир канча катап «не» дейле, адамнын эрмегин укпай, трубкины илип койдым.

Телефон катап да шыгырай берди.

— Трубкины илбегер. Куучын-эрмегээр божобогон — деп, телефонистка айтты.

— Бир де неме угулбай жат — дедим.

— Ончозы жакшы угулып жат. А слер чала түлей болзогор, кулагы жакшы угар кемди-кемди кычырып алыгар.

Бу өйдө адамнын үни жара киришти. Жок, бир де андый эмес — менин уулымнын кулагы жакшы, бу слердин телефоноор коомой иштеп жат деп, адам айткан.

— Ада, эмди мен сени жакшы угуп турум — дедим.

— Же, сен энеге нени садып бердин?

— Нени де эмес.

— Нени де эмес дедин бе? — деп, адам кайкады.

— Менин сеге иженгеним темей болуп калтыр. А сен, чикезин айтса, ненин учун бир де неме албаган?

— Менде акча жок.

— Канайып жок? Акчангы жылытып койдын ба?

— Жылытпагам, же жок.

Озо јартап берерге тургам, је телефонло онызы кўч неме.

— Је, билеринг бе... — Кандый-кандый эп-арга табар керек болгон, онынг учун мен айттым: — Мороженныйга јип салгам.

— Андый ба — деп, адам айтты. — Кўлўк ле эмтиринг. — Эмеш унчукпай турды. — Мени уйатка тўжўргенин коронду.

Адам менле јакшылашпай, телефоннынг трубказын илип койды.

Эрикчил кўн болгон. Школдо мен кемле де куучындашпагам. Кем-кемизи менен айрылбай турганда, оныла кезем-кўркет эрмектешкем. Керижер кўўним келип турды.

Энирде барар јерим јок болгон. Энем десе улам ла бу сен ненинг учун кунукчыл деп сурап угуп турган.

Меге торт ло айдары јок эрикчил боло берген. Кийинип алып, тышкары чыктым.

Арбаттын эски метрозынынг јанында токтой тўжўп, бойыма мороженный садып алдым. Бир салковойды бастыразын мороженныйга јип койдым. Адамнын берген калганчы салковойын тудуп салгам. Ол мороженныйдан менинг кускум келип турган. Мен десе та неден де улам јигем ле јигем. Јарт ла, јангысканзынып ла бойыма килеп турганымнанг бастыра өзөгимди тонгурарга сананган болорым.

Онынг кийининде ајыктап тура бердим: экў кожо јўрген омок-јардак јиит уул ла кысты бедредим. Эрикчил болгондо, мен јаантайын анайып эдетем. Андый эжерди таап алып, олордынг кийининен барып јадарым. Олорды тууразынанг ајыктаарга јилбўлў: олар араай базып, келишкедий ле јерде токтоп турадылар. Улам ла каткырышкылап турар.

Мен десе олорды ээчий базып, олар нени ле этсе, база анайып ок эдип турадым.

Олор витринанын жанында токтогылаар. Мен база токтой тўжерим. Олор каткырыжар. Мен база бойымда каткырынарым. Каткымчылу бир де неме сагыжыма кирбезе де, эриндеримди чўйип, јўзимди тыртыйтып турарым. Онын кийининде дезе меге чын да каткымчылу боло берер.

Је бўгўн ырызы јок кўн болгон. Экў кожо јўрген јиит уул ла кыс учурабай, улам ла кандый да тўп јаан улус јолугып турган. Андыйлардын кийининен барбазын: олор эмезе кара терге јетире бастыар, эмезе эригип чалдыгарын.

Нинага телефонло шыгырадып ийдим.

— Кем оны сурап туру?

Мен јўнинен Иннокентий Иннокентьевичти танып ийдим.

— Борис — дедим.

Эзендежерге турала, токтой бердим. Јарамзып туру деп бодоордон айабас.

— А, Борис. Айылдап кирзег.

— Эмди ле бе?

— А база.

Јаан болуп кўрўнерге Нинанын подъезди жанында бир јирме минут ары-бери баскындайла, кирип бардым.

Олордын бастыра билези ўйде болгон. Ончолорыла кол тудужып эзендежерге келишти.

Онын кийининде Иннокентий Иннокентьевич мени ўскў кыпка апарып, бойынын коллекциязын кўргўсти.

Бу айдары јок байлык јўўжў болгон. Јаан кайырчакта, башка уйаларда, јўзўн-базын автомашиналардын эмблемалары јаткылаган. Ак-кийиктер, букалар, карагулалардын баштары, јеерендер, самолёттор, чолмондор, јыдалар.

Эмблемаларды никельле сўрекей јакшы калайлап койгон. Олор соок, јалтыркай ла колго кирбес

болгон. Мен оларды сыймап, ылгап, столдын үстүнө тургузып турдым.

— Же кандый? — деп, Иннокентий Иннокентьевич сурады. — Сеге менин коллекциям жарайт па?

— Жакшы.

Мен чек манзаарала, база нени де айдар аргам жок болгон.

— Мындый ок коллекция жуурын ба?

— Жууп көргөйүм — деп манзаарып айттым.

— Айдарда башталга эдип бойыңа беш эмблеманы алып ал.

— Слер канайып тураар, Иннокентий Иннокентьевич. Андый баалу немени!

— Ал, сеге айдып турум. Нөкөрине болужы жок коллекционерлерди сүүбей жадым.

Мен коллекция жаар көрөлө, кандыйларын талдап алатанын билбей турдым. Меге изүү де боло берди. Адакы-учында мен бек сананып, үч эмблема алып алдым.

Иннокентий Иннокентьевичти өөркөтпөскө, мен сыйрылып калган, эң ле эски үч эмблеманы алдым. Онон аланзып турала, чала жакшыларынан экүзин алдым: «Фиат» деп итальянский машинанын көк темдектү, мөңүндий суркурууш эмблемазын ла Бийик Татралар деп туулар жүралган квадратный пластинканы — «Татра» деп чешский машинанын эмблемазын.

— Мен сеге оларды эмди ле ороп берерим — деп, Иннокентий Иннокентьевич айтты.

— Керек жок. Мен анайда ла — дейле, эмблема-ларды карманыма сугуп алдым.

Онын кийининде бис чай ичерге бардыс. Нина, онын жааназы ла энези Людмила Захаровна столды эбиреде отургылаган.

— Күүнеер жеткенче көрүп алдаар ба? — деп, Людмила Захаровна сурады.

— Бала неле де соодондойн дезе, соодонгой, жангыс ла ыйлабазын — деп, јаанак айтты.

Мен јаанактын кем керегинде айтканын ондобой калала, унчукпадым. Нина дезе каткыра берди.

— Ол адам керегинде айдат — деди.

Мен отурып алып, колымды карманыма суктым. Эмблемаларды жоктоп көрдим.

— Боря, сен кандый вареньени артык сүүп жадын: сливадан эмезе вишнядан кайнатканын ба? — деп, Нина сурады.

— Сливадан кайнатканын — дедим.

— Мен дезе вишнядан кайнатканын сүүйдим, ол эмилдү.

Нина вареньени блюдецге салып турала, бир жиилегин скатертьке тўжўрип ийген.

— О калак, бу сен кандый боду кижин эдинг! Колдорун тежик болгодый — деп, Людмила Захаровна айтты.

Нина кызара берди. Мынайып чай ичетени ончо-зынан коомой неме, не керегинде айдатанын билбей турарын, вареньени табыланып жип болбозын, ненин учун дезе ончолорынын көзин сенин оозында деп билдирип турар. Андый айалгада сагыжынга тургуза ла кандый бир жаман учурал кирип келер. Мен де чыгымдап салган акчамды эске алындым.

Ол ок тарыйын меге варенье де, чай да керек жок боло берди. Керек дезе карманымнын бөзүн өткүрө будымды тырмап турган эмблемалар да мени токунатпады.

— Быян болзын. — Мен өрө турдым. — Меге барар керек.

— Боря, бу сен не, анайып түрген барып жаткан ба? Эмеш отурзан кайдар — деп, Людмила Захаровна айтты.

Меге Людмила Захаровна жарабаган деер керек. Менин санаамла болзо, ол көп жанынан күндүчил

ле болотон јанг аайынча кижиле эрмектежип јат, чынында дезе ого тўней ле: мен јўре берерим бе айсак јок по. Јангыс ла кўндўчил болотон јанг аайынча эрмектешкенин мен сўўбей јадым.

Мен эжиктеги кыпка Нинала кожо чыгып бардым.

— Бис экў эмеш ойнойло, онон телевизор кўрўрис деп бодогом — деп, ол комудалду ўниле айтты.

— Алдырбас, јыргал јогынан да тўребезинг.

— Бу сен ненин учун андый кўркет? Кўркет улус качан да болзо кижикўўни јок деп, энем айдат.

— Је, сенин эненг база...

— Бу сен вареньеден улам анайып турун ба? Ол мени качан да арбабай јат. Ол тегин ле санааркап турган эмей. Олор адамла экў јарым јылдын туркунына командировкага баргылайт ине, онын учун ол кызым јангыскан канайып арткай не деп тўймеп-санааркап јат.

— А олор кайдаар брааткан?

— Африкага — деп, Нина каруузын јандырды.

— Африкага ба? — Онын тўгўндеп турганынан меге каткымчылу боло берди.

Сырсақ бўдўмдў, очкалу Иннокентий Иннокентьевич ле эш немеге турбас кандый да бир јиилек учун арбайтан Людмила Захаровна — кенетийин Африкага. Чын эмеш пе? Кажы ла алтам сайын коронду јыландар ла тигрлер учурап турган джунглиге, изў кўннин алдына, тропиктердин ургун јангымырлары алдына баргылаар. Мен Нина јаар, онын кыскачак оошкы платъези ле јаан оошкы банты јаар бўдўп-бўтпей кўрдим.

— А сен ого јўк Африка кайда јатканын билеринг бе, јок по?

— Билбей а. — Нина каткыра берди. — Мен керек дезе ўлгерлер де билерим, бис олорды балдардын садында ўренгенис.

Африкада акулалар,
Африкада гориллалар,
Африкада жап-жаан
Кыйгас крокодил бар...

— Бу ла ба, Африка керегинде сен база нени де билбезинг бе? Андый болзо, төгүндебес керек.

— Мен качан да төгүн неме айтпай жадым — деп, Нина айтты.

Мен та ненин де учун тескери неме айдып, Нинала андыжып, оны тарындырарга кичеенип тургам.

— Же алдырбас, африканка, жакшы болзын—деп, мен чала јобош үнимле айттым.

«Учы-учында, мен акчамды чыгымдайла, энеме сый садып бербегеним учун ол бир де бурулу эмес ине» — деп санандым.

Мени Иннокентий Иннокентьевич токтодып ийди:

— Бис јорук баратканыска сен анайып ла бүтпей салдың ба?

— Бүткөм ле — деп, мен эренгистелип айттым.

— Андый-андый, карындаш, Африкага улус эмдереге браадырыс. Анда эмдиге јетире јүзүн-базын уур ооруларла: осполо, холерала оорыгылап јат. — Иннокентий Иннокентьевич Нина јаар көрди. — Акыр, Нина балам, мени Борисле экү артыр. Бисте јаан куучын бар...

— Билеринг бе, мен сеге чынынан иженип жадым — деп, Иннокентий Иннокентьевич айтты. Ол очказын көзинен алып, оны арчый берди. Очказы јогынанг онын чырайы каткымчылу, арга јок болгон. — Нина аайланып болбос кызыкчак, бистинг јаанабыс дезе карган. Бот онон улам бис Людмила Захаровнала экү сени Нинаны көрүп турзын деп сурап турус. Мен сеге чынынан иженип жадым.

— Слер санааркабаар. Оныла не болор деп туугар? Оны көрүп тургайым — дедим.

— Жок, сен, эр киж и эр кижиге чилеп, кату айт. Сеге иженерге јараар ба, јок по? Бис дачага эмес, Африкага атанып јадыс ине.

Мен ого сөзим берерге тургам. Ол меге јарап, һөкөримдий боло берген. Мен керек дезе оның очказынан да, оның үлгерлер де кычырарга сүүгенинен јаманды көрбөй баргам.

Ол јакшы киж и болгон, оны ненин де учун мекелеер күүним келбей турган. Мен адамның јакылтазын бүдүрбегенимди эске алынып ийеле, санааркай бердим.

— Је, бу сен кайттын, Нинаны көрүп турар күүнин јок по? Эмезе кызыкакла најылажарга јарабас деп бодоп турган болорын ба?

— Мен канайып та бодобой турум, је Нинаны көрүп турарым деп сөзим берип болбозым. Көрүп турарга кичеенерим, је акту сөзим берип болбозым. Сақыбаган јанынан кандый ла учуралдар болордон маат јок.

— Мен дезе сеге иженип тургам.

— Сөзим берип болбозым — деп, мен өчөжип айттым.

Кенетийин бажымда шүүлте элес этти: Иннокентий Иннокентьевич мени айылына јангыс ла онызына болуп кычырып алып, бойының коллекциязынан берешкен болбос по?

Бойымның серенген шүүлтемди шинжүлеер деп, мен чике ле оның јүзине көрдим, је очканын андый калын шили өткүре не де көрүнбеген. Ол менин алдымда узун сынду, сырсақ бүдүмдү бойы туруп, ээгин јыжып турды.

Мен колымды карманыма сугуп, кереес-баалу эмблемаларды чыгарып келдим.

— Алыгар. Онон башка слер мени быйаны јок киж и деп бодоорыгар. Эмблемаларды алала, слердин айбыгарды дезе бүдүрип болбой јадым—дедим.

— Бу сен тенек болтырыг — деп, Иннокентий Иннокентьевич айтты. — Тенектин ле бойы. Мен бу жажыма кемди де карындабадым. Эмблемаларды тутканча ла сугуп ал, оног башка мен сенле качан да эзендешпезим.

Мен эжиктен чыга конуп, тепкиш төмөн жүгүрдим.

— Боря, Боря, кайра кел! — деп, Иннокентий Иннокентьевич кыйгырып ийди.

Мен унчукпай тургам. Тепкиште, мениг адымды адаган үннен башка, кандый да табыш угулбады.

— Не болды? — деп, Нина сурады.

— Боря та нениг де учун тарынала, жүгүрө берген. Керек коомой — деп, Иннокентий Иннокентьевич каруузын жандырды.

— Ол бүгүн кандый да сан башка — деп, Нина айтты. — Меге адылган, энем ого жарабаган...

Өрө үстүнде эжик калт этти, үндөр угулбай барды.

* * *

Кыштын баштапкы күнинде мен арт-учында жаны жап-жакшынак шүүлте таптым: балдар жаш фигуристтердин кружогына кирип алзын деп, олорды ончозын стадионго апарарга шүүнүп алгам.

Керек неде дезе, калганчы өйдө менде чек кандый да шүүлтелер жок болгон. Энемнинг чыккан күнинде ого сый алып бербегениме сүреен кемзиндим. Ол үстүне дезе адамнан письмо келген. Оndo сок жагыс жолго: «Акчаны неге чыгымдадыг?» — деп бичип салган болгон.

Акчаны мороженный алып жип салганыма адам бүтпеген туру. Айдарда мен ого ончозын ак-чегинен бичип салдым: Симагин Генага алган пирожок то керегинде, кино до керегинде, Иннокентий Иннокентьевич ле Нина да керегинде.

Письмодо не ле немени жартап та берерге жеңил.

Тегин куучындаганда дезе, сен актанып, сүмеленип турган кижидий көрүнедин.

Письмоны бичип саларымда, сагыжым тургуза ла жарый берди. Ол үстүне дезе будым алдында баштапкы кар чыкыраарда, шак бу ойдо фигуристтер керегинде шүүлте табылган. Айла бистинг спорт онызы база уян жер ине.

Школдын јанына келип јуулыжар деп эрмекте жип алдыс. Ончо балдар келген, јангыс ла Нина, Зина ла Симагин Гена јок болгон.

Онын кийининде Нина базып келеле, айтты:

— Зина барбазым деген. Энези дезе эртен бассейнде онын јаан учурлу таскадыныжы, ондо октябраттардын керектерине јүрер бош ой јок деген.

— Андый ба. А бу Генка кайда барган? — дедим.

— Генка дезе энезине кар күреерге болужып јат. Олордын ижи көп—деп, Нина каруузын јандырды.

Ол меге мынызын тарынган аайлу айтты. Зина тееркей береле, эжинери јанынан арай ла чемпионка эмес болорго умзанып турганында, Генка дезе иштеер учурлу болгонында мен бурулу болгомдый.

— Је, баралдар. Оройтыдыс — дедим.

Ончолоры базып ийдилер, је мен балдардын күүни коомой болгонын сезип ийдим. Олор баштактанып тудушпай да, табыштанбай да брааткандар.

— Мындый болзын — дедим. — Анда да јок Генкага кирип ийектер. Айса болзо, ол бисле кожо барар.

Бура согуп, Генканын айылы јаар бардыс.

Мен оны ыраактан ла көрүп ийдим. Ол карды күрекле күреп, энези дезе тротуарды кыргышла арчып турган.

— Јакшылар — дедим.

Балдар мени күреелей тургулап ийди. Генканын энези бис јаар көрди. Ол кыска тужуркалу, ноокыдан түүген платту болгон. Иштегенине ол изүркенип турган болгодый.

— Эзен—деп, Генка айтты; ол бөрүгин чала көдүрүп ийерде, бажынан буу бурлай берди.

— Бөрүгинди кийип ал, соокко алдырдыг — деп, энези уулына катуу айтты.

Генка бөрүгин кептей кийип алды.

— Онын физкультуразы бу. Ол эмди бу физкультураны кыжыла эдип турар — деп, Генканын энези айтты.—Тузалу да, меге де болуш болор. Онон улам слер, балдар, кайдаар брааткан эдигер, анаар ла барыгар.

— Слер нени айдып тураар —дедим. — Бис Геннаны куйбуртарга келбедис. Бис слерге болужарга келгенс.

— Маруся женей — деп, Костиков кыйгырып айтты, — бис эмди ле ончозын иштеп саларыс. Мынызы биске не де эмес эмей.

— Онызы керек жок. Бис бойыс та чыдажарыс — деп, Маруся женей каруузын жандырды.

Генка дезе удурас сөс айтпаган, ол бистин сүмбисти сүрекей жакшы ондоп ийген. Биске Генканын иштеп капшай божооры керек болгон, бис конёкту жынылайтан жерге ончобыс кожо барарга турганыс.

Генка кайдаар да жүгүрүп барып келеле, эки күрөк ле үч кыргыш экелген.

Калак ла дезен, мында не башталган деер! Балдардын кажызы ла онын колынан ол күрөктерди, кыргыштарды ушта согуп турган. Очередь тургузарга келишти.

Ишти ончолорынан озо уулчактар баштагылады. Олор тротуарды атыланып кырып турдылар. Же иш андый ла жеңил эмес болгон. Кардын алдында бек тош та кайдан бүткен болбогой, ого кыргыштар тыгынбай турды.

Маруся женей лом экелеле, ол тошты оодып тура берди.

Онын кийининде колыма ломды мен алдым. Ол

сүреен уур болгон, же мен онызын билдиртпедим. Тошты оодып ла турдым, ичимде дезе бистинг конструкторлорды арбадым: «Бистинг өйдө, спутниктерди ле космический керептерди учурткылап турарда, тошты мынайып ломло оодорго келижип јат. Бу лом исторический кереес неме де болордон маат јок, онызы јарт. Мындый ломдорды эдип чыгаргылабай турганынан бери бир јүс јыл өткөнине мен бүдүп јадым. Же түңгей ле ол кемге де керек јок».

Бистинг ижис божоп браадарда, кенетийин паратадан Зина ла онын энези канкайышкан чыккылап келди.

Кийген кийимдери коркушту. Зина јангы чанкыр тонду, берет бөрүктү. Чачын кыскарта кайчылап койгон. Ол тулунажын класста ончолорынан озо кайчылап салган. Тулунажы ого эжинерге чаптык эткен болтыр. Босина бойы дезе бажына јаркынду-кызыл чүмдү папаха кийип алган.

Улус јазанып, јараш кийим кийгенде, мен јаралдып туратам. Же мында бу ончозы кандый да эп јок болгон.

Балдар бир уунда Зина јаар баштандылар.

— А, бу слер бе, јиит өрөкөн, — Босина балдар јаар көрөлө, айтты: — Билереер бе, слердин тапкан шүүлтегер бу учуралда тын да јакшы эмес. Атомнын өйинде дворниктер болуп иштеп турганаарда, каткымчылу ла улус эмтиреер.

Ол мени каткымчылу кижиде деп адаарда, онызы тенек деп айткылаганына түңгей угулган. Же мен каткымчылу улустын «отрядына» учурап калганыма сүүнип турдым. А ол дезе мени тарындырдым деп сананган болгодый.

— Бис Генанын энезине болужып јадыс — деп, Нина айтты.

— А школоордын директоры мынызы керегинде билер бе? — деп, Босина сурады.

— Мында директор не керектү? — дедим.

— Мынызы балдардын күчин жигени болуп жат. — Ол Маруся женей жаар көрүп ийди. — Андый, андый. Баралык, Зина балам.

Олор жүргүлөй берди. Онын сөстөринен мен уйала бердим. Маруся женей жаар көзим де көдүрерге барынбай турдым.

— Же, болды, балдар. Болушканаар учун быйан болзын. Эмди баратан жереерге барыгар — деп, Маруся женей айтты.

Конёкту жынылайтан жерге бис терлеген-бурлаган жүгүрүп келдис. Чечинер жерде бир де кижжи жок болгон. Жангыс ла кандый да үй кижжи, уборщица болгодый, кичинек, сырсак бүдүмдү кижжиле куучындажып турган.

Бис ончобыс бир уунда кире конорыста, олор тургуза ла унчукпай барала, бис жаар баштандылар.

— Көк жарамас, бу не атазы база! — деп, үй кижжи табыштана берди. — Бу балдардан кижжиге амыр

жок. Слер не, билбей туругар ба? Кружоктын ижи божоп калган. Же, јаныгар, јаныгар! — Ол кыйгырып, колыла јагып, бисти кыптап сүрүп турды.

Айдарда мен онын колы алдыла өдө конуп, эр кижиге базып келдим. Ого керектин аайын мендейшиндей куучындап бердим. Кенетийин биске айдары жок ырыс болды. Сан башка ырыс болгон деерге јараар.

— Катя јеней, чүрче ле сакуп алыгар. Мен балдарла куучындажып ийейин — деп, эр кижии айтты.

Балдар ончозы бисти эбиреде јуулыжып келди, Костиков дезе, эр кижинин јүрегин јымжадарга, айтты:

— Јакшылар, өбөгөн.

— Јакшылар, јеней, — деп, эр кижии каруузын јандырды.

Мынызы сакубаган јанынан айдылган. Костиков тарынардан да маат жок болгон. Ол эр кижини электеерге сананбаган ине.

Је эр кижии омок-јардак каткыра берерде, балдар да ончозы каткырышты.

— Анайдарда, бастыра клазыгарла фигурный јынылашка үренерге турганаар ба? Конёктор дезе кемерде де жок болбой кайтсын? Магазиннен садып алар арга жок, ненин учун дезе озор баалу, андый беде? Кружокторго бичидерге база арга жок, ненин учун дезе бичидиш божоп калган.

— Айдарда нени эдетенис?—деп, Нина тидинип-тидинбей сурады. — Бис тын күүнзеп турганыс. — Мынайып айтканыла ол менин сананып тапкан керегимди аргадап турган. — Күскиде бис бассейнге јүргенис. Је анда бистин ортобыстан јүк ле бир кызыкты алгандар.

«Эмди ончозы темей калатан туру — деп санандым. — Кайдаар-кайдаар кирип ле аларга болуп,

олор бастыра стадиондор сайын жүргүлөп жат деп бодордон айабас».

— Сен, вожатый уул, ончо балдардын ады-жолун бичийле, кажы ла баланын өбөкөзи одожында батинказынын номерин тургузып сал. Көнөкторды жеткилинче таап-жууп алзабыс, үренерис — деп, эр кижиге айтты.

Мен балдардын фотокарточкаларын жапшырган тетрадимди чыгарып келеле, оны эр кижиге сундым.

Ол оны колына алып, листтерин ачып тура берди. Мендеш жогынап ла ачып турды.

— Бу слер кайда карточкага соктырганаар?

— Бачым автоматический фотографияда, ГУМ-да.

— Көрзөң оморды...

Мен бодозом, тетрадим ого жараган ошкош. Онызы бистин керегиске жаан болужын жетирди.

— Мындый болзын, балдар. Анайда эдерге жарабас, же мен ээжилерди бузуп турум, ненин учун дезе капшуун улусты сүүп жадым. Жагыс ла оройтыбастаң болзын. Слерди иштин кийининде артып, үредип турарым.

* * *

Бир катап бистин класска Наташа келди.

— Балдар, — деп, Наташа айтты. — Дружинанын совединде Збандуто Бористин ижин жараткылайт. Олор бистен база бир вожатыйды экинчи «Б» класстын октябраттарына аларга жадылар. Кем барар күүндү?

Кенетийин Смолин Сашка бойы колын көдүрди.

Алаң кайкаганымнап көзим тазырайа берди. Сашка дезе менин көргөн көрүжимди аярып ийеле, кызарып чыккан, же колын төмөн божотподы.

— Сен бе, Смолин? — деп, Наташа кайкады.

— А не? Иженбей туругар ба? — деп, Сашка сурады.

— Наташа, Смолин бойы күүнзеп турганда, ого бүдөргө жараар. Меге слер бүттигер ине—дедим.

Анайда ла Смолин Сашка экинчи «Б» класстын октябраттарынын вожатыйы болуп калган.

Бир канча күннин бажында ол мен жаар сүрекей токуналу базып келеле, мынайып айда салды:

— Сенин күлүктеринг, менийине көрө, уйан бол-тыр.

— Ненин учун анайып бодоп турун? — деп, мен токуналу сурадым. — Вожатый болуп алганыннан бир недеде өтпөгөн дө болзо, ончозын биле бертиринг.

— Ненин учун дезе мен классный журналдарды алып, тундештирип көргөм. Сенин күлүктерингнин отметкалары коомой. — Анайып айдала, ол меге бойынын ла менин клазымнын јакшынак бичип салган отметкаларын көргүсти.

— А сенин кичеегенин јангыс ла отметкалар — дедим. — Је керектин аайын јүк ле отметкалардан көрүп, шүүжерге јарабас ине. Менин балдарымнын кылык-јангы јакшы.

— Сен не, менин балдарымнын кылык-јангы коомой деп сананып турун ба?

— Сананып турум.

Мен колымдагы теннисный мячигимди өрө чачып, тудуп алала, сүрекей токуналу јүре бердим.

* * *

Эртен тура мен база ла Нинанын айылына јүгүрип бардым.

Мен эмди ого күнүн ле келип јүргөм. Уйкудан улам оройтып калбазын деп коркыйтам. Ол уйуктаарга коркушту сүүйтен. Энгирде он эки де часта јадып уйуктаар, эртен тура дезе чат ойгозып болбозын. Јааназынын ого чыдаар аргазы јок болордо, кажы

ла күн эртен тура мен жүгүрүп келип турар болдым. Бис экү зарядка эдетенис. Онын кийининде Нина ажанып алганда, бис школго баратаныс.

— Ончозы белен бе? — деп Нинадан сурадым. — Зарядкага туруп ал. Пластинканы ойнодып ий.

Мен бодозом, зарядканы музыкага келиштире эдерге жакшы. Бис зарядканы көп сабазында мексиканский албатынын мелодияларына келиштире эдип туратаныс.

— Не де белен эмес. Жаанамнын буды оорып жат, завтрак база жок — деп, Нина каруузын жандырды.

— А жаанан кайда? — дедим.

Бис жааназынын кыбына кирип бардыс. Жааназы орында жаткан. Ол кунугып калган болгон.

— Жакшы ба, Боря. Бүгүн базып болбой бардым, будым оорып жат, курсак та белетебедим.

— Калаш бар ба? — деп сурадым.

— Калаш жок. Жаанам эртен жиир калашты энгирде аларга сүүбейт: ол жаңы быжырган калаш сүүп жат.

— Жаштан ала анайып үренип калгам — деп, жааназы бурулу айтты. — Бис калашты жаантайын эртен тура алып туратаныс.

— Бүгүн зарядка эдерге бош жок. Мен жүгүрүккө калаш ла саржу садып экелейин, сен дезе, Нина, чай ла жымыртка кайнадатан турун — дедим.

Мен калашка түргөн барып келдим. Нинанын күүдүрүп алган газы торт жалбыштанып күйүп турды.

— Чөйгөн ышталбазын деп, газты эмештен ачып турар керек — дедим.

— Боря, менин кайнаткан жымырткаларым жарылгылап калган — деп, Нина айтты.

— Э чаалда, тенекти сени. Жымырткаларды изүү сууга салардан озо суузын тузаар керек ине, ол тушта озор жарылбас. Же отуруп ажан, мен дезе барып жаананды азырап салайын.

Мен стаканга чай уруп, бир тилим калашка сар-

ју сүртүп, эки жымыртка алып алала, жаанына бардым.

— Ой былар, ажаныгар, тургуза ла жазыла бере-реер.

— Канайып турун, Боря, мен тромбофлебит деп оорула оорып жадым, мындый оорулу кижиге жымыртка жириге жарабас — деп, жаанак айтты.

— Кандый оору дедигер?

— Андый оору бар — тромбофлебит. Көп сабазында карган улуста болуп жат. Жымырткада десе ол ооруны тыгыдатан неме бар.

Онызын мен чек билбедим.

— А слер айдарда нени жийтенеер?

— Чай ичип, калаш жип алгайым — деп, жаанак айтты. — Кайдаар барган улус деер — кандый да Африкага. Олорды та алдыртатан, та алдыртпайтан, билбей турум.

— Не керек алдыртатан. Олор Африкага жеткилегенче, слер жазылып калбай — дедим.

— Боря, мен ажанып алдым — деп, Нина айтты. — Баралы.

Мен жаанак жаар көрөлө, ого килей бердим.

— Мындый болзын, Нина, сен үйде артып кал. Мен десе слердин үредүчигерле эрмектежип койорым. Баштапкы урукты сен өткүрүп саларын, экинчизине десе сени кем-кем солып ийер. Жарт па?

— Жарт.

Тышканы мени Костиков Толя сакуган. Ол Нина ла мени сакуп турган.

— Не андый узак? Оройтып каларыстанг маат жок, бис Нинала экү бүгүн дежурныйлар. Дежурныйлар класска ончолорынанг озо келип турар учурлу деп, бойын айтпай кайттын.

— Айткам. Нинанын жаанызы оорый берген.

— Оорый берген бе? Мен бу жуукта база оорыгам: мороженый жийле, ангина тудуп алгам. Укол-

дор эдерге келишкен. Кажы ла укол учун энем меге бир конфеттен берип турган. Онын кийининде мен темиге береле, канча да уколго чыдашкадый болуп калгам. А онын оорузы кандый, грипп пе айса свинка болор бо?

— Жо-ок — дедим. — Онын оорузы башка, каргандардын оорузы. Жымыртка јиирге јарабас база оног до өскө неме.

— Онызы коомой—деп, Костиков айтты. — Мен кадыра кайнаткан жымыртка сүүйдим. Энем жымыртканын агын јип јат, мен дезе јангыс ла сарызын јип јадым.

— Сени, Костиков, октябраттардын сборында шүүжип көрөр керек болтыр — дедим. — Сени јастыра тазыктырып јадылар: сен, жылу кыптагы өзүм чилеп, өзүп жадын. Кажы ла укол учун бир конфеттен, жымыртканын јангыс ла сарызын јип турадын. Бу не мындый?

Костиковтын тегерик, белбек јүзи кызара берди.

— А не, бирүзин сүүп, бирүзин сүүбей турарга јарабас па?

— Јараар ла, је билерин бе, сенин кылыгын санг башка. Јаанап келеле, сен, темдектезе, Сибирьге барарын; жымыртканын јангыс ла сарызын сего анда кем берип турар деп бодоп жадын?

— Мен Сибирьге барбазым. Мен полярник боло-рым, Антарктидага барарым — деп, Костиков айтты.

— Антарктидага ба? Оног коомой—анда 70 градус соок, ол үстүне анда улус бойына керектү не ле немени бойлоры эдип јат.

Кенетийин Костиков каткыра берди.

— Бу сен не? — деп кайкап сурадым. — Мен бодозом, мында каткыргадый неме јок.

— Антарктидага консервалар алгылап јат па?

— Алгылап јат — дедим.

— Мен дезе анда жымыртканын консервировать

эткен порошогын јиirim. Ондо јымыртканын јаныс
ла сарызы ине.

Школдо мен тургуза ла экинчи «А» класстын үре-
дүчизин Александра Ивановнаны бедреп јүгүрдим,
мен оны Нинанын јааназына үренчиктерди божодып
турзын деп сураарга тургам.

Уроктордын кийининде мен бастыра балдарды
јандыраp тушта, ажанып алып, Нинанын айылы ја-
нында јуулзын деп јакып салдым. Нинаны дезе, азы-
рап салайын деп, бойымнын айылыма апардым.

Эжикти араайынан ачып ийдим.

— Ой, слердин эжиктеги кыбыгар кандый јаан
эди. Бистийи чик јок кичинек.

— Шш-ш! — дедим.

Ольга Андреевна угуп ийзе, не-не тескери болуп
каларынан коркып тургам.

— Слерде не, тын эрмектенерге јарабас па? —
деп, Нина сурады.

— Јараар. Је, билеринг бе, айылдаш үй киж
уйуктап јаткан болбозын. Сен тонын чечеле, кыпка
кир. Мен дезе барып курсак изидип ийейин.

Эн ле учурлузы — ол энем келгелекте ажанып
алатаны болгон. Нинаны мендедерге меге эп јок бол-
гон, а ол дезе эрмектежерге торт энчикпей турган.

— Сүрекей амтанду көчө. Билеринг бе, менин
энем база амтанду көчө азып јат. Јаанам дезе борщ-
тор ло јүзүн-базын ши сүүйтен киж.

— Курсак ичер тужунда мен нени де көрбөй-ук-
пай јадым — дедим.

Бу өйдө энем кирип келди.

Ол Нинаны көрүп ийеле, кенетийин токтой тү-
жүп, бир де сөс айдып болбой турды.

— Эзендер — деп, Нина айтты.

Ол тын кызара берген, мен база кызара бердим,
бис кандый да тудулу керек эделе, туттурган улус-
тый билдиргенис.

— Эзен-эзен, кызычак,—деп, энем айтты.—Отур, отур ла. Мен эмди ле колым јунуп алзам, слерле кожо отурып ажанарым.

— Эне, эне! — Мен айдары јок сүүнеле, бу јажымда баштапкы ла катап энемди бойым окшоорго белен болгом. — Сен сүрекей амтанду көчө азып јадын деп, Нина айткан!..

— Батаазын, бу ада-энези Африкага јүре берген Нинанын бойы ба?

— Ол эмей база. Онын јааназы оорый берген, курсак азылбаган. Онын учун мен оны биске экелгем. Эмди дезе бис онын јааназына барарыс. Бис бир керек сананып алганыс.

Онон энем кухня јаар јүре берген, бистинг кыпка дезе Ольга Андреевна келген. Ол јаныс ла бажын јайкап, нени де кайкап тургандый болгон.

— Слердинг уулыгар Сибирьде иштеп турганы керегинде меге Боря куучындаган — деп, Нина айтты.

— Бистинг Боря күлүк эмей—деп, Ольга Андреевна айтты.

Энем кухнядан эки кастрюля экелди.

— Бу мынызын, Нина, сенин јаанага. Јаан кижии аштап јадатан беги.

— Бу слер не — дейле, Нина кызара берди.

— Боря, сен апар, төктинг.

Тегин болзо, менинг кастрюлялу ла сеткалу јүрер күүнүм јок болор эди, мында дезе мен барып јада санандым: «Менин энем јакшы ла кижии», колымда сетка болгонынан бир де эмеш уйалбай турдым.

Нинанын туразынын подъезди јанында бисти балдар сакугылаган. Мен беш кижии келзин дегем, олар дезе бастыра клазыла келген эмтир.

— Слер ненин учун ончогор келгенер? — деп сурадым.

— Је, Боря, Нинага ончобыс болужар күүндү ине — деп, Симагин Гена ачымчылу үниле айтты.

— Кем жок — деп, мен жөпсине бердим. — Слерди группаларга бөлиирге келижетен туру. — Балдарды тоолоп ийдим. — Баштапкы группа сахар аларга барар, экинчизи — маннй крупа аларга, үчинчизи — поликлиникага, врачты алдыртарга, барар. Төртинчи группа резервте артар. Эмди мен Нинала кожо олордын квартиразына кирип барала, акча экелерим.

Јаанакты шакпыратпаска, эжикти бис араайынан ачып ийеле, Костиковтын жаан үнин уктыс. Ол дежурный болгон.

— ... Менде једикпестер бар. Мен тату немени, јымыртканын сарызын сүрекеј сүүп јадым. Бүгүн Боря мени тон өткүре јажу деген. Мен јанып келе ле, оны энеме куучындап бергем. Ол дезе меге мынајда айткан: јымыртканын сарызы керегинде Боря јолду айткан, је тату неме јанынан јастыра деген. А слер канайып бодоп туругар?

— Мен база анайып ок бодоп турум — деп, јаанак каруузын јандырды. — Тату неме сенин курсак јиир күүнингди үребей турган болзо, анда коркушту бир де неме жок.

— Јок, бир де үребей јат — деп, Костиков сүүне берди. — Мен пирожный јип алала, онын кийининде ажанып та аларым.

Нина каткыра берди. Костиков бистин келгенисти угуп ийеле, коридорго чыга конды.

— Бу сен не, Костиков, оору кижиге амыр бербей турун? — деп сурадым.

— Мен онын сагыжын јарыдарга тургам — деп, Костиков каруузын јандырды.

— Је алдырбас, Костиков, сен бар — дедим. — Эмди јааназыла Нина отурар. Оны азырап салар.

Мен јаанактан акча алып алала, тышкары чыктым.

— Сахар алатан группа, бейин мен јаар — дедим.

— Бот бу слерге акча, бир килограмм ымтак сахар садып аларыгар. Акчаны слердинг кемеерге беретен эди?

— Мен көп сабазында јандырып беретен акчаны ундып койодым — деп, Соловьёва Вера айтты.

— Мен дезе тонг өткүре араай тоолоп јадым, онын учун мени очередыте јаантайын арбап турадылар — деп, Симагин Гена айтты.

— Мен дезе, туура улусла куучындашкамда, чоколдонып тура бередим — деп, Бунятов Гога айтты.

— Онызы неме беди — дедим. — Ајару салба, онызы керегинде сананбай ла јүр, база не де керек јок. Сени јааны эдип тургузып јадым — акча бу. Слердеги једикпестердинг көбин кижии кайкаар.

Онын кийининде мен балдарды врачка ла крупага ийдим.

Поликлиникага јүргүлеген балдар ончолорынан озо келгилеген. Олор бойыла кожо врачты экелдилер. Мынызын олорго ненин учун анайып түрген бүдүрерге келишкен дезе, олор врачтарды алдыртар ээжилерди билгилебеген.

Балдар поликлиникада отуруп, врачты олорго качан ийерин сакугандар. Барзаар да кем јок, врач дезе эмеш орой келер деп олорго јартагылап турган. А олор дезе барбай отургылаган. Онын кийининде олорго кандый да карган өбөгөн базып келеле, мен врач, мен бойымнын сменамды иштеп салгам, је слердий балдарла кожо күүнзеп барарым деген.

— Чымзаар — деп, врач айтты. — Слердинг талтабыжаарга мен оору кижининг јүрегининг согулганын да угуп болбой турум.

Јаан удабай врач јаанактын јаткан кыбынан чыгып келди.

— Оору кижининг төрөөни кем болотон? — деп, врач сурады.

— Төрөөни мен — деп, Нина айтты.

Врач Нина јаар очказынын үстүнен көрүп ийди. Ол буурайып калган семтек кабакту, чек тас башту болгон.

— Сен бе? Же, эмеш жаандарынан кем-кем бар ба?

— Боря. Ол бистин вожатыйыс — деп, Нина каруузын жандырды.

Врач мен жаар анайып ок серемжилү көрөлө, айтты:

— Коркыгадый бир де неме жок, оору жаан эмес. Же жадар ла керек, кыйалта жогынан жадар керек. Оору кижини көрүп тураар, нөкөр вожатый.

— Жарт — дедим.

— Айдарда сүрекей жакшы. Эмди мен эм бичип берейин. Слер аптекага барып, оны алып алыгар. Оору кижиге шпинат¹ та, томат та, эт те жиирге жарабас. Кофе ле койу чай база ичпезин.

— Андый болзо, ого нени жиирге жараар? — деп, мен сурадым.

— Каймакту творог, тузабаган балык, жүзүн-базын кашалар жиирге жараар. Аракы ичерге, танкы тартарга база жарабас.

Мынын кийининде врач жүре берген. Мен десе жаанакты кичееп көрөргө биске келижетен туру деп санандым.

* * *

Сашка бойынын октябраттарыла ишти чынынан баштап алган деер керек. Бистин керектерис ого амыр бербей турганы чек жарт болгон.

Школго келзем, Сашка мен жаар базып келеле, керексибей ле түрбек лист чаазын сунуп, айтты:

— Кычырып көр.

Чаазынды жайа тудуп, кычырдым:

— «Экинчи «Б» класс үредү ле ару-чек жүрери жанынан экинчи «А» классты мөрөйгө кычырып туру».

¹ Шпинат — маала ажы.

Бу мынызы жаан печатный букваларла бичилген болгон, төмөн алдына дезе Смолин Сашка ла экинчи «Б» класстын звёздочкаларынын звеньевойлоры кол салып койгондор.

Мен Сашка жаар көрөлө, жок, тили коронду ла кижидеп санандым. Онын клазында балдар артык үренип турганын билип тура, мөрөйгө кычырып жат. Же угуза мен мынайып айттым:

— Кем жок, бис кычыругарды жарадып турубыс, мен бистинг жегетениске бүдүп турум.

Эртезинде бис ончозын Наташага куучындап бердис. Ол жөпсинди, же вожатыйлар бойлоры мөрөйгө база кожулар учурлу деди. Онон башка омор ишке тын жылбиркеп, бойлорынын урокторын да ундып салар.

Мынын кийининде мен бойымнын одорокторыма бардым. Омор кандый ла керекти бойлоры күүнзеп баштайтаны меге жарап турган. Мен оморго ончозын айдып береримде, омор экинчи «Б» классты озолоорго бек санангылап алды.

— Меге ижен. Жаңыс ла төрттөр аларым — деп, Костиков Толя айтты.

— Меге база ижен — деп, Симагин Гена айтты.

— Меге база, меге база... — деп, ончолоры кыйгырышкылай берди.

— Же бойыстын једикпестеристи јоголтор керек болор — дедим. — Бисте ума жок көп једикпестер бар! Кезиктери уйуктаарга сүүп жат... — Мен Нина жаар көрдим. — Кезиктери дезе мактанарга сүүп жат. — Мен Костиков Толя жаар көрдим. — Кезик балдар сүрекей јалку бололо, айылында нени де эткилебей јат.

— Бойымнын једикпестеримди мен канайып јоголтотом? — деп, Бунятов Гога сурады. — «Чоколдонбозым» — деп бойыма айдып та турзам, же онон өкпөөрип-јүрексип, катап ла чоколдоно бередим.

— Сеге, Гога, күүн-табынды тазыктырар керек — дедим.

— Ол үстүне сеге кожондоор керек — деп, Нина айтты. — Сеге кожондоор керек деп, меге адам айткан.

— Бисте айылдаштар бар. Олор арбангылаар — деп, Гога карыкчылду айтты.

— А сен биске келип тур. Менин жаанам улустың кожондогонуң сүүп жат. Бис экү кожондоп турарыс.

— Кем жок. Ченеп көргөйүм — деп, Гога айтты.

* * *

Бир катап эгиргери мен Нинадан жанып клееткем. Көрзөм: Леонид Сергеевич — фигурный жыгылаш аайынча бистин тренерис клеедири.

Оның кружогына жүрүп баштаганыстан да ала бис оныла нажылажып алганыс. А эмди десе ол мен жаар көрөлө, көндүрө базып барган. Таныбаган кижичилеп.

— Леонид Сергеевич! Леонид Сергеевич! — деп, мен кыйгырып ийдим.

Ол токтой түшти. Бүдүжи кандый да эрикчил. Чыкту кар оның бөрүгине, тонының жаказына жапшынып калган. Ол бойы десе канайып та коркойоло, чек өскө кижидий болгон.

— А! Энтузиаст! — деп, ол айтты.—Кайдаар барып жаткан?

Мен жанып брааткам, же каруузына кайдаар да эмес деп айткам. Тегин ле соодонып жүрүм дегем.

— Мен база тегин ле соодонып жүрүм — деп, ол сүүнип айтты.

«Жок, кемди-кемди сен, айса болзо, мекелеп теийериң, же мени болбос туруң. Мындый күнде тегиннең тегин соодонып жүргүлөбейтенин мен билерим эмей» — деп санандым.

Эмеш турдыс. Унчукпадыс.

— Леонид Сергеевич, слер канайып бодоп тургтар, менин балдарымнан туза болгой не? Олордын кемизи-кемизи атту-чуулу фигурист боло берзе, якшы болор эди— дедим.

Бу учуралга андый сурак келишпей де турган болзо, је оног не-не керегинде сураар керек болгон.

— Болбой а. — Леонид Сергеевич чала аланзып турды. — Билерин бе, энтузиаст, менде бир шүүлте бар. Меге кирип ийели. Менин айылым мында јуук. Отурып алып, эмеш эрмектежерис.

Мен јөпсинип ийдим.

Леонид Сергеевичте јангыс кыпту алдынан башка квартира болгон. Анда шкафтар, стол, отургуштар тургулаган, је, текши айтса, ончо квартиралардый квартира болгон. Көзиме тургуза ла јаан шкаф көрүнди. Ол шкафта мөнүн кубоктор, хрустальный вазалар тургулаган, јаан тегерик медальдар илип койгон болгон.

— Эмди ле кофе ичерис — деп, Леонид Сергеевич айтты. — Талайчылар чылап — тусту. Сүрекей јакшы кофе. Сен качан бирде андый кофе ичтин бе?

— Јок, ичпедим. — Мен јалтанбай барала, сурадым: — Бу слер не, Леонид Сергеевич, тышкары менин јанымча көндүре өттигер?

— Мендеп турган болорын деп бодогом. Чаптык этпеске тургам. Өскө кижиге чаптык эткенде, ончозынан коомой ине. Онын бойынын керектери бар, сен дезе ого чаптык эдип јадын.

Онын кийининде бис экү тусту кофе ичкенис. Чындап та амтанду эмтир. Талайчылар нени санаып тапкылабас деер!

— Кубоктор слердин бе? — деп сурадым.

— Менин ле менин үйимнин — деп, Леонид Сергеевич каруузын јандырды. — Јуудан озогылары. Јуудан озо мен үйимле эжер фигурный јыгылашта көп приз-сыйлар алып туратанис.

— А жуунын кийининде жыгылабай бардаар ба?

— Уйым фронтто өлгөн. Ол медицинский сестра болгон.

Ол бойынын үйи керегинде айдарда, мен тургузала унчукпай бардым. Мен ого онызы керегинде эске алындырганымнан канайып та эп жок боло берди. Ол десе чек ал санаага түже берген болгодый. Андый учуралдарда канайдатанын качан да билбей тура-рын; кижиге канайып-канайып болужарга жадын, а нени эдетени — жарты жок.

— Слер анайда ла жагыскан журтап жатканаар ба? — деп сурадым.

— Жагыскан. Уулым Сибирь жаар барган — деп, ол каруузын жандырды.

— Же, слер, Леонид Сергеевич, жагыскан журтап жатканаарда, бис слерди бойыстын октябрятский компаниябыска алып турубис. Фотокарточка белетеп алыгар — мен оны бойымнын тетрадиме жапшырып алайын.

— Кем жок, энтузиаст. Мен сенин жөп-шүүлтенди жарадып турум.

Мен бодозом, ол торт коомой эмес жөп-шүүлте болгон—менин одороктым кандый ла кижинин сагыжын жарыдып ийер, же Леонид Сергеевичтин күүн-санаазы тын да жаранган деерге болбос, онызын мен көрүп турдым.

Мен анайда ла жана бердим.

* * *

Леонид Сергеевичте узак отуруп калала, мен историяны үренип албагам. Эмди мени доско жаар кычыргылаза, бистин Сашкала экүнинг мөрөйис чачылатан туру деп коркып, тыркырап отурдым. Кенетийин сырагай ла историянын урогы башталар алдында бистин класска Александра Ивановна, экинчи «А» класстын үредүчизи, кирип келеле, айтты:

— Боря, мен бачым барар учурлу, бисте дезе арифметикала эмди контрольный иш. Сен урокто отурып, дисциплинаны көрөтөн болзон.

— А историяны канайдатам? — деп сурадым.

— Мен сенин үредүчингле эрмектежип салгам.

Мен экинчи класска жүгүрүп бардым. Балдар жөп-жобош, тым отургылады. Олор контрольный иштерге темиккелек. Мен үредүчининг жерине отурып алдым. Жаан удабай ла мен Нинанын керектери коомой жылып турганын онын чырайынан көрүп ийдим. Парталардын ортозыла базып бардым. Кудай дезен база, балдардын көбизининг примерлеринде бир түнөй жастыра болгон. «Түбек келгени бу туру — деп сандым. — Ончозы кандый жакшы болгон эди, мен историянын урогынан жүре бергем, эмди дезе керек бастыразы үрелген».

Ак-чегинен айтса, мен узак кыйналбадым да, аланзыбадым да: мен ол ок тарыйын контрольный иштин примерлерин чаазынга бичип бодойло, оны рядтар сайын жүргүзүп ийдим. Күзүни шыгыраар алдында, Александра Ивановна бурылып келерде, балдар контрольный ишти бүдүрүп салган отургылады.

Мен бойымнын клазыма келеле, уксам: Сашка историяла экини каап алган эмтир. Неден улам андый болуп калганын билбезим, же ол историяны база үренип албаган. Онын сүрекей кунугып калган чырайын көрөлө, мен ого килеп, айттым:

— Бис бу экини аяруга албайлык, же бе?

— Керек жок. Мен оны түзедип салбай—деп, Сашка тееркеп айтты.

Эртезинде дезе Сашка мөрөйди алдыртып ийген. Контрольный иш аайынча менин клазым бештер ле төрттөр алган, онын дезе — бир канча үчтер, керек дезе эки де алган. Бис бек алтамла баштапкы жерге чыгып браатканыс.

Сашка сексендебей барды, ол кунукчыл боло бер-

ген. Сашканы токунадар деп, мен ого контрольный иш керегинде ончозын куучындап бердим.

— Андый, андый ба. Мынызы уят жок кылык эмей — деп, Сашка айтты. Ол кызара да берди. — Ак-чек спортивный тартыжуда мынызы учун кайда да жажына турушпас эдетенин сен билеринг бе, жок по?

— Уретпей токтоп кал. Ойноттырала, кыйгастанып турун ба? — дедим.

— Айла нажы кижичи — деп, ол айтты. — Бойунг дезе анайып кылынып жадын! — Сашка кайра бурылып, ары болды.

Менин кууним жамандана берди. Сашка мен жаар корбой до барды. Мени аярбай турган кижичи болуп турат. Ол тушта уроктордын кийининде мен ого бойым базып келдим. Базып келеле, унчукпай турдым. Нени айдарынг, тегин де ончозы жарт.

— Мен ончозын Наташага куучындап бергем — деп, ол айтты.

— Куучындап бердинг бе? — Меге Наташанын, Александра Ивановнанын, энемниг, Иннокентий Иннокентьевичтин чырайлары корунип тургандый болды.

— Сен коптончык, тегин ле коптончык болтырынг! Сен нени эдип салган? Мен канча кижини керекке суккам, сен билеринг бе? Меге эмди айылымды да таштап баргадый. Мен ончолорын, ончолорын керекке суктым. Бу сен анайып кылынган болзонг, мен качан да керекти копчитпес эдим.

— Мен база копчитпес эдим — деп, Сашка айтты. — Же бу кече ле мен жаантайын ак-чек журерге, качан да тогундебеске бойыма сос бергем.

Бастыра керек урелген. Бу жажыма андый жаан тубекке качан да туспеген эдим, нени эдетенин мен торт ло билбей турдым.

— Наташага бар — деп, Сашка айтты.

— Сени көрөр дө күүним жок! Сен меге ончозын үрөп салган. Ончозын — деп, мен айттым.

... — Сенин анайып кылынганын, онызы сүрекей коомой — деп, Наташа айтты. — Балдарды тазыктырарын, кандый да болзо, сенин колыңа берерге жарабас болгон. Сен немени сананбай ла эдип ийер кижин. Же, мен сени октябрыттарла иштееринен жайла-дып турум, сенин кылыгыңды дезе отрядтын сборында шүүжерис. Сенин керегинде Александра Ивановнага педсоветте жаман болбозын.

Эртезинде Леонид Сергеевичтин занятиелерине барар керек болгон. Же мен барбагам. Үйде жаңыскан ла отургам. Узак отургам, бозом кире берген, мен дезе, отты күүдүрбей, отургам. Кенетийин шыгырт угулды. Эжикти ачып ийдим. Эжиктин ары жанында дезе Леонид Сергеевич бойы туру.

— Же, эзен бе, энтузиаст, — деп, Леонид Сергеевич айтты. — Бу не андый кунукчыл бүдүштү?

Менле не болгонын билбей тургандый.

— Же тегин ле... — деп, мен каруузын жандырдым.

— Эрмектежер күүн жок по?

— Жок.

— Јарт. Кожо унчукпай отуралы. Кожо эрикчил эмес ине.

Анайып узак унчукпай отурдыс. Же онызынан менин сагыжым жарыганы билдирбеди. Бойыма оног тын килеп, Сашкага база ненин де учун килеп турдым.

— А мен сеге бойымнын фотокарточкамды экелгем, сен оны октябрятский тетрадька жапшырар болдың ине.

«Эмди онызы керегинде незин айдар» — деп, мен колымла жаңып ийдим. Же фотокарточказын андый да болзо алып алдым. Фотокарточкада Леонид Сергеевич ле кандый да үй кижин турган. Бу онын фронтто өлгөн үйи турганын мен ол ло тарыйын сезип ийдим.

Олор конёкту жыгылаар жерде, јарт ла, јенүлү турушкан кийининде соктырган болгодый, ненин учун дезе экилези спортивный кийимдү тургулаган, олордын чырайлары да омок-јардак болгон.

— Мынан сүүнчилү өскө фотографиялар таппадым — деп, Леонид Сергеевич айтты. — Кунукчыл чырайлу соктырганысты берер күүним јок болгон. Онызын балдарга јартап берзен. Ого үзеери дезе, мен эмди јангыскан эки кижинин ордына: үйим учун ла бойым учун — јүрүп јадым. Ол сенин балдарына сүрекеј јараар эди.

Бу ойдо кем де эжик токулдатты. Мен ачып ийерге јүгүрип бардым.

Эжиктин бозогозында Наташа турды. Ол кандый түрген јүгүрип келген деер! Бир де катап болбойтон, мында дезе качан ок учуп келген.

— Энем үйде јок. Эрте келгенеер — дедим.

Эжикти калт этире јаап ийер күүним келип турды. Је коридорго Леонид Сергеевич чыгып келди.

— Не болгон? — деп, ол сурады.

Мен тын кунугып та калган болзом, је Леонид Сергеевичтин көрүнип келгени Наташага салтар јетиргенин ајарып ийдим.

— Меге Борянын энезиле куучындажар керек. Мен школдон келгем.

— Бис энези јогынан да ончозын шүүжип ийбей. Чечинигер, ичкери базыгар.

Леонид Сергеевич Наташага тонын чечерге болушты.

Мен дезе, нени де керексинбей, тууразында тургам. Жарыкканымнан өзөгимде ончозы анданып турды. Меге эмди кандый коомой болгонын ак-јарыкта бир де кжи сезип болбос эди. Нени-нени эдип билбес те болорым, је бойымды бек тударга мен билетем.

Леонид Сергеевич Наташаны бистин кыпка кычырып апарды, мен дезе Ольга Андреевнага бардым.

Бистинги турада кыптар ортодогы стенелер андый жука болгонунда, ончозы угулып туратанында кем де бурулу эмес эмей.

— Слер билип тураар ба — деп, Наташа айтты. — Онын колына кичинек балдарды бүдүмжилеп бергилеген, ол дезде андый кылык эткен... Бойы төгүнчи, төгүндерге оларды да үредип жат. Мынызы коркушту неме!

Ол мени торт тагманын бойы эдип журап берди. Энг ле коркуштузы — онызы чын болгонунда. Сашканы төгүндөп койгом, балдарды керекке суккам. Мен ишке ле јилбиркеп, ончозын ундып салдым деп, кемге де јартап бербезинг ине.

— Кунукчыл керек — деп, Леонид Сергеевич каруузын јандырды. — Ол сананбаган, тенексү кылыкты да онон улам эткен. Бойы дезде јакшы уул. Октябрыттарын сүүп жат. Улам ла олор-

го нени-нени сананып таап берет. Олор онын айылына да келгилеп турат.

— Онызы чын — олор онон айрылбай јат — деп, Наташа айтты. — Је анайып кылынарга јарабас эмей. Ол олорго јаман салтарын јетирип јат. Олор онын сөзин сүрекей уккулайт, а ол олорды, темдектеп айт-кажын, неме уурдадар болзо?

Мынын кийининде олор экилези унчукпай барды. Леонид Сергеевич ого кандый каруу јандыргай не деп, мен сакуп отурдым, је ол унчукпаган.

Мен балдарды неме уурдадардан айабазыма бүде берди бе?

— Слер акту јерге анайып айдып јадыгар. Андый немени Борька керегинде сананарга јараар ба? Онын фантазиязы јакшы, кижии күүндү. А ол бойынын октябраттарынан андый ок фантазёрлор ло амадучылар эдип салза, онызы кайкамчылу болор ине! Бойы бир де күйүнбес, јакшызын-јаманын ајарбай көндүре өтпөс кижии. Өскө кижиге болуп нени ле эдер. Ол, слер билереер бе, шахмат ойногондо, јаантайын кожоңдоп турат.

— Јакшы күүн — ол керектин тыш бүдүми эмей — деп, Наташа айтты. — Капиталисттер база јакшы күүндү болуп јадылар. Јакшы күүнле коммунизмди тзөп болбозын.

Мынызы јамандаштын бойы болгон. Андый немени кем-кем Леонид Сергеевич керегинде айткан болзо, мен ол кижини ол ло тарыйын чыгара сүрер эдим. А ол дезе мынайып айда салган болбозын ба:

— Наташа, слер школды божоткон сонгында нени эдерге туругар?

Мен онын сурагын угала, бойымнын кулагыма да бүтпей калдым. Ол куучын-эрмекти өскө керекке ле көчүрип турган болтыр, база не де эмес.

— Билбей турум — деп, Наташа каруузын јандырды.

— Jöp-cүме берейин: Сибирь јаар барыгар. Менин анда уулым иштеп јат.

Онон болгой, ол ого Сибирь јаар барыгар деп айдып турбазын ба! Адан ла бол! Олор түрген ле эрмектежип алтыр. Мени ол Сибирьге кычырбай јат, ого дезе: менин уулыма Сибирь јаар барыгар. Адреси бу небес пе. Јаңыс ла телеграмма согуп ийигер, ол слерди анда уткыыр... Меге ончозы јарт болгон. Олордын анда онон ары эрмектешкенин угар күүним де келбей барды.

Радионы тыгыда ойноттырып, күскүнин алдында секирип, жүзим тыртыйтып тура бердим. Бијелеп туру деп санангылагай. Олор түрген ле јарашкылай берген, мен андый болор деп бодободым да.

Учы-учында Леонид Сергеевич мени кычырып, јудругыла стенени токулдатты. Мен озо баштап ол јаар барбаска тургам, је онын кийининде анда да јок барып ийдим.

Наташанын јанарга шыйдынганын сүрекеј јакшы угуп, Леонид Сергеевич ого тон до бергенин көргөн болзом, сурадым:

— Jүре берди бе?

— Jүре берген. Кем јок кыс, је...—Ол колыла кейде јаңыды. — Мен оны Сибирь јаар кычырдым. Анда уулдар-кыстар сагыжын түрген кийдиргилеп салар.

— Јарт.

— А сенин керегин јакшы божоды. Сени сбордо шүүшкилеер, онызы јогынан канайып болотон эди. Энеге дезе ол керегинде эм тургуза айтпазан да кем јок. Билеринг ине — үй улус... Түймеен-шакпырт. Адага бичип ийер база онон до өскөзи болордон айабас.

Мынызы коомой эмес болгон, је мен канайтпадым да. Мен ого быян айдып, жылбындаарга турум деп сананбазын. Быян айдышканын тегин де сүүбей јадым.

— Же, мен барадым — деп, Леонид Сергеевич айдала, жүре берди.

* * *

Бир канча күн өтті. Отрядтын сборында мени эмдиге жетире шүүшкелек. Же экинчи «А» класстын балдары меге азыйда ок чылап келип жүрдилер. Мен ологорго барбай тургам, ологор дезе меге азыйдагызынан көп катандай бергендер. Кажы ла перемен сайын канча-канча кижиден келгилеер. Айла ончозы башка. Ологор менин кийинимнен дежурство тургузып алгандый болгон.

Эмди бистин класста кем де мени электеп каткырбай барды. Бистин үренчиктердин кезиги оогош балдар меге анайып тын жууктап калганына күйүнип те туру деп бододым.

Уроктордын кийининде дезе меге Костиков Толя ла Симагин Гена кире конгылайла, Нинаны больницага апаргылаган дедилер.

Менин эди-каным торт жымырай берди.

— Онын ичи оорыган, оног улам апаргылаган. «Түрген болуш жетирер машина» келип жүрген. «ЗИЛ-110» — деп, Костиков айтты.

Мен үредүчилердин кыбына Александра Ивановага айдарга жүгүрдим. Сүрекей түрген жүгүрип баргам, Костиков ло Симагин кийинимде арткылап калды. Үредүчилердин кыбынан чыгып келеримде, экинчи «А» класстын бастыра үренчиктери эжиктин жанында тургулаган.

— Ол аппендицитле оорыган. Операция эткилеер — дедим.

Бис бастыра классла больницага кирип бардыс. Нина кандый жатканын ончо балдар билерге тургандар. Же бис нени де билеп албадыс — операция божоолок болгон.

— Бир-эки частын бажында мен больницага ой-

то келерим. Кемнинг күүни бар, менле кожо баргай — деп балдарга айттым.

Айылымнан мен Нинанын жааназына телефон соголо, Нина школдо эмеш удап калар деп төгүндөдим. Бу ла өйдө Нинага операция эткилеп јат деп, мен канайып айдатан эдим.

Эки частын бажында тышкары чыгып келзем, мени подъездтин јанында бастыра класс сакып турган болтыр. Керек дезе Зина да келген.

— Ада-энегерден суранып алдыгар ба? — деп, мен сурадым.

Олор баштарын кекигиледи.

— Ончозы амыр-јакшы божобогончо, айылынга јанбазан да кем јок деп, меге энем айткан — деп, Симагин Гена каруузын јандырды.

— А менин энем дезе эмди аппендицитти кезери јеткери јок операция деген — деп, Бунятов Гога айтты.

— «Јеткери јок!»—деп, Костиков Толя чугулданып чыкты. — Ичинди кескилезе, оорынкай болбос деп турун ба?

Ончолоры кенетийин унчуккылабай барды.

Больницага једип келдис, балдар тышкары артып калдылар, мен дезе приёмный покой деген кыпка бардым.

Приёмныйда тым болгон, больницанын јыды јытанып турган.

Бис келишпес өйдө келген эмитирис, нени-нени биллип аларга андый ла јенил эмес болгон. Кандый да үй кижии сурап угаачы болуп, јүре береле, сурузы јок јылыыйып калды.

Онын кийининде ак халатту, ак колпак бөрүктү эр кижии көрүнип келген. Онын бүдүжи арып-чылап калган болгон. Ол халадын чечип тура берерде, кийим илетен јерден болужарга үй кижии удур чыгып келди. Айса болзо, бу эр кижии хирург, ол бүгүн кан-

дый-кандый уур операция эделе, кижининг тынын ар-гадаган болор.

— Слер кемди сакып тураар, јиит өрөкөн? — деп, ол менен сурады.

— Мында бир кызыкка операция эткилеген. Керектинг аайын угарга келген эдим.

— А слер онын аказы ба?

— Мен вожатый.

— А, айдарда, иш аайынча келген турун. Јарт.

«Ак колпак кийген кандый да каткымчылу ла кижэ эмтир — деп, мен санандым. — «Иш аайынча келген турун» деген!»

— Јок, мен тегин ле келдим. Айла мен јангыскан эмезим — дедим.

Мен көзнөк јаар уулап көргүстим. Тышкары менинг одороктым тактада отургылаган. Олор корчойыжып алып, буттарын калбангададып отурдылар. Ыраактан олор эмикке отургылап алган кучыйактардый көрүнген.

— Бастыра класс па? — деп, хирург кайкады.

Мен бажым кекип ийдим.

— Кызыктынг ады кем?

— Морозова Нина. Бу мындый кичинек, бойы тулунашту.

— Сакып ал — деп, хирург айтты.

Халадын ойто кийип алып, ол өрө чыкты.

А мен дезе коркушту јүрексип турдым. Јүрексигемде, мен улам ла эстеп, јагыс јерде отурып болбозым: баскындаарым ла баскындаарым.

Тепкиштинг тайангыжына көнкөрө јадып, јынгылап түшпезин деп Нинаны токтотпогом учун бойымды тын арбап турдым. Ончозы онон ло улам болуп калган ине. Ол тайангышты төмөн јынгылап түжеле, түзелип болбогон. Оны көндүре ле больницага апаргылаган.

Мен Нинанын анайып јынгылаарга сүүйтенин

билгем, је оны арбабайтам. Меге оны мынын учун арбаарга эп јок то болгон. Мен бойым анайда јынылайтам. Бойым эдип туратан керек учун мен балдарды качан да арбабайтам. Коомой кылыктан озо баштап бойың айрыл, оның кийининде дезе өскөлөрүн үрет.

Эмди дезе ончо керектерде мен бойымды бурулап турдым. Хирург јок ло болгон. Тышкары бозом кире берген.

Учы-учында ол көрүнип келди.

— Барып амыр уйуктазаар да кем јок: слердин үуре-јелегер операцияга јакшы чыдашкан. Эртең ого апельсиндер экелигер — деди.

Мен коркушту сүүңгем! Сүүңгенимнен арай ла ыйлабадым. Ол кичинек кызычак меге сүрекеј баалу болгон.

Доктор мен јаар көрөлө, айтты:

— Бүгүн та нениң де учун мениң санаам јарык. Слерле таныжып аларга акту јүрегимнен сүүнип турум.

«Ак колпак кийген кандый да каткымчылу ла кижии» — деп, мен санандым. Је менде оныла куучындажар өй јок болгон.

Балдардын сагыжын јарыдарга, мен тышкары чыга кондым. Олор бойлорынын јерлеринен тап эткиледи. Мен олорго ончозын куучындап бердим.

— Операция өдөр тужунда ол бир де катап кыйгырбаган — дедим.

Хирург мынызын меге айтпаган, је ончозы андый болгонын мен билип турган эмейим.

— Ба-таазын! Бөкө лө кижии эмтир! — деп, Гена айтты.

Арткандары нени де айдышпады. Олор ичинде не керегинде санангылаганын билбезим, је мениң одорокторымнын бойын анайып јакшы тудатаны меге јарап турган.

Орой болгон. Тышкары фонарьлар да ас күйгүле-
ген. Жанмыр тамырап жаап турды. Андый жылу кыш
болгон. Бу карачкыда бис жангыскан барып жадыс деп
бодогоныс. Жолдогы асфальт та кара, тенери де кара
болгон. Же, машина өдө конордо, бис жангыскан эмес
болгонысты көрүп ийдим. Асфальт бойынын кара
өнгиле улусты жажырган болтыр.

Көп көзнөктөрдө от күйген: айса болзо, анда ме-
нин одорокторымнын жааналары, таадалары, энеле-
ри, адалары отургылаган. Олор Нина учун санаар-
кап, балдары кандый солун экелерин сакып отурган
болор.

Жок, бис жангыскан эмес болгоныс.

М А Й О Р Щ Е Г О Л Е Е В

Районнын төс жеринде мен үч кондым: ишке ийетен направление сакыгам. Айландыра көп жаңы совхозтор болгон, ол совхозтордо жаңы туралар тудулып турган, онын учун мени элден ле озо кайдаар ийетенинин аайына чыгарга күч болгон.

Ол күн эртен тура алдындагы ла аайынча мен исполкомго келгем. Председательдин приёмный кабинетинде бир уулчак отурган.

— Бош жок по?—деп сурайла, мен председателдин эжиги жаар кекип ийдим.

— Бош жок—деп, уулчак каруузын жандырды.

Кабинеттин эжиги чала ачык болгон, анан эр кижинин чугулданып калган үни угулып турды:

— Бис ол инженерди алты ай сагып жадыс, а сен дезе оны араайынан өскө совхозко аткарып ийерге туруң. Биске туралар тудар керек. Мен улусты база сагыдып болбозым! Менин албатым сүреен ине. Олор жинт улус эмезе азыйгы фронтовиктер. Олор жаңы жерлерди кыралаарга кайдан ла келген улус болуп жат, бис дезе олорго туралар тудуп болбойдыс. Мен сени угар да күүним жок. Уй, мен слерге коркушту чугулданып турум: жаантайын ла табыланып жадыгар. Инженерди үч күн иш эттирбей туткулап жат, менин жакшынак албатым дезе сагып отурат. Уй, мен коркушту чугулданып турум! Чугулымнан торт бажым айлана берди!

Мен уулчак жаар көрүп ийдим. Ол менин көргөнимди аярып ийеле, айтты:

— Ол менин таадам. Бис инженерди апарарга келгенис.

— А сенин тааданнын ады-жолы кем? — деп сурадым.

— Щеголеев Иван Сергеевич.

«Жакшынак албаты, жакшынак албаты... је бу майор Щеголеевтин бойы эмей база»—деп сананып калдым.

Председательдин кабинетине кирип барарымда, Щеголеев унчукпай барып, мен жаар кылчас эдип көрөлө, туура баштанып алды.

Председатель база унчукпай отурган — блааштартыштын шылтагы болгон инженер бойы бу туру деп, жарт ла, Щеголеевтин көзинче айтпаска турган.

Мен дезе Щеголеевтин кызыл, буурыл чачту житкези жаар көрүп: «Бу сен не, Щеголеев, туура баштанып алдың, айса тың карыйла, озогы нажыларыңды да таныбай бардың ба?» — деп сананып турдым.

Кенетийин Щеголеев кайра көрүп, мени лаптап ајыктай берди. Өрө туруп келеле, сол будына аксандап, меге удур торт жүгүрүп келди.

— Алёша, кару Алёша!— Ол мени ийиндеримнен кучактап ийеле, белиме таптап ла турды. — Алёша! Ой, сего сүүнгеним не деер! — Ол председатель жаар бурылды. — Менин озодон бери најым. — Онын кийининде Щеголеев менен сурады: — Биске узакка келдин бе?

— Тура-саралар тударга келгем.

— Тударга дедин бе? — Щеголеевтин эки көзи тазырайа берди, онын кийининде ол бойы каткырып чыкты. Ол акту жүрегинен, көстин жажы акканча, каткырды.

— Сүреен болуп калды — деп, ол председателге айтты. — Сенен инженерди најылыктын жаңы аайынча аларга келижетен туру.

Председатель эрдин тарынган аайлу мырыйтып, күүн-күч жогынаг каруузын жандырды:

— Сен, Щеголеев, ырысту ла эмтирин. Же слер, нөкөр инженер, мындый керекти шүүлтеге алыгар: ол слерди совхозто артып калаар деп жөптөөр, же онызынаг не де болбос туру.

Бир частын бажында тоозын-тобракты буркурадып, бис жалбак жолло совхоз жаар мантадып брааттыс.

Машинаны Щеголеев бойы башкарган; онын балязынын балязы Лёня коштой отурган.

Щеголеев улам ла мен жаар баштанып турды.

— Машка, Машка ырысту болор. «Алёха кайда не?»—деп, мен жаантайын сананып жүрөтөм. Жаңы кыралап турган жериске келетен болзо кайдар деп туратам. — Щеголеев Лёня жаар бурылды. — Бу сен не кунукчыл отурын? Бу кем болгонун сеспедин бе? Мен сего куучындагам ла куучындагам, сен дезе ончозын ундып салган.

— Мен керегинде санааркаба — деп, Лёня каруузын јандырды. — Мен нени де ундыбагам. — Лёня туйказынан мен јаар көрүп ийди. — Тегин ле аланзып тургам. Ол андый эмес деп бодогом.

— А кандый болотон эди? — деп, Щеголеев кайкады.

— Је, сендий деп бодогом.

— Сен угуп турун ба, Алёша, ол бастыра азыйгы военныйларды мендий кыйгырчан деп бодоп јат. Анчадала партизандарды. Партизандар, партизандар... Партизандарды сен бойын ундыбадын ба?

Щеголеев унчукпай барды. Мен база унчукпай отурдым.

Өткөн өйди, јуунын јылдарын эске алынгам. Щеголеев јаар көрүп, эске алынгам...

* * *

Оны түнде тартып экелгендер. Палатанын эжиги элбеде ачыла берерде, эки сестра коляскада шыркалу кижини кийдиргилеп келген.

— Кудај слерди соксын, отты, отты ого јүк бир минутка слер күйдүрип болороор бо, јок по?! — Ол эрмектенбеген, торт ло алгырып турган.

Ол үннин жаркыраганынан мен тургуза ла ойгонып келдим.

Сестра электричествонын одын күйдүрип ийерде, мен јаан кызыл јүстү јиит эмес кижини көрүп ийдим.

— Ачынбагар — деп, кижиди айтты, — от јогынан жадып уйуктаарга чыдалым јетпейт. Мен момон эмезим ине, бисте андый јакшы айалгалар бар болгондо, аайлу-теейлү жадып уйуктаар аргам јок беди?

Онын эки буды экилези тангышкынду болгон.

Учында ол жадып алды. Сестра отты өчүрип ийди. Беш минут өй өтті.

— Слер уйуктап жадыгар ба? — деп, ол сурады. — Таныжалыктар. Майор Щеголеев. Иван Сергеевич.

— Петров Алексей.

— Кандый черүлерден?

— Сапёр, инженерный черүлер.

— Мен дезе кавалерист. Ат үстүндө јирме јылдан ажыра. Билереер бе, көп кавалеристтер танкисттерге јайылгылай берген—деп, ол тарынган аайлу айтты. — Мен дезе јайылбадым.

Эртен тура ол ойгонгон ло бойынча санитарканы кычырып тура берди.

Санитарка түрген-түкей жүгүрип келген — кандый да болзо уур шыркалу ла јангы кижги, јуукта ла фронттон келген ине. Јангы келген улуска качан да болзо јаан ајару јетирилетен эмей.

— Изү суу экелигер. Сагал кырар керек.

— Ол ло бо... көөркий, сакып алгайынг — деп, санитарка каруузын јандырды. — Мында ононг јаан процедуралар бар эмей.

Щеголеев ээгин чугулду сыймап көрди.

— Көрдөөр бө, кандый ээжилер? Сагалымды кырып албагамча, менинг буттарым эки катап тынг оорып јат, кудај соксын.—Ол кудај соксын деп арбанарга сүөп турган.

Јаан удабай санитарка ого стаканда суу экелди. Щеголеев тумбочкадан сагал кырар немелерин чыгарып, жүзин самындап алала, јаткан ла бойынча, күскү јогынаг, кырынып алды.

Ол күнүг ле кырынып турган. Мынын кийининде онын санаазы тургуза ла јарый беретен, бойы дезе кызыл, килейте кырып салган ээктү жүзин ары-бери бурып туратан.

— А мен партизан. Төртөн бир јылда, кышкыда, бисти өштүнниг тылдарына рейд-јорукка ийгилеген. Соғужып, торолоп, соокко до тонуп жүргенис. Бистин аттарыс үзе кырылган. А улустыг тыны бек. Ончо аттар өлгөн, улус дезе чыдашкан. Ононг мен јербойындагы эр улусты анча-мынча јууп алала, Белорус-

сиянын агаштары ортозында партизан болуп жуула-
жарга артып калгам. Яга сокколокто, анайып ла
жуулаштым. Яра адылатан окло эки будымды эки-
лезин өткүрө аткан. Кудай соксын! Фашисттердин
снайпери. Карын, буттарыма тийген дезеер. Мен
слерге айдайын: снайперге түңгей ле. Ол бажынды
да чүрче ле ойо адардан айабас. Ойо адар да эди. Же
мен бажымды окопко јажырып алгам, буттарымды
јажыраарга дезе арай ла сондоп калгам.

— Слер айдып бербезеер бе, кажы час? — деп, ол
катап ла эрмектене берди.

— Он.

— Та ненин де учун Машка удап калды.

— Госпитальда таныш кижееер иштеп јаткан ба?

— Јок, кедертинен келген.

— Божоткылабастан да маат јок. Мында ол ја-
нынан кату. Главный врач — профессор, Кату Дис-
циплина.

— А мен онын кату дисциплиназына түкүрейин.
Мен оныла кече эрмектешкем. Машканы бейин бо-
жотпой көрзин, мен госпиталинен нени де артырба-
зым.

— Слер нени эдереер? — деп сурадым.

— Нени?.. — Ол чаканактанып көдүрилип келди.

— Курсак јибезим деп јарлаарым. Дезертир дейле,
бурулаар деп сананып тураар ба? Ары кедери тургу-
лазын. Мен кадровик, гражданский јуу тужунда Ко-
товскийдин черүзинде жуулашкам, партизан да бо-
луп бойымнын күүнимле арткам.

Бу өйдө бистин палатанын эжиги ачылды, бир он
бир јашту кызычак кирип келди. Ол узун ак халат
кийген, чачын ак пладычакла тартып алган болгон.

— А, Машка, учы-учында келдин бе! Бот слерге
Машка бойы — деп, ол меге айтты. — Сен ненин
учун андый орой келдин?

— Мен туку качан келгем. Анда ончолоры кандый

да чугулчы. Божоткылабай јат, менле эрмектежер де күүндери јок. «Госпитальда бистин командирис јадып јат, меге оны барып көрүп келер керек» — дедим. А олор дезе: «Мында командирлер көп» — дежет.

— «Командир, командир»! Тенекти сени — деп, Щеголеев онын эрмегин араай үзүп ийди. — Адам деер керек болгон.

— Онын сонгында дезе течпек генерал чыгып келген — деп, Маша оноң ары куучындады. — Олор онын алдында түс тургулай берген. Мени шак ол кижн божоткон.

— Ол јааны. Оны мында Кату Дисциплина деп адагылайт. Је, мен нени айткан эдим? Менин кылык-јанымды ол билип ийтир. Андый ба, сапёр?

Меге Щеголеев чала мактанып ијетен кижн деп көрүнерде, мен унчукпай калдым.

— Кандый јадырын? — деп, Щеголеев сурады.

— Јакшы. Бастыра квартирада јүк ле бир үй кижн јуртап јат, Анна Семёновна. Онын айдып турганыла болзо, слерди өлгөн деп бодогылап, кыбыгарга улус јаттыргызарга тургулаган эмтир. А ол дезе бербеген, бастыра бу өйдин туркунына слер учун домоуправлениеге акча төлөптир. «Анайып белен өлөргө, ол андый кижн эмес» — деп айткан.

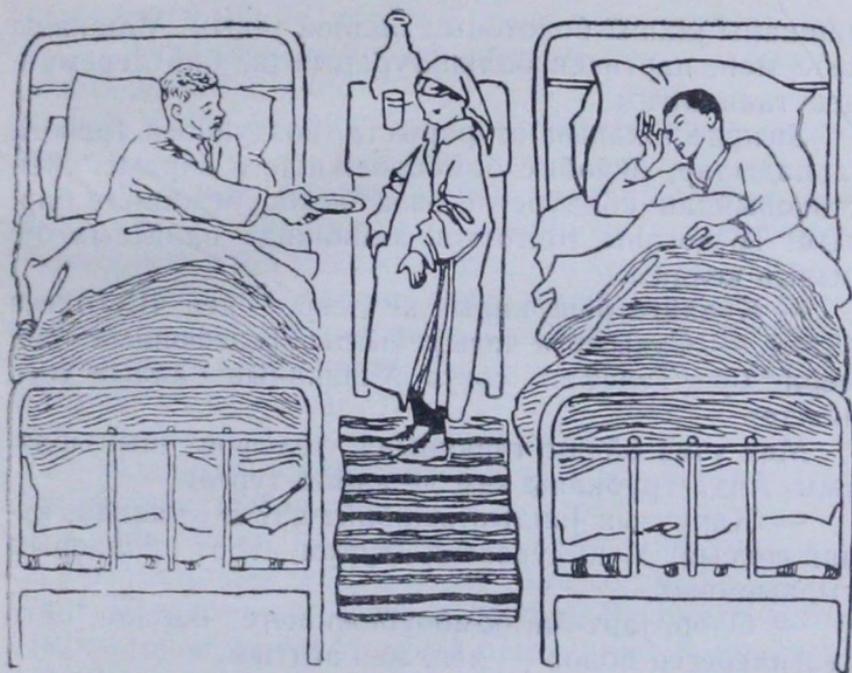
— Анна Семёновна мени билер — деп, Щеголеев айтты. — Квартира учун мен ого канчаны төлүлү, сен оноң сурап угала, берип ий. Је, арткан айылдаштарым кайда баргылаган?

— Көчкилей берген — деп, Маша айтты.

— Качкылаган туру. Қоркыгылаган.

— Је ненин учун качкылаган? — деп, мен сурадым. — Эмди Москвадан көп улус барган. Ұй улус, каргандар, балдар.

— Мен коркыгылаган деп айдып тургамда — айтканымды билерим. Мен олордын үлүүн берер эдим! Је, тыл јердин чычкандары јаткылагай ла. Јыду са-

наалу немелерге журтап јадарга тыг да јакшы эмес болор болбой.

— Сен ажандыг ба?

Машка бажын кекип ийди.

— Төгүндөп јадыг — деп, Щеголеев айтты. Ол тумбочказын ачып, оног манный пудинг чыгарып келди, биске оны эртен тура бергилеген болгон. — Ме, ји!

— Ажанар күүним јок. Мен ажангам ине.

— Ји, мен сеге јакарып турум! Көрдөөр бө, кандый јаан болуп калган — кемзинип јат...

Маша јүре берерде, ол айтты:

— Мен чала күркет кижиге, бойым билип турум. Көп учуралдарда калас кыйгырадым. — Чугулду кожуп айтты: — Менде бойымнын балдарым качан да болбогон, онын учун балдарла канайда куучын-

дашканы јакшы болотонун билбей јадым. Машканы дезе мен, партизан болуп турарымда, бир деремнеден таап алгам.

Эгирде ажанып отуарыста, воздушный тревога жарладылар, ончобыс бомбоубежищеге бардыс. Мен столовыйдан көндүрө ле база бомбоубежищеге бардым. Тревоганы токтоткон кийининде палатама бурылып келдим.

— Кудайга баш, карын келдеер — деп, Щеголеев айтты. — Сакырга чагым чыкты. Телефоннын номери бу. Телефон согуп, Машканын аайын угуп ийзегер.

Мен узак өйдин туркунына телефон шыгыраттым. Анда трубканы кем де албай турган.

— Каруузын јандыргылабайт па? Э чаалда, кудай соксын! Мен жүрексип турум, торт колдорым тыркыражат.

— Олор, јарт ла, бомбоубежищеге барала, ойто келгилебеген болор — деп, мен айттым.

— Мени токунатпагар! — деп, ол кыртыштанып айда салды. — Мен бойым билерим. А слер ол ордына база катап шыгырадып көригер.

Мен беш катап шыгыраттым, арт-учында каруузы угулды. Анна Семёновна Машкала экү метродо јажынгылаган эмтир.

— Анна Семёновна күлүктин бойы — деп, Щеголеев айтты. — Тегин јерге башты незин јеткерге сугар. Бомбоубежисени ойо аткылаардан айабас, эмезе тура јемирилер, метрого јажынганы дезе ижемјилү эмей.

Онын буттары сүрекей тын оорыган болгодый. Уйку аразында ол онтоп турган. Түште дезе, куучындашканыста, олорын бир де катап сагышка алынбады. Јаңыс ла шыркаларын эмдедер-тангырар тужунда јаантайын мени ары барыгар деп сурап туратан.

— Билереер бе, көрөргө жаман ине— деп, ол айтты. — Анда ончозы коскорылып калган, жыдын да жакшы деерге болбос.

Бир канча күннинг бажында биске врач кирип келген.

— Мындый болзын, майор, — деп, ол Щеголеевке айткан. — Он будынды оперировать эдер керек, сөөктөри коомой тудужып өзөт. — Ол Щеголеевтин орыны жанына тизеленип алып, кулагын онын төжине жаба тутты. — Жүрек чала чөрчөктөп турган эмтир. Жүректи чеберлеер керек. Же, будын жакшы болзын деп күүнзеп турун ба?

— А база — деп, Щеголеев айтты.

— Айдарда оперировать эдерис, же наркоз жогынан. Жүректи чеберлеер керек. Жөп пө?

— Жөп — деп, Щеголеев каруузын жандырды.

Операциянын алдында ол меге айтты:

— Операция эткилеп турганын Машкага айтпа. Шыркаларын таңарга эмезе рентгеннин кабинетине снимоктор эдерге апаргылаган деерин. Оны дезе айылына жандырып ий, эртен келзин.

Щеголеевти үч частын бажында тартып экелгендер. Онын кызыл, килен жүзи эмди, оны жапкан простынядый, ак болуп калган.

— Ол ненин учун уйуктап жадыры? — деп, мен кайкадым. — Ого операцияны наркоз жогынан эткилеер учурлу болгон ине.

— О жайла, онызын сагышка алынбаза торт — деп, сестра каруузын жандырды. — Ого наркоз бергилеген. Операцияга не ле немени белетеп, таңышкынын будынан чечкилеп ийерде, ол кенетийин профессорго мынайып айткан эмес беди: «Наркоз жогынан мен операцияга жөпсинбезим». Айдарда ого наркоз берерге келишкен.

Щеголеев ондонып келерде, онын күүни булга-лып тура берген, же андый да болзо, ол айтты:

— Оору-сыска чыдажып болбой жадым. Гражданский жуу тужунда, база шырканын кийининде, тиземнин сөөгин өрүмдегендер, мен оны качан да ундыбай жүредим. Главный врач десе күлүктин бойы эмтир: оны кавалерияга сөс жогынан аларга жараар. Мен оны арайдан ла жеңдим. Артист.

Операциянын кийининде Щеголеевтин керектери жаранып турар болды. Бир эки айдын бажында, мени госпитальдан божодор ойгө жууктай, ол буттарын орыннан түжүрип турды.

— Машка, — деп, Щеголеев айтты, — эмди Алёша баштапкы катап соодоноп барар, сен десе оны үйдежерин. — Ол сүмелү күлүмзиренип ийди. — Биле реер бе, слер кайдаар барараар? Слер төс партизанский штабка барараар — менин күлүктерим кандый жүргенин угуп алараар.

Щеголеевде сөс блаажары темей неме болгон, бис Машала экү партизанский штабка барбай кайттыс. Щеголеевтин отрядынын керектери чек коомой болгонын мен анда угуп алдым. Фашисттер партизандарды туйуктап келерде, отряд састын ортозына жүре берген. Самолёт ийгилеген, же кемди де таппагандар.

Мен бурылып келеле, Щеголеевке ончозын чала жымжада куучындап бердим.

— Сен туура барба, барба! Чике айт.

Мен ого чике куучындап береримде десе, ол тын санааркай берди:

— О калак, анда кандый жакшынак, жап-жакшынак күлүктер арткан! Эмди олор састан чыккылап болбос ине. Тенектер, саста өлгилеп калар, үлжүге сордырар. Торолоп өлгилеер. Жаңыс ла мен олорды таап, аргадап алар эдим. — Кенетийин онын чырайы кубула берди. — Ол эмейзе, Машка... Олорды кайдан табатанын Машка база билер. Ол ончозын билер.

Кере түжүне ле ол өрө туруп, ойто жадып турган.

«Машка билер. Анда дезе улус, јакшынак улус...» — деп, ол бир ле сөстөрдү катап-катап айткан.

— Билеринг бе, анда бир уулчак бар. Он алты јашту. Математик болуп бүткен. Лобачевскийдин бойы. Бир катап бомбалап тургулаар тушта ол бомбанын түжүп клееткен түргенин чотоп алган. А база анда агроном бар, андый ок јиит. Ол агаш ортозында картошко отургускан, амыр-энчү өйгө аңылу сорт өскүрүп јат. Белоруссияда бульба¹ — төс учурлу культура. Бери уксан да—деп, ол мени колымнан ала койды, — уксан да, Алёша, сен ологро учуп барар эдинг бе, а? Өлгилеп калар ине. А? Је, јангы полкко келеринг — бир де таныш кижі јок. Мында дезе сени, төрөөнин чилеп, уткыгылаар, колдорын окшогылаар. Сен сапёр иненг, сен ологро сүрекеј бек кору эдинг береринг. Јер алдыла јүрер јолдор јазаарын.

— Бу сен канайып турун, Иван Сергеевич? Кем мени божодор, айла мен оорды анда канайып табатам? Болор-болбос неме эмей!

— Је сен уксан, угуп алзан! Слер анда самолёттор отуратан площадканы бир ле күннин туркунына эделе, Јаан јерден самолётты уткып аларыгар. Мен сенле кожо Машканы аткарып ийерим. Ол сени партизандарга јетирип салар. Келишкедий кижини мен штаб ажыра таап алар эдим, је мен Машкага килеп јадым. Сен дезе оны билеринг. Машканы ийип турум, билдинг бе? Бери ук, Алёшка, јөбинг бер, кандый јакшы, ак санаалу керек эдеринг. Үй улус сенин колдорынды окшоор.

— Кем јок — деп, мен јөпсине бердим. — А Машка јогынан јарабас па? Парашютту калыырга керек болор ине.

— Јок, Машка јогынан сен нени де таап, эдинг болбозын.

¹ Бульба — картошко.

Эртезинде мен партизанский штабка бардым.

— Сен олордон неке ле. Јобин бергилебегенче, жана баспа — деп, Щеголеев айтты.

Мен штабта кере тўжўне болгом, је неге де једини болбодым.

— Чиновниктер. Тыл јердин чычкандары. Андый жаан керекте мойношкон! — деп, Щеголеев чугулданып айтты.

— Олор мойношпогон. Је олорго мени шинжўлеп кўрўр, кадрлардын армейский бўлўгиле јўптўжип алар, жаандарына јетирер керек ине.

— Онызына эки недеде оўўп калар. Анда дезе улус оўўп јат — деп, ол айтты. — Санааркаганымнаг мениг буттарым там оорый берди. — Ол сестраны кычырып шыгыратты. — Главный врачты бейин кычырзаар.

— Слерге коомой бо? — деп, сестра сурады.

— Јок. Је меге главный врач керек.

— Не болды? — деп, главный врач соок кептў сурады. — База кандый тўймеен-шакпырт?

— Кандый да тўймеен-шакпырт јок ло—деп, Щеголеев айтты. — Слерден болуш керек, нўкўр генерал. — Щеголеев ончозын куучындап берди.—Слерди билгилеп јат, слерге онызы не де эмес. А Алёшка кем? Тегин ле сапёрный капитан. Мында дезе оны ийерге тартыжар керек.

— Ченеп кўргўйим — деп, главный врач айтты.— Ченеп кўргўйим, је меге анчадала кызычакла колбулу бастыра бу керегеер јарабай туру. — Ол Щеголеевтин чырайын ајыктап, онын кўстўрин кўрўп ийди. Ол анда нени кўрўп ийген болбой, билбезим, је ол ло тарыйын оро туруп, јўре берди.

Главный врач јакшы солундар экелди. Бис јаныскан учуп барбазыс: бисле кожо десантный бўлўктерден он беш јиит уул учуп брааткан.

— Је, эмди сўрекеј јакшы — деп, Щеголеев айт-

ты. — Эмди слер анда ээжини тургузып алараар. Десантниктер — от-калапту уулдар.

Щеголеев Машала јакшылажып, ыйлады. Онын көзинде јаш мөлтүрөп турган.

— Машка, сен анда ајыктанып јүр. Алёшка, Машкадан көс алба. Бу мен кандый тыг јүрексийдим!

— А слер незин јүрексип туругар? — деп, Маша айтты. — Слерди торт таныбай турум. Домниковкада немецтер болордо, мениг анаар јүргенимди ундыбадаар ба? Не де болбоды ба?

— Не де болбогон — деп, Щеголеев айтты.

— А мен агаш ортозындагы лагерьде артарымда, немецтер чурап келгенин ундыбадаар ба? Мен кача бердим ине. Не де болбоды ба?

— Не де болбогон. — Щеголеев онын јүзин сүреен ајарулу ширтеп турды. — Баштапкы ла арга болзо — тургуза ла кайра бурыл. Угуп турун ба, Машка? Партизанский отрядтар сайын јожуп јүрери — ол баланын кереги эмес. Тургуза ла кайра бурыл, сеге школго барар керек.

— Мен удабазым. Слер санааркабаар.

Онон Щеголеев оны тарый-тарый окшойло:

— Је, балам, бар — деди.

* * *

Парашютту калыырга јаан да кижиге күч, мында дезе кызыкчак. Ол јенгилчек, онын учун, кейде узак калбандабазын деп, онын парашюдын бир канча јерден тежеле, кош буулап койгоныс.

Түнде учуп атанала, једетен јериске тан адып турарда јеттис. Учуска Машанын бажы тыг айланды.

— Је, Маша, өй јеткен — деп, мен айдала, бойым дезе санандым: «Андый кичинек балдар мынан озо парашютту качан да калыбагандар».

Эжикти ачып ийдим — анда боро туман ла соок болгон. Јер дезе көрүнбей јаткан.

— Сен калып ла ийзен, күүннг ол ло тарыйын булгалбай барар. Озо мен калыырым, сен дезе мени ээчий калыырын.

Ол меге базып келерде, мен онын алаканын бек тудуп ийдим. Бу ойдо Щеголеевти, онын кыыран чырайын эске алындым. «Эмди уйуктабай, Маша керегинде санааркап жат» — деп санандым.

Мен калып, парашюдумды ача соголо, анаар-мынаар айланып, тенгериден Машаны бедрей бердим. Оны көрүп ийеримде, ол кип-кичинегеш кара точканы, ол кичинек болчогошты көрүп ийеримде, ыйымды тудуп болбодым... Бисти ээчий дезе бастыра уулдар калыгылаган.

Жерге түрген келип түжерге, мен парашюттын стропторынан тарткыштай бердим. Меге Машаны жерде тозуп алар керек болгон: ол жагыскан бойы парашютка чыдабас эди. Ол колы-будын сындырып алардан маат жок болгон.

Жерге түжеле, парашютты жуу тартып, лямкаларын түрген чечеле, Машанын түжүп клееткен жери жаар жүгүрдим. Агаштын будагына илинеле, курткамды жыртырып, колымды шыркаладып алдым, же андый да болзо, оройтыбай жеттим. Машаны кейде ле ала койып, окшоп ийдим. Ончозы эзен-амыр божогонына сүрекей тын сүүнгем.

Ончолоры жуулыжып келерде, айттым:

— Мынан түрген-түкей барар керек. Бистин түшкөн жеристи немецтер темдектеп алган болбозын. Бис кайда, аайлап турун ба?

— Эйе. Бис мында жуудан озо жаантайын кой жилек терип жүретенис. Фашисттер бейин келгилебес. Олор агаш ортозынан чыгарга бергилебейт, бейин дезе каа-жаа ла жеткилеп турат.

Ол бойын бу агаштын ортозында ада-энезинин айылында чылап тудуп, чек коркыбай турган. Барыңкый агаштын ортозында ол керек дезе конорго

до жалтанбаган. Мен көзим жумбай жадып, агаш ортозынын шылырт эткен табыштарын тындагам, а ол десе чек амыр уйуктап жаткан.

Партизандарды бис үчинчи күнде таап алганмыс. Олор Машаны көрүп ийеле, сүйүнгенине торт алааый бердилер.

Бир канча күннинг бажында десе бис площадка белетеп салганмыс, Жаан жерден самолёт жуу-жеспел ле аш-курсак жетирип келди. Маша бу самолётло Москвага уча берген...

* * *

Щеголеев машинаны токтодып ийди. Ол кайра көрди.

— Эскизин элтертин бе? — деп, ол айтты. — Тыштанып алар керек. Изү, буттарым да талымжырай берген.

— А жүрегин оорыбай туру ба? — деп, Лёня сурап укты.

— Наблюдательди көрдин бе? Машка тургузып койгон. Кайда ла мени ээчий жүрет. Торт жапшынып калган. — Ол Лёня жаар бурылды. — Менин жүрегим оорыбай жат. Жүрегим качан да оорыбай жат, онызын слер энегерле экү сананып тапканаар.

— Оорыбай турган болзо, жакшы ла туру — деп, Лёня каруузын токуналу жандырды.

— А Маша совхозто нени эдип туру? — деп, мен сурадым.

— Машка — үредүчи. Катусы коркуш. — Щеголеев карманынан фотокарточка чыгарып келди. — Бот бу туру, ажыктап көрзөн.

Бу торт ло үй кижинин бойы болгон. Көп жылдар өткөн ине.

— Маша сеге жүзүндеш эмтир, Иван Сергеевич, — дедим. — Тумчугу да башка, көстөри де сенин эмес. Же түнгей ле жүзүндеш.

Щеголеев, санаазына јединген бойы, күлүмзиренип ийди.

— Мен сеге шак онын учун көргүскем. Шинжүлөп көрөргө тургам, онызын жаңыс ла сен ајарган эмес ине. Бис экүнинг жүрекерис јуук. Онын керек дезе кылыктары да менин кылыктарымдый.

Щеголеев уур тынып ийди:

— Удабас пенсияга чыгарым, Машканын јанында амырап отурарым. Ол каргышту јуу керегинде балдарга куучындап турарым. Улус озогызын түрген ундып јат, балдар дезе јуу-чак биске кандый уур једишкенин билер учурлу.

— Көндүгелдер бе, јок по? — деп, Лёня кычырды.

— Көндүгели — деп, Щеголеев каруузын јандырды.

Машина јаар ол менин ичкери алдымда брааткан. Мен онын, военный болгон кижинин, таларкак, түс јардын көрүп, сананып калдым: «Сен качан да Машканын јанында отурбазын. Сен токунап отурып болбозын ине. Анайып отурза, жүректин үзүктелте согулганын, азийгы шыркалардын сызын тыгдап, өлөр коногын сакыыр керек. Сенин дезе оны тыгдап отураар күünün келбес ине...»

Щеголеев аксабаска бар-јок күчиле албаданып, агажакка тайанып турды. Је ол тын аксаган.

КОСМОНАВТ

Јаңы үренчик калганчы партада отурган. Оны киж и ајарбай калбас болгон: онын чачы кызыл-јеерен болгон.

— Бисте јаңы үренчик — деп, Лёвушкин айтты.

— Кайдан келген? — деп, мен сурадым.

— Бистин турабысты жемиргилеп салган. Биске јаңы квартира бергилеген.

— Сенин өбөкөг кем?

— Княжин.

— А физикала сен кандый үрендинг?

— Ол менин сүүген предметим.

Онын кызыл-жеерен чачын ајыктап, чырайын лаптап көрүп албадым.

Мен жаңы формулаларды жартап тура бердим. Формула бичиирге эмезе чертөж жураарга доско жаар бурылгам ла сайын Лёвушкин менин кийинимде шымыранып ла шыйтылдада каткырып турды.

— Угарга чаптык этпе—деп, Княжиннинг айткан үни меге угула берди.

Мен кайра көрдим: Лёвушкин сүрекей манзаарып калган бүдүштү отурды, ол изү чай ууртап, оозын тын өртөдип алала, эмди ол чайын та чыгара түкүрип, та ажырып ийетенин билбей отурган кижидий болды.

— Княжин, доско жаар келип, бодолгоны жаңы формула аайынча бодо — деп, мен айттым.

Ол бодолгоны түрген бодоп ийеле, ончозын чокум, туктурылыш жогынан жартап берди. Онын жандырган каруузы меге жарады. Класста көп балдар артыкту сөстөр айдып туратан болгон, Княжин дезе анайтпаган.

Күзүни шыгыраган кийининде мен класстан чыгып браадала, Лёвушкиннинг үнин уктым:

— Көрдөөр бө, кандый? Мен ого чаптык эдип турган болтырым. Баштапкы ла күн, а бойынын ээжилерин тургузып жат. Академик Фок!¹ Қыймыктанарга да жарабас болды. Кызыл-жеерен бол, ол үстүне жылбындууш эмтир.

— Кызыл-жеерен болгонымды бойым билерим — деп, Княжин каруузын токуналу жандырды. — А сен, өткөнип турганда, тенектин бойы. Онызы чыпчын.

Бир неделенин бажында мен старший вожатыйда жүзүн-базын кружокторго бичиткен балдардын

¹ Академик Фок — атту-чуулу советский учёный-физик, Ленинский сыйдын лауреады.

списогын көрдим. Физиканын кружогына ончолорынан озо Княжин бичиттир. «Якшы. Княжин — кайда да алдырышпас уул эмтир» — деп санандым.

Мен өскө кружоктордын списокторун ачып көрүп, кажызында ла Княжиннинг өбөкөзине учурап турдым. Зоологиянын да, математиканын да, спорттын да кружогында. Жаңыс ла кожондоорго үрентен кружокко бичитпейтир.

Переменде мен Княжинди кычырып алдым.

— Бу сен не керек ончо кружокторго бичиткен? — деп сурап уктым. — Мен бодозом, мынызы чала якшы шүүнбегенинен болбос по?

— Меге керектү де—деп, ол каруузын жандырды.

— Айса болзо, сени ончозынан тын не јилбиркедип турганын билбей жадын ба?

— Јок, мен билерим — деп, ол јана түшпей айтты. — Је меге керектү ине. Онызы менин јажытту керегим.

— Онызы јажыт па айса јажыт эмес пе, је физиканын кружогынын занятиелерине сен келбезен де кем јок. Сен зоологиянын, математиканын ла спорттын кружокторында иштеер болзон, сенде физикага түнгей ле өй артпас.

Княжин сүрекеј санааркайла, керек дезе кугара да берген. Мен оныла анайып кезем эрмектешпезем кайдат деп санандым: кандый да болзо ол эм тургуза уулчак ине.

— Мен ончозын билер учурлу, мен сүрекеј керектү кижии болор учурлу — деп, ол айтты. — Мен космический керептин пилоды болорым. Мен онызын кемге де айтпагам, је слер мени айттырганаар.

— А-а! — деп, мен чөйө айттым. Онон баштапкы ла катап онын јүзи јаар чике көрдим. Кызыл-јеерен чүрмеш чачынын алдында болчок магдай болгон, көзи дезе чанкыр өңдү, јалтанбас көрүштү болгон.

«Бу кижии учуп једер, быжу учуп једер!» — деп

санандым. Мен жуунун ойинде парашютту канайып калыганымды, ээн телкемге калыганда, кандый коркушту болотонун эске алындым. Ыраакта жаткан жерди, жеңестин төстөктөриндий ле билдирген агаштарды, жанмырдын суучактарындый агын сууларды айкап көргөндө, күүнүн бар ба айса жок по, же: «Кенетийин парашют ачылбаза кайдар?»—деп болгобой до сананып каларын. Ол тушта жер күүнзеген неме эмес, коркушту неме боло берет. «А космос жаар учуп баратан улуска оног коркушту болор ине. Же бу кижин туней ле учуп барар».

—Керек андый болуп турганда, буудак этпезим— дедим.

— Быйан болзын — деп, Княжин каруузын жандырды.

Уч айдын туркунына ол физиканын кружогынын бир де занятиезин божотпогон. Онын кийининде дезе кенетийин жүрбей барды. Уроктордо до ол кандый да алаа болгон, керек дезе арыктай да берген.

— Княжин, сен ненин учун кружокты таштап ийдин? Уредү жанынан сондоп турун ба? — деп сурадым.

Ол көстөрүн мен жаар көдүрди. Бу өскө кижинин көстөри болгон. Олор жалтанбас эмес, кунукчыл болгон, олордын чанкыр өнги дезе жылыып калган.

— Мен база да жүрерим — деп, ол каруузын жандырды.

Меге Левушкин айтты (ол Княжинле најылажып алган):

— Ондо жаан түбек. Айдып болбозым, же жаан түбек болгон.

Мен жуук күндерде Княжинле эрмектежерге сананып алгам, же учурал бисти ол ло энгир јолуктырды. Мен бичиктер садар магазинде прилавоктын жанында турала, кенетийин кийин жанымда таныш үн угуп ийдим:

— Кандый-кандый солун неме бар ба?

— Уулчак, кажы ла күн кандый-кандый солун неме кайдан болзын. Сен недедеде бир-эки катап кирип жүрзөң кайтпагай.

Мен кайра баштандым. Менин алдымда Княжин турган, же онын чырайында та кандый да таныш эмес темдек бар болгон. Мен баштап тарыйын сеспей калгам, онын кийининде десе билип ийдим: онын тумчугунын белинде очка болгон. Очказы ак металлический оправалу, кичинек эмтир.

Бис минут кирези унчукпай турдыбыс. Княжининг жүзи кызарып чыкты.

— А, Княжин — дедим.

Мен база нени де кожуп айдарга жетпедим — ол качып жүгүрди.

Мен онын кийининен тап эттим.

— Княжин! Княжин, турзан! — деп кыйгырып ийдим.

Кандый да эр кижини мен жаар көрди, бир эмеген десе:

— Уулчакты тудугар! — деп кыйгырды.

Ол тушта Княжин токтой түшти. Ол мен жаар көрбөгөн, очказын көзинен алып ийген, бажын төмөн эдип алган турды.

— Сеге уят эмес пе? Канча ла улус очка кийип, онызынан бир де уялбай жүрөт. Меге тарынба, же, мен бодозом, онызы тенексү кылык.

Ол унчукпады.

— Болор-болбос неме учун качып жүгүрөргө кайткан кижини. Лёвушкин десе: «Княжинде жаан түбек» — деп айдып турган. Онызы неме бедил!

Ол тушта Княжин бажын көдүрөлө, араай айтты:

— Мени эмди лётчикке алгылабас ине, мен сурап уккам — көзи жетпестерди албай жадылар, космический керептерди башкараарга меге келишпейтен туру. Менин бу очканы көрөр дө күүним жок.

А-а, керек онызында ба! Ол онын учун анайып кородоп, арыктап жүрген туру ине. Онын баштапкы амадузы жайрадылган, ол бойы шыралап турган. Жагныскан, туйказынан кыйналып жүрген.

— Сен тегин јерге анайып кыйналадын — деп, мен учы-учында айттым. — Космический керепте астроном, инженер эмезе врач болуп учуп барарың.

— Айдарда, слердин шүүлтегерле болзо, анда да јок мен иженгедийим бе? Аргам бар ба? — Менин сөстөримнен ол сүүне берди. — Мен бойым канайып ондободым не? Торт ло тенектин бойы, онызы чыпчын.

Ол сүрекей ырысту болгон! Мен дезе мынайып сананып калдым: «Кижинин жүрүминде јарт амаду бары ла ол амадуга једетен јол ачык болгоны кандый јакшы».

ТҮНДЕГИ САЛКЫН

Ол түнде та неден де улам ойгонып келген. Та салкыннан — онын энези көзнөкти жаантайын түнге ачып койотон, та какшап калган полдыг тырсылдаганынан. Айса болзо, оны санаазындагы түймееншакпырт ойгозып ийген болор, нениг учун дезе энирде ол ада-энезиле өөркөшкөн.

Адазы, энезинин эреп айбылаганыла, оны жайрада кийген батинказы учун арбап салган. А не, ол батинка жокко футбол ойнойтон бо? Онын кийининде адазы там калаптанала, эртен ого киного до барарга жөбин бербеди.

Ол бу киноны неде ле туркунына са кыган. Фильм де эски болгон — «Золушка»; Золушка деген кичи- нек кызычактын жүрүми — онызы чын эмес, онызы чөрчөк деп, андый бир де неме жадын-жүрүмде качан да болбогон деп, ол билип турган. Керек десе бир мун жыл мынан озо, улус жүк ле аттарга минип жортып жүрөрдө, талайла десе байканду керептерге отурып жоруктаарда, андый неме болбогон. Же андый да бол- зо, бу фильмди ол катап көрөри керегинде, от өчкөн кийининде кижинин санаазына эбелбес кайкамчылу керектер башталары керегинде улам сайын сананып жүрөтөн.

Эйе-эйе, жарт ла, ол тегин жерге чугулдадып та- рынганынан улам ойгонгон болгодый. Түш жеринде көрүп турза, ол тегин жерге жаман айттырала, айы- лын чек таштап барып отурган эмтир. Ак-жарыктын үстүндө согоно бажындык сок жагыскан арттыр.

Ол карануйда жадып, кажы ла шылыртты угуп турды. Ол ак-жарыктын үстүндө чындап та чек жа- гыскан арттым деп бодогон. Коркушту карануй бол- гон, салкын көжөгөни тын тостойто согуп, көзнөк- тин шилин шыгырадып турган.

Салкыннан улам бир де неме угулбаган — жаан городтын түндеги куучын-эрмеги де, коштой кыпта ада-энезинин сыйкырап уйуктаганы да угулбай тур- ган. Жагыс ла каа-жаа полдын плахалары тырс эдип, кыптын ичиле көскө көрүнбес кандый да неме ба- зып жүргендий билдирген. Онызы уулчакты онон тын коркыдып турды.

Полдын плахазы база ла чыкырт этти. Уулчак тындай берди, же жагыс ла ээн телкемнен согуп тур- ган салкыннын улыганын укты. Ол кыйгырып, эне- зин кычырарга жатты. Ого бойынын жагысканзынып карыкканынан, кече оны тын оморкоткон, эмди десе андый узун ла учы-кеми жок карыкчыл санаазынан айрылар керек болгон.

Энир туркунына бир де сӧс айтпадым деп, кече ол ичинде оморкоп турган.

Ол бойынын оморкогонун эмди ундыйла, кыйгырып ийердин бери жанында болды. Же бу ойдӧ, жаан ырыс болуп, ол энези тӧжӧгинде кыймыктаганын угуп ийди. Онын кийининде адазы уйкуга бастырган униле сурады:

— Канча час?

— Уйукта, уйукта ла. Турарга эрте — деп, энези каруузын жандырды.

Уулчактын бастыра эдине кандый да жакшынак жылу жайыла берди. Энези ӧрӧ туруп, кӧзнӧкти жаап ийеле, та ненин де учун онын магдайын тудуп кӧргӧнин ол уйкузы ӧткӧре угуп-укпай барды.

Кӧзнӧктӧр алдында дворниктер эрмектеже бердилер. Олордын ундери жаңы-жаңы ла ойгонып клееткен ээн городто жаркырап, ыраакка жайылып турган. Самолёт учуп ӧтти.

— Хабаровский, «ТУ-114» — деп, адазы айтты.— Удабас турар керек.

Тӧндеги салкын кайдаар да жылыяа берди. Полдын плахалары чыкырабай барды.

— Мен бодозом, кече Серёжканы чала ойинен ӧткӧре арбап ийгем. Жастыра эттим—деп, адазы айтты.

— Ойинен ӧткӧре арбаган — деп, энези каруузын жандырды.

— Тарынбазын деп сураарга келижетен туру. Онон киного божотпогончо болбос — деп, адазы кожуп айтты.

Же Серёжка мынызын чек укпай жаткан. Ол калын уйкуда болгон. Байа тӧндеги кандый да салкынды да, кандый да коркушту немелерди де, бир канча минуттын туркунына ол ак-жарыктын устӧнде сок жаңыскан да болгонын чек ундып салды.

ВОЕННЫЙ КИЙИМДҮ КЫС

Бүткүл неделеге шыдар өйди мен эзен-амыр өткүрдим, же суботто тургуза ла эки предмет аайынча экини алдым: орус тилле база арифметикала.

Мен айылыма жанып келеримде, энем сурады:

— Же кандый, бүгүн сени сурагылады ба?

— Жок, сурагылабаган — деп, мен төгүндөп ийдим. — Калганчы өйдө мени ненин де учун чек сурабай турулар.

Воскресен күн эртен тура дезе ончозы жартала берген. Энем менин портфелиме колын сугуп, дневнигимди чыгарып келеле, экилерди көрүп ийген.

— Юрий, бу не атазы?—деп, ол айтты.

— Онызы сакыбас јанынан болгон — дедим. —
Уредүчи мени калганчы урокто, воскресен торт јуук-
тап келер тужунда, сураган.

— Сен төгүнчи эптиринг — деп, энем чугулду ай-
да салды.

Ол үстүне адам најызына барала, узак келбей
турган. Энем дезе оны сакыган, оног улам күүни
сыраңай коомой болгон. Мен бойымнын кыбымда
отуруп, нени эдерин билбегем. Кенетийин байрамга
јазангандый кийинип алган энем кирип келеле, мы-
найып айтты:

— Адан келзе, оны азырап сал.

— А сен удабай келеринг бе?

— Билбезим.

Энем јүре берди, мен дезе үшкүреле, арифмети-
канын учебнигин чыгарып алдым. Је оны ачарга јет-
келегимде, кем де эжик јанында шыңырадып ийди.

Адам келген туру деп бодогом. Је эжиктин бозо-
гозында бийик сынду, таларкак јарынду таныш эмес
кижи турды.

— Нина Васильевна мында јаткан ба? — деп, ол
сурады.

— Мында. Је энем үйде јок—деп, мен каруузын
јандырдым.

— Сакып аларга кем јок по? — Ол меге колын
сунды. — Сухов, сенин эненнин нөкөри.

Сухов, он будына тыг аксагдап, кыпка кирип
келди.

— Нина јоги ачымчылу — деп, Сухов айтты. —
Онын бүдүш-чырайы кандый не? Андый ла ба?

Туш кижии энемди Нина деп адап, ол андый ла ба
айса јок по деп сурап тура берерде, меге эп јок бол-
ды. Энем база кандый болотон эди?

Бис унчукпай отурдыс.

— Мен дезе ого фотокарточканы экелгем. Экеле-

рим деп туку качан сөзим бергем, је бу эмди ле экелдим. — Сухов колын карманына сукты.

Фотографияда военный кийимдү кыс турган: ол солдатский сопокту, гимнастёркалу ла јикпелү, је ондо мылтык-јепсел јок болгон.

— Старший сержант — деп, мен айттым.

— Эйе. Медицинский службанын старший сержанты. Туштажарга келишпеди бе?

— Јок. Баштапкы ла катап көрүп турум.

— Андый ба? — деп, Сухов кайкады. — А бу, карындаш, тегин кижин эмес. Ол јок болгон болзо, мен эмди сенле кожо отурбас эдим...

* * *

Бис бир он минут унчукпай отурганыс, онон улам мен эпјоксынып турдым. Айдар неме јок болгондо, јаан улус јаантайын чай ичерге кычыратанын мен билерим.

— Чай ичереер бе? — дедим.

— Чай ба? Јок. Онын ордына мен сего бир неме куучындап берейин. Сего оны угуп аларга тузалу да болор.

— Бу кыс керегинде бе? — деп, мен сезип ийдим.

— Эйе. Бу кыс керегинде. — Онон Сухов куучындай берди: — Бу керек јууда болгон. Мени будыма ла ичиме уур шыркалагандар. Кижини ичине шыркалаганда, онызы анчадала оорынкай. Керек дезе кыймыктанарга да коркушту. Мени јуу болгон јерден чыгаргылап алала, автобуса госпитальга тартып аппараткандар.

Бу өйдө дезе өштү јолды бомбалап тура берген. Ичкери алдындагы машинада шофёрды шыркалаарда, ончо машиналар токтой түшкен. Фашисттердин самолётторы учкулай берерде, автобуска шак бу кыс кирип келеле, — Сухов фотокарточка јаар көргүсти, — «Нөкөрлөр, машинадан чыккылагар»—деген.

Бастыра шыркататкандар бут бажына тургулап, бирүзи бирүзине болужып, мендей-шингей чыгып тура бердилер, ненин учун десе бурылып клееткен бомбардировщиктердин күркүреген табыжы қайда да ыраак жокто угулып турды.

Мен алтыгы жанында илген орында жаньскан артып калдым.

«А слер не јатканаар? Эмди ле өрө туругар! — деп, кыс айткан. — Угуп тураар ба, өштүнинг бомбардировщиктери ойто келгилейт!»

«Бу слер не, көрбөй турганаар ба? Мен уур шыркалу, өрө туруп болбой јадым — деп, мен каруузын јандырдым. — Слер бойоор мынан капшай барьгар».

Бу өйдө катап ла бомбалай бердилер. Аңылу, кандый да сиреналу¹ бомбалар таштагылап турган. Мен көзимди јумала, автобустын көзпөктөринин бомбалардан оодылып, туш-башка чачылып турган шилине шыркататпаска, бажымды јуурканла бүркеп алдым. Учь-учьнда јарылган бомбанын толкузы автобусты кыйын антарала, мени де кандый да уур немеле ийиниме туда берди. Бу ла өйдө шунуп клееткен бомбалардын улыжы да, јара адылган табыжы да токтой берген.

«Слерге сүрекей ачу ба?» — деген үнди угала, көзимди ачып ийдим.

Менин алдымда сыйа базып кыс отурган.

«Бистин шофёрды өлтүрип салгандар — деди. — Биске мынан түрген чыгып барар керек. Фашисттер фронтты буза соккондор дежет. Ончолоры туку байа јойу јүргүлей берген. Јагыс ла бис слерле экү артып калганыс».

Ол мени машинадан чыгарала, өлөнгинн үстүне

¹ Сирена — өткүн-кезем табыш чыгарар прибор.

јаттыргызып койды. Өрө туруп келеле, айландыра ајыктап көрди.

«Бир де кижі јок по?» — деп сурадым.

«Бир де кижі јок — деп, ол каруун берди. Онын кийининде меге коштой көнкөрө јадып алды.—Эмди јалмажаарга бурылып көрзөөр» — деди.

Мен бурыларымда, ичимдеги сыстан күүним тын булгала берди.

«Катап чалкойто јадып алаар» — деп, кыс айтты.

Мен бурыларымда, белим онын белине чыт этире салынды. Ол керек дезе јеринен де көндүгип болбос деп бодогом, је ол араай ичкери јылып, мени апарып јатты.

«Арыдым — дейле, кыс бут бажына туруп, катап айландыра көрди. — Ээн чөлдө артканыстый, бир де кижі јок» — деди.

Бу өйдө агаштын ары јанынан самолёт чыга көнуп, бистинг үстүбисле шунуп учала, очередьле адып ийди. Мен бистен бир он метр кирези јерде октордон куйундалып көдүрилген боро тоозынды көрүп калдым. Ол бажымнан бийиктей учуп өткөн.

«Јүгүрзеер! — деп кыйгырдым. — Самолёт эмди эбире согор».

Самолёт катап ла биске удурла клееткен. Кыс жыгыла берди. Бистин јанысча база ла сыйт, сыйт, сыйт деген табыш өдө конды. Кыс бажын өрө көдүрерде, мен айттым:

«Кыймыктанбаар! Ол бисти өлтүрүп койдым деп сананзын».

Фашист чике ле менинг үстүмче учуп брааткан. Мен көзимди јумуп алдым. Ол менинг ачык көзимди көрүп ийбезин деп коркыгам. Санар көзимде јүк ле кип-кичинек јик артызып алгам.

Фашист самолёдын бир канадына јайылтып келди. База бир очередьле адып, катап јастырала, уча берди.

«Уча берди. Тыртык колду тагманы оны» — деп, мен айттым.

Онын кийининде кыс мени оноң ары сүүртеп апарды. Ол мени темир жолдың станциясына жетире сүүртеп экелерде, карангуй кире берген. Бис он частын туркунына жылып барганыс.

* * *

— Бот, карындаш, кандый кыстар болуп жат — деп, Сухов айтты. — Шыркалу бир кижиге меге оны карточкага согуп берген. Оноң бис туш-башка жүргүлей бергенис. Мен—тыл жаар, ол дезе — ойто фронт жаар.

Мен фотографияны колыма алып, азыктай бердим. Кенетийин военный кийимдү бу кыстан бойымнын энемди танып ийдим: көзи энемниң, тумчугу да энемниң. Жаңыс ла энем эмдигизиндий эмес, торт ло кызыкчактый болгон эмтир.

— Бу энем бе? — деп, мен сурадым. — Бу мениң энем слерди аргадаган ба?

— Шак андый. Сениң энең — деп, Сухов каруузын жандырды.

Бу өйдө адам жанып келеле, бистинг куучын-эрмегисти үзүп ийди.

— Нина! Нина! — деп, адам эжиктеги кыптан кыйгырып турган. Ол энем оны уткыырга чыгып келетенин сүүйтен.

— Энем үйде жок — деп, мен айттым.

— А ол кайда?

— Билбезим, кайдаар да жүре берген.

— Саң башка неме. Мен тегин жерге мендеген турум — деп, адам айтты.

— Энемди дезе фронтовой нөкөри сакып жат — деп, мен айттым.

Адам бистинг отурган кыбыска базып өтти. Сухов ого удура уур туруп келди. Олор бойы-бойы жаар

лаптап көрөлө, колдон тудужып эзендештилер. Оту-
рып алып, эмеш унчукпадылар.

— Нөкөр Сухов десе меге энемле кожо фронтто
болгоны керегинде куучындаган.

— Чын ба? — Адам Сухов жаар көрди. — Нина
уйде жогы ачымчылу. Эмди курсак уруп ийер эди.

— Курсак — ол неме беди. Нина уйде жок, онызы
ачымчылу.

Адам ла Сухов ортодо куучын-эрмек та ненин де
учун көндүкпей турган. Сухов жаан удабай өрө туруп,
база бир тушта кирип ийеечи бололо, жүре берди.

* * *

— Сен ажанарын ба? — деп адамнан сурадым. —
Энем ажанзын деген, ол бачым келбес.

— Энен жокко мен ажанбазым. Воскресен күнде
уйде отуруп болбогон деер бе! — деп, адам чугулда-
нып чыкты.

Мен ары баштанып, өскө кыпка бардым. Бир он
минуттын бажында адам меге келди.

— Юрка, сен канайып бодоп турун, энен кайдаар
барды не? — деп, адам бурулу үниле айтты.

— Билбезим. Байрамга жазангандый кийинип
алала, жүре ле берген эди. Айса болзо, театрга эмесе
ишке кирерге барган. Уйде отуруп, слердин кийи-
неерден жүрерге күүниме тийди деп, ол туку качан
айдып турган. Слер түңей ле онызын баалабай жады-
гар деген — деп, мен айттым.

— Кайдан андый болзын. Баштапкызында, театр-
да бу ойдө спектакльдар жок. Экинчизинде десе, вос-
кресен күнде ишке кирерге баргылабайтан. Онон
десе, ол меге ажындыра айдып салар эди — деп, адам
айтты.

— Мында десе айтпай салган — деп, мен каруу-
зын жандырдым.

Мынын кийининде мен энемнин Сухов артызып

койгон фотокарточказын столдон алып, оны көрүп тура бердим.

— Андый-андый ба, айдарда, јазанып алган ба— деп, адам кунукчыл үниле такып айтты. — Бу сенде кандый фотокарточка? — деп, ол сурады. — Бу энебис болтыр ине!

— Энем эмей база. Мыны нөкөр Сухов артызып койгон. Энем оны бомбалаган јерден чыгарып алган.

— Суховты ба? Бистинг энебис? — Адам ийиндерин тартынды. — Је ол энебистен эки катап узун, үч катап уур ине.

— Меге Сухов бойы айткан. — Энемнинг бу фотокарточказынын историязын мен адама такып куучындап бердим.

— Чын, Юрка, бистинг энебис јакшынак кижн. Бис экү десе онызын баалабай јадыс.

— Мен баалап јадым. Јагыс ла кезикте менде андый болуп јат... — дедим.

— Айдарда, мен баалабай тургам ба?—деп, адам сурады.

— Јок, сен база баалап јадын. Јагыс ла кезикте сенде база андый болуп јат... — дедим.

Адам кыптын ичнле баскындап, эжикти бир канча катап ачып, энем јанып клеедири бе деп тындап турды. Онын кийнинде ол фотокарточканы катап ла колына алып, тескери јаныла бурып, угуза кычырды:

— «Чыккан күнине учурлай медицинский службанын кару сержантына. Јагыс полкто болгон Сухов Андрейден». Акыр-акыр. Бүгүн кандый число эди?

— Јирме биринчи!

— Јирме биринчи! Энемнинг чыккан күни. Онызы јетпеген туру! — Адам бажын кабыра тутты. — Канайып ундыдым не? Ол десе тарынала, јүре бербей кайтсын. Сен де јакшы кижн эмтиринг — база ундып салган!

— Мен эки коомой темдек алгам. Ол менле эр-мектешпей јат.

— Јакшы ла сый эмтир! Бис экү чочколордын бойы — деп, адам айтты. — Билерин бе не, магазинге барып, энеге торт садып экел.

Је магазинге барар јолдо, бистин скверистин јанынча јүгүрип браадала, мен энемди көрүп ийдим. Ол барбак липанын төзиндеги тактада отурып, кандый да карган эмегенле куучындашкан.

Энем кайдаар да барбаганын мен тургуза ла биллип ийдим. Адам ла мен оны чыккан күниле уткыбаганыс, онын учун ол биске тарынала, тегин ле јүре бертир.

Мен айылыма јүгүрип келеле, кыйгырдым:

— Ада, мен энемди көргөм! Ол бистин скверде таныш эмес карган эмегенле куучындажып отуры.

— А сен јастырбадын ба? — деп, адам айтты. — Бритваны капшай экел, сагалым кыратам. Менин јангы костюмымды алып береле, батинкамды эмеш арчып ий. Ол канайып-канайып јүре бербезин — деп, адам өкпөөрип турды.

— Јүре бербей а — деп, мен каруузын јандырдым. — Сен дезе сагал кырарга отурып алган.

— Айдарда не, сенийинче болзо, мен сагалымды кырбай ла баратам ба? — Адам колыла јангып ийди. — Сен нени де ондобой јадын.

Мен база јангы курткамды кийип алдым, оны энем меге эм тургуза кийдирбей туратан болгон.

— Юрка! — деп, адам кыйгырды. — Оромдо чечектер саткылайт па, јок по, сен көрбөдин бе?

— Көрбөдим.

— Кайкамчылу ла неме, сен качан да нени де ајарбай јүредин — деп, адам айтты.

Адамнын айтканыла сан башка неме болуп јат: мен энемди тапкам, мен ок нени де ајарбай јүрген кижиге болтырым.

Учы-учында бис чыгып бардыс. Адам сүрекей түрген базып тура берерде, меге жүгүрүккө барарга келишти. Бис анайып скверге жетире барганым. Же адам энемди көрүп ийеле, тургуза ла алтамын араайладып ийди.

— Билеринг бе, Юрка, мен та ненин де учун жүрек-сип, бойымды бурулу деп бодоп турум — деп, адам айтты.

— А незин жүрексийтен? — деп, мен каруузын жандырдым. — Жаманысты ташта деерис, божогоны ла ол.

— Андый ла тегин неме эмес ине. — Кандый да уур немени көдүрерге белетенип турган чылап, адам терен тынала: — Же, ичкери! — деди.

Теп-тег алтап, бис скверге кирип бардыс. Энебис жаар базып келдис.

Ол бажын өрө көдүрип, айтты:

— Же бот, учы-учында келген тураар.

Энемле коштой отурган карган эмеген бис жаар көрөрдө, энем кожуп айтты:

— Бу менин кезерлерим.

УРОКТОРДЫҢ КИЙИНИНДЕ

Уроктордын кийининде мен баштапкы класска кирип бардым. Мен ологорго кирбес те эдим, же айылдаш үй кижинин онын уулын көрүп ийзин деп жакыган. Кандый да болзо баштапкы сентябрь — школго келетен баштапкы күн ине.

Кирип барзам, класстын ичи дезе ээн-куру. Ончолоры жүргүлей берген. Же, бура соголо, барарга тургам. Онон кенетийин көрзөм: калганчы партада бир бала отуры, партанын кийининен ол чек көрүнбей турган деерге жараар. Бу менин бедреген уулчагым эмес, кызычак болгон. Баштапкы класстын бастыра үренчиктериндий ок, ол ак передниктү ле онын бажынан он катап жаан көрүнген ак бантту болды.

Онын јангыскан отурганын кижн кайкаар. Ончолоры јангылай береле, эмди, байла, јүзүн-базын мундер ле сүттен кайнаткан кисельдер ичкилеп, ада-эне-лерине школ керегинде кайкамчылу немелер куучындагылап отурган болор, мынызы дезе та нени сакуп отурган болбой.

— Кызыкчак, ненин учун айылыга јанбай отурын?
— дедим.

Сурагымды уккан дегедий кандый да ајару јок.

— Айса, нени-нени јылыйтып койдын ба?

База ла унчукпайт, статуя чылап, кыймык та јок отурат.

Канайдарын билбей турдым. Јүре берерге эп јок болгодый.

Доского базып келеле, бу «статуяны» канайып кыймыктадарын санандым, бойым дезе доского араайынан мелле јурап турдым. Школдон јанып келеле, ажанып отурган кичинек үренчикти јурадым. Онын кийининде онын адазын, энезин ле эки јаанын. Ол чайнанып, эки јаагы бултайганча јип отуры, олар дезе онын оозы дөөн көргилейт. Јилбүлү јурук болуп калган.

— Бис экү дезе аштап калганыс — дедим. — Бистинг де јанар өйис келген болбой?

— Јок. Мен јанбазым — деп, ол каруузын јандырды.

— А не, мында конорго турун ба?

— Билбезим.

Онын үни комудалду, чичкечек. Ун эмес, торт ло бөкөнөктинг кыгылажы.

Мен бойымнын јуругым јаар көрүп ийеримде, нчим күлүрей берди. Тын аштап тургам.

Өчөш неме арткай ла. Класстан чыгала, барып јаттым. Је бу өйдө бойым бойымнан уйалып, ойто бурылдым.

— Мында не керектү отурганынды айтпас бол-

зонг, мен эмди ле школдын врачын бейин алдырарым. Ол дезе тургуза ла «Түрген болушты» алдыртар, оног сирена күүлезе ле — сен больницада болуп каларын — дедим.

Оны коркыдарга сананып алдым. Мен ол врачтан бойым жалтанып жүредим. Ол улам ла: «Тын, тынба» — дейле, колтугыга градусник сугуп турар. Онызы дезе тоштый соок болор.

— Је јакшы. Больницага барып келетем.

Ол кызычак сырагай ла теноктий отурган.

— Сенле не боло берген, айтсан! — деп, мен кыйгырып айттым.

— Мени карындажым сакып јат. Туку ол тышкары отуры.

Мен көзнөктөң көрзөм, анда тактада чындап та кичинек уулчак отурды.

— Је оног не?

— Не дезе, мен ого бүгүн ончо букваларды үренип аларга сөзим бергем.

— Бир күнге бастыра азбуканы үренип аларга сөзинг берген бе? Айса болзо, сен анайып школды да бир жылга үренип божодорын? Төгүндеерге тын ла эмтирин!

— Мен төгүндеген эмезим, билбегем ине.

Көрүп турзам, ол эмди ле ыйлай берер. Көзин төмөн эделе, бажын канайып та јарты јок буландадып туру.

— Букваларды бүткүл жыл туркунына үренгилеп јат. Ол тегин неме эмес эмей.

— Бистин ада-энебис ыраак јерге атангылай берген, Серёжа дезе, менин карындажым, тын эригип јат. Онын адынанг письмо бичизин деп, ол јаанамды сураган, јаанамда дезе улам ла бош өй јок. Бот школго барып, букваларды үренип алзам, бис экү энебиске ле адабыска письмо бичип ийерис деп, мен ого айткам. А ол дезе бистин айылдагы уулчактарга

куучындап берген. Бис дезе бүгүн кере түжүне ле агажактар бичигенис.

Ол эмди ле ыйлай берер учурлу болгон.

— Агажактар — ол јакшы, ол сүрекеј јакшы! — дедим. — Агажактардан буквалар саларга јараар. — Доского базып келеле, печатный «А» букваны бичидим. — Бу «А» буква. Ол үч агажактан бүдүп јат. Јапаш ошкош буква.

Уредүчи болорым деп качан да сананбаган эдим. Је оны, ыйлабазын деп, неле-неле соододор керек болгон.

— Эмди дезе сенин карындажына баралы — дедим, — мен ого ончозын јартап берейин.

Бис тышкары чыгып, онын карындажы јаар бардыс.

Кичинек балдар чылап, колдорыстан тудуныжып алган брааттыс.

Балдардан кем-кем көрүп ийзе—электеп каткырыжар деп сананып брааттым. Је онын колын канайып таштайтан эдинг — база кижине...

Серёжа деген кунукчыл кезер дезе буттарын калбагдадып отурды. Бисти көрбөөчи кижине болуп турат.

— Бери ук, өрөкөн, — дедим. — Сеге мынызын канайып јартап беретен эди. Је, текши айткажын, бастыра азбуканы үренип аларга, бүткүл бир јыл үренер керек. Онызы андый ла јенил неме эмес.

— Айдарда, үренип албаган ба? — Уулчак эјези јаар кырмактанган ајасту көрди.—Сөс бербес керек болгон.

— Бис кере түжүне ле агажактар бичигенис — деп, кызычак чөкөмөлдү айтты. — Агажактардан дезе буквалар бүдүп јат.

Је уулчак эјезин укпай салды. Тактадан јылбырап түжеле, бажын сүскејтип алып, суугуштын базыдыла јайбагдап базып отурды.

Мени ол ајарбай да турган. Анайып тура ончозы

кўўниме тийе берди. Мен жаантайын ла туш улустын керектерине кирижип туратам.

— Мен «А» букваны ўренип алгам. Ол жапаш кеберлў бичилет! — деп, кызычак карындажынын кийининен ары кыйгырып ийди.

Je ол керек дезе кайра кўрбўди де.

Ол тушта мен ого једижип алдым.

— Уксан да, је ол незинде бурулу? — дедим. — Наука — ол уур керек ине. Школго барзанг, бойын билип аларын. Гагарин эмезе Титов бастыра азбуканы јангыс кўнге ўренип алган деп бодоп турун ба? База да терлеш болгон ло эмей. Сен дезе тургуза ла чўкўнў берген.

— Мен кере тўжўне ле сагыжымда энеме письмо бичигем — деп, ол айтты.

Онын чырайы сўрекеј кунукчыл болгон; балазы анайып тын эригип турганда, ада-энези оны тегин јерге кожо алгылабаган деп санандым. Сибирь јаар барарга шыйдынып алган болзоор, балдараарды бойоорло кожо база алыгар. Олор узун јолдон эмезе калапту сооктордон јалтанбас эмей.

— О кудаймай, кандый корон-тўбек — дедим. — Мен бўгўн тал тўштен кедери слерге келип, ончозын сенин айтканынла чаазынга лаптап бичип бергейим.

— Јакшызын! — деп, кызычак айтты. — Бис бу турада, темир чеденнинг ары јанында, јуртап јадыс. Серёжа, чын јакшы ине, а?

— Алдырбас. Мен сақып отураарым — деп, Серёжа каруузын јандырды.

Мен кўрўп турганча, олор чеден ичине кире берген. Бу ўйдў мен кандый да уулчактын јаан табышту, шоодылганду ўнин угуп ийдим.

— Серёжка, је не, сенин эјен бастыра букваларды ўренип алды ба?

Кўрзўм, Серёжа токтој тўшкен, эјези дезе подъездеке кире конгон.

— Азбуканы үренип аларга, билерин бе, канча кире үренер керек? Бүткүл бир жыл керек — деп, Серёжа айтты.

— Айдарда, слердин письмолор тегин калатан туру. Слердин Сибирь де тегин калар — деп, уулчак айтты.

— Бир де тегин калбас—деп, Серёжа каруузын жандырды. — Менин бир најым бар, ол баштапкы классты туку качан үренип божоткон; ол бүгүн биске келеле, письмо бичип берер.

— Сен ончозын төгүндөп жадын — деп, уулчак айтты. — Қалак ла дезен база, кейлеерге тын ла кижиле! Же, најыннын ады кем, кем эди?

Тым боло берди.

Бу өйдө мен чеденнин таш төзөгөзине чыгала, бажымды темирлердин ортозынан өткүреле, айттым:

— Онын ады Юрка. Бастыра телекейге жарлу андый ат бар эди.

Керек кенетийин андый болуп калганынан уулчак алаатыйла, оозын ачып алган туруп калды. Мен жерге секирип түжеле, айылыма жанып ийдим. Серёжа дезе нени де айтпаган.

Ненин де учун санаам сүрекей жарык болгон. Керек дезе кожондоорго до турдым.

БАШТАПКЫ ПИСЬМО

Катяны ончозынан ла көп жааназы кичееп көрөтөн. Ада-энези иштегилеген, жааназы десе жаантайын оныла кожо болотон.

Катя онызына тын үренип, жааназынан бир де айрылбайтан.

Эртен тура жааназы базарга эртелеп барганда, онын орынына Катянын энези жадып алала, Катя билип ийбезин деп, жуурканла бажын жаап алатан.

Катя бажын көдүреле, көрөр болзо: жааназы бойынын жеринде. Айдарда, уйуктаарга да кем жок.

Адазы баланы мынайда жажытпай, кату тудуп өскүрер керек деп айдып туратан.

Жааназы чөрчөктөр айдарга сүүбейтен, ол Катяга бойынын Володя уулынын жүрүминде болгон учуралдарды куучындап туратан. Уулы өскө городто журтап жаткан.

— Володяга мен жаңы тон садып бергем — деп, жааназы куучындайтан. — Ол бу тонын кийгенче школго барган. Айылына десе өскө тонду жапып келген. Тон онын тонындый ок, жаңыс ла эски.

«Сенин жаңы тонын кайда?» — дедим.

А ол десе алаң кайкаган кичи болуп, каруузын мынайып жандырат:

«Жаңызы ба? О калак, жаңызы! Мен оны бир күнге

најыма кийерге бергем. Ого деремнеден айылчылар келгилеген, айдарда ол јаны тонду көрүнерге күүнзеген ине».

— База. Володя керегинде база нени-нени куучындап бер. Ол айылына өдүк јок јанып келгени керегинде куучындап бер — деп, Катя некеп туратан.

— Јайгыда бис дачага келген болгоныс — деп, јааназы баштайтан. — Володя агаш аразына мешкелеп барган. Ол узак келбей турарда, мен коркый бердим. Кенетийин көрзөм: клеедири, корзиназында мешкелер толтыра. Јагыс ла бүдүжи бурулу. А-а, керек мынызында туру ине...

— Ол өдүк јок болгон — деп, Катя јөмөжип айдат.

— Андый-андый, сандалиилү барала, өдүк јок јанып келген.

«Јаман уулчак, сандалиийинди кайда јылытып койдын? Сенде баш эмес, элгектин бойы эмтир» — дедим.

Ол буттары јаар көрөлө:

«Чындап та дезе, мен өдүгимди ундып салтырым» — деген.

Кайра бурылып, јүгүрди.

Мен эмеш сакып турала, оны ээчий орук јолго чыгып келгем. А ол дезе сандалиийин бедреерге барбаган да эмтир. Баштапкы ла јыраанын төзине отурып алган.

«Је, ончозын јажырбай айт. Сандалиийинди кайда эттин?» — дегем.

Ол унчукпайт.

«Агаш аразында јылыйттың ба?»

Унчукпайт.

«Мешкеге толып ийдин бе?»

Унчукпайт.

«Кемге-кемге эмеш кийерге бердин бе?»

Унчукпайт.

Ол тушта мен кайра бурылып, оноң ырап бардым. Ол андый кереги жок уулчак болгондо, жаңыскан арткай деп сананып брааттым.

Володя десе жаңыскан артарга чек сүүбейтен болгон. Меге једижип келди.

«Мен өдүгимди деремненинг бир уулчагына бергем. Ол өдүк жок жүреле, агаш аразында будын кададып алган. Сандалийимди оның учун бергем» — деди.

Оның кийининде, Катя кичинек тушта, Володя бойы једип келген. Катяга ол јаан наадай сыйлап берген. Наадай јараш јазалду болгон. Оны Маргоша деп адап койгондор. Наадайга үзеери, Володя Катяга чана экелген. Ончолоры чочыгылап, Катяга чана керек те жок, чаналу жүрзе, ол тумчугын оодып алар деп айдып турдылар. Катя десе качан ок чаназын кийеле, күүнине тийгенче коридорло базып жүрген.

Эңирде Катя уйуктаар ойинде јадып уйуктабай турды — Маргошадан айрылып болбогон.

Катяны јааназы сураган — неме болбоды.

Катяны энези сураган — неме болбоды.

Адазы керек десе Катяга адылып, ол јаар чугулду кылчас этти, ол баланы кату тудуп өскүрерине јайылып турган кизи болгон ине — ошкош ло неме болбогон.

Ол тушта Катяга Володя базып келип, оноң Маргошаны алала, мынайып айтты:

Чым, Маргоша, чым.

Тымык түшкен,

Тымык түшкен —

Кичинек Катя баламның

Уйуктап јадар ойи келген.

Мының кийининде Катя тургуза ла уйуктаарга јадып алды.

Оноң десе Володя атана берген.

Ол инженер болгон, кайдаар да ыраак јерге — јаны стройкага атана берген.

Ол андый ишти таштаар учурлу деп, јааназы ай-
датан. Кичинек тужунда ол скарлатина ла дифтерия
ооруларла оорыган. Жуунун ойинде дезе, фрукталар
ла сахар жок болордо, сары оорула оорыган. Сары
оору тужунда сахар кыйалта жок керектүзүн кажы ла
кижи билер ине. Учы-түбинде дезе — онын су-кады-
гы уйан болуп калган.

Je Володя ошкош ло атана берген. Каа-јаа ол
письмолор ийип туратан. Улам ла бичиирге ол сүү-
бейтен. Письмолоры да јаантайын жаңы жерлерден
келетен, ненин учун дезе Володя инженер-проекти-
ровщик болгон. Кайдаар-кайдаар келип, жаңы завод-
тын проектин эделе, оноң ары жүрүп ийер.

Калганчы ойдө дезе Володя ненин-де учун торт
бичибей барган. База ла өскө жерге атанар алдында
ол письмо ийип, удабас келерим деп бичийле, жылай-
ып калган.

— Jүрегим сезип туру: Володянын ижинде коо-
мой керектер болгон эмезе бойы оорыган. Айса бол-
зо, ол акчадан чучурады ба?

Катя онын, ол Володянын, чырайы кандый болго-
нын ундып салган. Онын экелип берген чаназы эски-
рип, сыйрылып калала, Катяга кичинек боло берген.
Маргоша деген наадай дезе тазайла, шкафтын ичин-
де жаткан.

Бир катап Катя школдон жанып келерде — ол
баштапкы класска жүргели бир канча ай өткөн, —
јааназы оны почтовый кайырмакты көрүп ийзин деп
айбылаган.

Олордын туразында почтовый кайырмактар баш-
тапкы этахта, подъездте, тургулап жат.

— Je, сен мени почтовый кайырмакты көр деп
улам ла не ийип турун? Володя биске тегин ле бичи-
бей барганын канайып оңдобойдын — деп, Катя
айткан.

Кенетийин јааназы отургушка отура түжеле, ый-

лай берген. Ол жөзүн колыла бөктөп, ыйлабаска бар-
жок күчиле албаданган, же онызынан неме болбой
турган. Ол ыйлап ла отурды.

«Онызын не керек айттым болбогой! — деп, Ка-
тя сананды. — Мени кем тилимнен тарткан? Володя
удабас ого письмо ийер деп, јаанам иженип отургай
ла эди».

Јааназынын санаазын туура керекке ууландырар-
га, Катя айтты:

— Јаана, мен аштап өлүп браадырым.

Јааназы Катяга курсак береле, бойы кухня јаар
јүре берген.

Ажанган кийининде Катя урокторын белетечи
кижи болуп отуруп алала, бойы дезе Володяга пись-
мо бичиген. Конверт садып алып, письмозын јелим-
дейле, адресин бичип, почтовый кайырчакка салып
ийген.

Онын кийининде дезе Володя једип келди.

Катя айылына јанып келзе, ол кыптын ичинде
бойынын сүүген креслозында отурган эмтир. Кай-
даар да барбагандый, отурды ла. Јаңыс ла ол бир
эмеш өскөлөнип калтыр. Онын чачы буурайып, тум-
чугы чала чөйиллип калган.

База бир канча ай өтті. Володя атана бергенинен
удап калган. Бир катап Катянын адазы, эртен тура-
дагы газеттерди алып аларга, почтовый кайырчак
јаар барган. Газеттердин ортозынан ол бир письмо
тапкан. Ол письмо Володяга ийилген болгон, же ад-
рези чийе тартылган эмтир, конвертинде дезе: «Адре-
сат јүре берген» — деп сөстөрлү штамп турган. Ада-
зы конвертти лаптап ајыктайла, бу письмоны кем
бичигенин колынан танып ийген.

Ол Катянын колы болгон, ол онын Володя таай-
ына бичиген письмозы болгон. Бу письмо, адресатты
ээчип, көп јерлерди эбирип келген, јүстер тоолу кол-

дорды өткөн, је анайып ла Володяга једижип бол-
богон.

Адазы Катянын письмозын кычырды:

«Кару таайым Володя! Јаанам сени тын санап калган. Сен ненин учун келбей турун? Поездке оту-
рып алала, келетен болзон кайдар. Самолётло кел-
зен, онон артык. Јаанамды кижн канайып килебейтен
эди! Ол меге сен керегинде ончозын куучындап бер-
ген. Мен сенин бастыра жүрүминди билерим, а ол
десе куучындап ла јат, куучындап ла јат. Мен десе,
оны өөркөтпөскө, угуп ла турадым. Бу ла айда кел
деп сурап турум. Акчадан чучурап турган болзон,
меге кандый да сый экелбезен де кем јок. Мен эмди
јаанап калгам, школдо үренип јадым. Бачым туш-
ташка јетире јакшы болзын. Катя».

Адазы күнүн сайын јилбиркеп кычыратан газет-
терин де ундып салды. Көзнөк јаар көрүп, «Беломор»
папирозын тартып турды. Јүрүмде кандый да јаан не-
мени божотконын, нени де јастыра эткенин ол кене-
тийин ондогон.

Је бу ончозы Катядан улам эмей база. Кызы бой-
ынын жүрүминде баштапкы письмо бичип, алдынан
бойы баштапкы јакшы керек эткен, а ол десе онызы-
на кандый да салтарын јетирбеген, онын учун уйа-
лып турган.

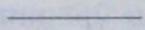
«Катя өскө улус керегинде кичеенип јат — деп,
ол сананды. — Андый болорына оны мен эмес, јаана-
зы ла Володя үреткен. Мен оны јаантайын өйинен
өткүре кату тудатам, јажыдып үреерим деп коркы-
гам. Јаанына ла Володядан десе Катя улусты
јакшы көрөгө, ологго јалакай болорго үренип ал-
ган».

Ол јастырган болтыр. Је јастырган болзо, јастыр-
ган ла болгой. Јастырганы керек десе јакшы. Јастыр-
ганы керек десе сүрекеј јакшы. Ол эрдин ачып,
араай-араай айтты, торт кожондоп ийген дегедий:

Чым, Маргоша, чым.
Тымык түшкен,
Тымык түшкен —
Кичинек Катя баламнын
Уйуктап жадар ойи келген.

Онын кожонгынын күүзин, онызы чын ла бар бол-
гожын, кижн аайлап болбос болгон. Онын кулагы
јакшы укпайтан, кожондогондо ол јастырып тура-
тан. Је керек онызында беди?

Бастыра керек неде дезе, бу онын јүрүминде угу-
за кожондогон баштапкы кожонгы болгон.

Ke-2-6

Баазы 28 акча

ГОРНО-АЛТАЙСК. 1964